

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO
NEGATIVNE POSLEDICE EKONOMSKE GLOBALIZACIJE

LJUBLJANA, SEPTEMBER 2007

SUZANA GRMŠEK SVETLIN

IZJAVA

Spodaj podpisana Suzana Grmšek Svetlin izjavljam, da sem avtorica tega magistrskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom dr. Andreja Sušjana, in skladno s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah dovolim objavo magistrskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne _____

Podpis: _____

KAZALO

UVOD.....	3
1. OPREDELITEV RAZLIČNIH VIDIKOV GLOBALIZACIJE.....	5
1. 1 Pojem globalizacije.....	5
1. 1. 1 Kaj je globalizacija.....	5
1. 1. 2 Ideološki pogledi na globalizacijo.....	7
1. 1. 3 Globalizacija in deregulacija.....	8
1. 2 Teorije globalizacije.....	9
1. 3 Modeli mednarodne ekonomije.....	11
1. 3. 1 Mednarodna ekonomija (international economy).....	11
1. 3. 2 Globalna ekonomija.....	12
1. 4 Politična globalizacija in mednarodne vladne organizacije.....	12
1. 4. 1 Proces političnega povezovanja.....	12
1. 4. 2 Mednarodne vladne organizacije.....	14
1. 5 Merjenje stopnje globalizacije.....	15
2. EKONOMSKI VIDIKI GLOBALIZACIJE.....	18
2. 1 Globalizacija menjave in trgov.....	18
2. 2 Finančna globalizacija.....	21
2. 3 Globalizacija proizvodnje.....	24
2. 4 Povezanost globalizacije proizvodnje z multinacionalnimi korporacijami in neposrednimi tujimi investicijami.....	24
2. 4. 1 Multinacionalne korporacije.....	27
2. 4. 2 Prednosti in slabosti multinacionalnih korporacij.....	29
2. 4. 3 Multinacionalne korporacije in gostujoča gospodarstva.....	30
2. 4. 4 Izkoriščanje nerazvitih držav kot negativna posledica multinacionalnih korporacij.....	33
2. 5 Ostali vidiki globalizacije.....	34
2. 5. 1 Globalni premiki prebivalstva.....	34
2. 5. 2 Kulturna globalizacija.....	38
2. 5. 3 Mednarodno nasilje in vojaška ureditev.....	39
3. SOCIALNE POSLEDICE GLOBALIZACIJE.....	40
3. 1 Pomanjkljivosti in prednosti globalnega kapitalizma.....	40
3. 2 Globalizacija kot indikator neenakosti med ljudmi in narodi, zaviralec absolutne oblasti ter skrajna oblika izkoriščanja.....	42
3. 2. 1 Povezanost pojmov globalizacija, revščina in neenakost.....	46
3. 2. 2 Povezanost pojmov globalizacija, vladanje in moč.....	49
3. 2. 3 Skrb za humanost človeka.....	50
3. 3 Pojav periodičnih kriz kot posledica globalizacije.....	52
3. 4 Anti globalistična gibanja.....	53
4. GLOBALIZACIJA IN TRG DELOVNE SILE.....	55
4. 1 Trendi na trgu delovne sile v času globalizacije.....	55
4. 2 Posebnosti trga delovne sile v državah v razvoju.....	57
4. 2. 1 Zaposlenost, nezaposlenost in pod zaposlenost v državah v razvoju.....	59

4. 3 Reforme trga delovne sile v državah v razvoju	62
4. 3. 1 Izkoriščanje delovne sile v državah v razvoju	63
4. 3. 2 Liberalizacija in prilagoditev trga dela	65
4. 3. 3 Vlada in delavska združenja	68
4. 4 Neposredne tuje investicije, trg delovne sile in zaposlenost	69
4. 5 Mednarodna strategija za »spodobno in primerno delo oziroma zaposlitev«	71
4. 6 Mednarodno urejanje delavskih standardov oziroma norm	73
4. 6. 1 Delavski standardi in mednarodna trgovina	74
4. 6. 2 ILO in delavski standardi oziroma norme	76
5. OKOLJSKE POSLEDICE GLOBALIZACIJE	77
5. 1 Vzdržen trajnostni razvoj in onesnaženost okolja	78
5. 1. 1 Teorija onesnaženega pristana	82
5. 2 Problemi onesnaževanja okolja z najnevarnejšimi odpadki	84
5. 2. 1 Razlogi za izvoz najnevarnejših odpadkov	85
5. 2. 2 Pravna urejenost izvoza nevarnih odpadkov v svetu	87
5. 3 Deset najbolj onesnaženih mest na svetu	88
5. 3. 1 Metoda oblikovanja liste deset najbolj onesnaženih mest	89
5. 4 Možnosti preprečevanja onesnaževanja	91
SKLEP	93
LITERATURA	96
VIRI	99

UVOD

Predmet proučevanja magistrskega dela so negativne posledice ekonomske globalizacije, ki jih zaznavamo v zadnjih nekaj desetletjih in bojazen, da bi se te posledice še bolj razširile in zajele številne države in njihove prebivalce. Ekonomsko področje ni edino, kjer so vidne posledice globalizacije, saj gre tu še za ostale vidike mednarodnega povezovanja in soodvisnosti, predvsem na demografskem, kulturnem in vojaškem področju.

V luči držav G-8 pomeni globalizacija predvsem eno globalno tržišče oziroma rastočo integracijo svetovnih ekonomij preko trgovine in investicij. V praksi to pomeni predvsem ustvarjanje pogojev za izvoz potrošništva iz »razvitega dela sveta« v »nerazviti del«. Pragmatično načelo potrošniško najrazvitejše države, ZDA, je na primer: »Dokler žvenkljajo cekini je vse dobro«. To velja tako za industrijo, ki ji cekini pomenijo moč in kapital, ki ga vlaga v svoj obstoj in širitev, kot tudi za posameznika, ki mu cekini pomenijo predvsem najkrajšo pot za zadovoljevanje najrazličnejših želja. Zadovoljevanje je kot sod brez dna, saj je njihov učinek bolj ali manj kratkotrajen. Tistih globokih potreb človeka (po ljubezni, vključenosti, varnosti) pa se morda le dotaknejo, izpolnjujejo jih pa ne. Neizpolnjevanje bistvenih potreb človeka pa je osnovno gonilo potrošništva.

Takšna, predvsem ekonomska globalizacija, ki jo vodijo ekonomska najmočnejše države, ima precej negativnih posledic. Te države so pod izjemno močnim vplivom korporacij. Tem gre predvsem za dobiček, uničujoče posledice svojih globalnih dejavnosti pa opravičujejo s hudimi konkurenčnimi pogoji, ki jih narekuje trg.

Negativne posledice v profit usmerjenih korporacij so še posebej uničujoče za ekonomsko šibke in revne države. Zakaj? Zaradi nižje cene delovne sile in surovin multinacionalke selijo dele proizvodnje v manj razvite države. Pripeljejo tehnologijo, stroje in strokovnjake, najamejo delovno silo, poceni kupujejo lokalne surovine in pričnejo proizvajati. Seveda ne vlagajo pa v izobraževanje, zdravstvo ter ne ohranjajo čistega okolja. Vse to je stvar države. Sčasoma se standard prebivalstva dvigne, država si opomore, zviša davke, začne vlagati v razvoj in šolstvo. Delavci se pričnejo organizirati, zahtevati svoje pravice in višje plače. Država pa zahteva nadomestilo za degradirano okolje. Vse to pa postane za multinacionalko predrago in preseli proizvodnjo drugam, saj je nerazvitih držav v izobilju. In kaj je ostalo v prvi državi? Še slabše stanje kot pred prihodom multinacionalke. Onesnaženo okolje, izčrpani viri surovin, visoka nezaposlenost, kulturna zmešnjava in nezadovoljni državljani. Pri globalizaciji proizvodnje je velik problem tudi selitev ekološko oporečne proizvodnje, ki je razvitejše države ne dopuščajo več, revnejše pa si od nje obetajo hitrejši ekonomski razvoj, ne glede na ceno in posledice.

Namen magistrske naloge je s pomočjo domače in tuje strokovne literature preučiti in opredeliti različne ekonomske vidike globalizacije in njene negativne posledice. V delu se bom omejila na socialne posledice globalizacije, zlasti na povezanost globalizacije z revščino in neenakostjo ter se lotila vprašanja, kakšna je skrb za humanost človeka. Moj namen je tudi preučiti globalizacijo v povezavi s trendi na trgu delovne sile, kakšne so reforme trga delovne sile v državah v razvoju, kakšen vpliv imajo neposredne tuje investicije v povezavi z multinacionalkami na trg delovne sile in kakšno je mednarodno urejanje

delavskih standardov. Nadalje bom opredelila nekatere iztočnice v zvezi z onesnaženostjo okolja, kar je izjemno pereča negativna posledica globalizacije.

Temeljni cilj magistrskega dela je s teoretično raziskovalnim metodološkim pristopom na podlagi opredelitve različnih vidikov globalizacije priti do spoznanja, katere so glavne negativne posledice ekonomske globalizacije v svetu in kako se odražajo. Svet kot celota posveča zelo veliko pozornost kopičenju dobrin oziroma bogastva na osnovi ekonomske dejavnosti, po drugi strani pa sta s tem ogrožena tako narava kot tudi človek, hkrati pa se ustvarja velik prepad med bogatimi in revnimi. Tako je namen naloge tudi potrditi, da je globalizacija z ekonomskega vidika razdelila svet na dva pola: na države, ki uživajo blagostanje in bogastvo, ter na države, ki so ohromljene zaradi revščine.

Delo je sestavljeno iz petih poglavij, v katerih se bodo skozi poglavja prepletale vsebine posameznega področja. Prvo poglavje opredeljuje različne vidike globalizacije gospodarstva, ideološke poglede nanjo in deregulacijo. Nadaljuje se s teorijami in modeli mednarodne ekonomije ter zaključí s politično globalizacijo in merjenjem stopnje globalizacije.

Drugo poglavje zajema ekonomske vidike globalizacije in sicer globalizacijo menjave in trgov, finančno globalizacijo, globalizacijo proizvodnje s poudarkom na vlogi multinacionalnih korporacij pa tudi ostale vidike globalizacije. To poglavje zajema tudi ostale vidike globalizacije, kot so globalni premiki prebivalstva, kulturna globalizacija ter mednarodno nasilje, ki danes predstavlja pereč problem.

Tretje poglavje zajema glavne socialne posledice globalizacije. Začenja se s predstavitevjo pomanjkljivosti in prednosti globalnega kapitalizma, orisom neenakosti med ljudmi, nadaljuje pa s skrbjo za humanost človeka. Ker globalizacijo pojmuje vsakdo po svoje, ni nenavadno, da obstaja toliko odpora, posebej v organizirani civilni družbi. Antiglobalizacijska fobija je povezala nasprotnike globalizacije po celem svetu. S tem se tretje poglavje zaključí.

Bistvo četrtega poglavja zajema globalizacijo v povezavi s trgov delovne sile od trendov na trgu delovne sile, posebnosti trga delovne sile v državah v razvoju, reform trga dela, do njegove liberalizacije in mednarodne strategije za spodobno in primerno zaposlitev ter mednarodnega urejanja delavskih standardov.

Peto poglavje magistrske naloge se osredotoča tudi na okoljske posledice globalizacije in zajema zlasti problematiko onesnaževanja z odpadki in pomen vzdržnega trajnostnega razvoja v povezavi z ekološkimi vidiki. Predstavila bom probleme onesnaženosti okolja z najnevarnejšimi odpadki, izpostavila deset mest, ki so označena kot najbolj onesnažena mesta na svetu, ter prikazala nekatere možnosti preprečevanja onesnaževanja.

Cilj magistrskega dela je opozoriti na velike razsežnosti potencialnih negativnih posledic globalizacije in spodbudi razmišljanja o preprečevanju teh posledic.

1. OPREDELITEV RAZLIČNIH VIDIKOV GLOBALIZACIJE

1. 1 Pojem globalizacije

Globalizacija je proces, dokončan v dvajsetem stoletju, ki kapitalizem uveljavi kot prevladujoč svetovni sistem in ga razširi po svetu. Glede na lastnosti kapitalističnega sistema, ki ga ta nosi že od svojih zametkov pred industrijsko revolucijo v 18. stoletju, se globalizacija ne pojavlja kot povsem samostojen pojav, pač pa kot podaljšek ali končna faza teženj kapitalizma. Svet kot celota danes posveča vso svojo pozornost neskončnemu kopičenju dobrin in posledično profita na osnovi ekonomske dejavnosti, ki ogroža tako vsakovrstne surovine kot delovno silo (ljudi) in svoboščine. Globalizacija zapira meje za ljudi in odpira za kapital.

1. 1. 1 Kaj je globalizacija

Globalizacija je stvar preteklih petih stoletij. Skupaj z modernizacijo so v poznem 15. stoletju začele rasti ideje o narodnih skupnostih, vrednosti posameznikovega individuuma in humanizmu, ki so svoje trdne oblike in posledice dobile do konca 19. stoletja. Po letu 1870 se je oblikovala množica značilnosti družbe, ki je za prihodnost napovedovala internacionalizacijo. Odskočna faza je vsebovala globalni koncept nacionalne družbe, integracijo izven evropskih kultur v mednarodne odnose in večjo formalizacijo idej o humanizmu. Na tej točki je globalizacija prav tako vodila v razvoj mnogih drugih mednarodnih standardov in povezav.

Končni rezultat svetovne ekonomske integracije bi lahko razvrstili v šest skupin (Olssen, Codd, O'Neill, 2004, str. 7):

- a) skupina tesno povezanih industrijsko razvitih držav: ZDA, Evropska unija, Japonska, Severna Koreja, Tajvan, Singapur;
- b) skupina industrijsko razvitih držav v tranziciji pri vključevanju v svetovni trg: Rusija, velika večina bivših republik Sovjetske zveze v Evropi, Brazilija, Indija, Kitajska;
- c) skupina držav, ki jih še ne moremo uvrščati med razvite industrializirane države: Indonezija, Malezija, Nigerija;
- d) skupina držav, ki ostaja relativno izolirana od svetovne ekonomske integracije: Centralno azijske republike bivše Sovjetske zveze, Belorusija, Vitenam;
- e) skupina držav, ki so izolirane od svetovne ekonomske integracije, zaradi konstantnega upadanja rasti: Majanmar, Etiopija;
- f) skupina držav, ki nima nobenih možnosti za vključitev v svetovno ekonomsko integracijo: Kongo, Somalija, Sudan.

Abbas (2000, str. 5) v svoji knjigi *Globalization of Business* povzema definicijo globalizacije kot naraščajoče internacionalizacije proizvodnje, distribucije in trgovanja z blagom in storitvami.

Globalizacijo lahko pojmuje kot poglobljanje povezanosti med ekonomskimi subjekti, torej kot širjenje mrežnih povezav, tokov, transakcij in odnosov, ki prehajajo meje držav in družb v sodobnem mednarodnem gospodarskem sistemu (McGrew, 1998, str. 302). Globalne povezave in tokovi blaga, delovne

sile, denarja, idej, informacij, onesnaževanja in drugo predstavljajo materialno povezavo med skupnostmi, gospodarstvi in regijami po svetu. Taka povezanost je podlaga za širjenje družbenih, političnih in ekonomskih vplivov preko političnih meja. Tako dogodki, odločitve in delovanje enega dela sveta vplivajo na skupnosti in narode na drugem delu. Z zabrisovanjem meje med notranjim in zunanjim oziroma med domačim in tujim okoljem se lokalno in globalno vse bolj prekrivata.

Globalizacija je torej širjenje, poglobljanje in pospeševanje procesov svetovnega povezovanja. Pri tem ne smemo obiti konceptov soodvisnosti, povezanosti ali zблиževanja. Nekateri ekonomisti zagovarjajo najmanj pet razsežnosti globalizacije: ekonomsko in politično globalizacijo, skupno ekološko zavezanost, kulturne vrednote ter globalizacijo komunikacij. Ideja globalizacije ne predstavlja enotne svetovne družbe, saj povezanosti ne zaznavajo vsi posamezniki v enaki meri in na enak način. V skladu s tem moramo globalizacijo ločiti od zблиževanja, ki temelji na homogenizaciji ali skladnosti. Globalizacija je ravno nasprotno z naraščajočo povezanostjo pomemben vir konfliktov (Dicken, 1998, str. 20).

Analitično globalizacija obsega množico dinamičnih razmerij med štirimi temeljnimi enotami: družbami, mednarodnim sistemom, posamezniki in človeštvom. Empirično globalizacija povzroča spajanje različnih oblik življenja.

Med dejavniki globalizacije so najpogosteje navedene tehnološke spremembe, liberalizacija trgov, ideologija in politične odločitve. Večina obstoječe literature globalizacijo povezuje s širjenjem vrednot liberalnega kapitalizma. Bolj celovito lahko dejavnike globalizacije opišemo kot splet raznolikih političnih, ekonomskih, tehnoloških in kulturnih sprememb. Gre za tri ključne dejavnike globalizacije: tehnološki napredek, stopnjo zrelosti političnih odnosov in raven teoretičnega znanja in praktičnih ekonomskih veščin. Tehnološki napredek zajema v bistvu četrto industrijsko revolucijo, ki razširja informacijsko tehnologijo na vsa področja delovanja. Tehnološke in organizacijske inovacije so ključna gonilna sila, ki vzpodbuja mobilnost kapitala in omogoča delovanje podjetij na globalni ravni.

Tehnološka revolucija ni zadostno pojasnilo za globalizacijske premike. Ob integraciji gospodarstev je potrebno premostiti še politične in družbene ovire, kulturno raznolikost in trgovinske ovire, za kar so potrebni dogovori na politični ravni (Graham, 1997, str. 325). In prav takim dogovorom smo priča v zadnjih petindvajsetih letih, ko države liberalizirajo trgovino in vzpodbujajo neoviran pretok kapitala.

Ekonomska politika kot notranji dejavnik globalizacije temelji na določeni ravni političnega znanja in praktičnih ekonomskih veščin. Države so same s sprejemanjem političnih odločitev odstranile ovire za mednarodno menjavo, investicije in finančne tokove. Čeprav razvoj nacionalne politike daje vtis, da se odvija pod vplivom zunanjih dejavnikov, lahko gledamo nanj kot na notranjo spremembo. Tako so države zainteresirane za vodenje take ekonomske politike, ki jim zagotavlja ohranjanje ali povečevanje konkurenčne prednosti.

Pomembno je spoznanje, da bodo finančne in trgovinske aktivnosti prevladujoča sila (Abbas, 2000, str. 9) globalizacije v prihodnosti. Prost pretok kapitala, blaga in delovne sile ter postavitve civilne družbe, kjer sta kulturna in politična toleranca pomembni vrednoti, so temelj resnične globalizacije. Z drugimi besedami: stebra

globalizacije sta svobodna trgovina in civilno pravne institucije, ki zagotavljajo oziroma skrbijo za individualne in skupne pravice.

1. 1. 2 Ideološki pogledi na globalizacijo

Ideja o globalizaciji je kontroverzna z več vidikov in posamezne raziskovalce glede na njihovo prepričanje razvrščamo v tri ključne idejne skupine: globaliste, skeptike in transformacionaliste. Najpomembnejši vidik razhajanja je zgodovinska kontinuiteta procesa globalizacije. Gre za iskanje odgovora na vprašanje, ali je globalizacija nov pojav ali zgolj nadaljevanje in pospeševanje starih integracijskih procesov. Nekateri menijo, da gre za novo obdobje v zgodovini politične ekonomije drugi pa jo pojmujejo kot novo fazo v kontinuiranem procesu, medtem ko tretji idejo globalizacije zavračajo kot sodoben mit. S tega vidika ločujemo globaliste, skeptike in transformacionaliste.

Globalisti, katerih vidnejši predstavnik je Kenishi Ohmae, današnje obdobje vidijo kot novo zgodovinsko prelomnico (Ohmae, 1996, str. 105), s katero so tradicionalne nacionalne države postale nenaravni in celo nepotrebni ekonomski subjekti v globalnem gospodarstvu. Globalisti dajejo prednost ekonomskim spremembam pred političnimi, postavljajo trg pred državo in govorijo o zatonu nacionalne države. Ekonomska globalizacija prinaša denacionalizacijo ekonomske aktivnosti z vzpostavljanjem transnacionalnih proizvodnih, trgovinskih in finančnih mrež. V takem gospodarstvu brez meja država postaja zgolj orodje v rokah svetovnega kapitala in njene institucije so brez moči.

Ohmae (1996, str. 186) meni, da v globalnem gospodarstvu vlogo države nadomeščajo drugi igralci. Razvoj trgov, ekonomska soodvisnost in regionalizacija spodkopavajo njeno tradicionalno moč.

V nasprotju z globalisti se skeptiki sklicujejo na pretekle statistične podatke o svetovnih tokovih menjave, investicij in delovne sile v poznem 19. stoletju in zaključujejo, da sodobna raven globalizacije nikakor ni brez primere v zgodovini. Ne priznavajo obstoja globalizacije, ki jo pojmujejo kot popolno integracijo svetovnega gospodarstva, v katerem prevlada zakon ene cene. Hirst in Thompson kot vidnejša predstavnika skeptikov v današnjih spremembah vidita kvečjemu nekoliko povečano raven internacionalizacije, to je povezovanja med posameznimi nacionalnimi državami (1996, str. 25).

Skeptiki enačijo globalizacijo z idealnimi ekonomskimi pogoji in povsem integriranim svetovnim trgov. S tega vidika je za skeptike globalistična teza v temelju zgrešena, saj izjemno podcenjuje veliko moč nacionalne države pri uravnavanju ekonomske aktivnosti. Skeptike povezujejo štiri ključna opažanja (Perraton, 1997, str. 263):

- a) ekonomska aktivnost je bistveno bolj nacionalno vezana kot predpostavlja model globaliziranega gospodarstva;
- b) naraščanje mednarodnih tokov pomeni internacionalizacijo oziroma poglobljanje odnosov med izbranimi nacionalnimi gospodarstvi, na pa tudi pojav globalne ekonomske aktivnosti;
- c) sedanja raven globalnih tokov je na enaki ali nižji ravni kot v obdobju zlatega standarda med letoma 1870 in 1914. Povojna rast mednarodnih

- transakcij pomeni kvečjemu vrnitev na prvotno stanje po obdobju nazadovanja v tridesetih letih in med drugo svetovno vojno;
- d) velik del mednarodne aktivnosti odraža pojav posameznih vse bolj samozadostnih regionalnih skupin držav. Prej kot o globalizaciji lahko govorimo o regionalizaciji ekonomske aktivnosti.

Nekakšen kompromis med globalisti in skeptiki se je razvil v okviru transformacionalistične teze. Transformacionalisti so prepričani, da je ob prelomu novega tisočletja globalizacija ključna sila v ozadju hitrih družbenih, političnih in ekonomskih sprememb, ki preoblikujejo moderne družbe in svetovni red. Za transformacionaliste so procesi globalizacije zgodovinsko brez primere, tako da prisiljujejo države in družbe celega sveta k prilagajanju okolju, v katerem ni več jasnih ločnic med tujim in domačim ter med notranjimi in zunanji zadevami. V sedanjih spremembah vidijo širjenje političnega, ekonomskega in družbenega prostora. Od globalistov se transformacionalisti razlikujejo predvsem po prepričanju, da je država sposobna ohraniti svojo moč in vlogo in se prilagoditi spremembam, ki jih globalizacija prinaša.

1. 1. 3 Globalizacija in deregulacija

Globalizacija in deregulacija sta najnovejši poskus industrijskih držav, posebej njihovih gospodarskih in finančnih trustov in kartelov, da bi ohranili stalno gospodarsko rast. Preprosto rečeno: veleindustrijske in velefinančne družbe skušajo, da bi bile največje in želijo spremeniti ves svet v svoje gospodarsko območje in trg, kar označuje globalizacijo in se rešiti vsakega državnega nadzora, kar označuje deregulacijo. Kar je bilo nekoč dobro za kralje in diktatorje, je danes dobro za gospodarstvo: imeti čim večje ozemlje.

Proces globalizacije, ki je dobil zagon z odstranitvijo železne zavese in moderno komunikacijsko tehnologijo, se je pričel že v 15. stoletju z nastajanjem kolonij. Posledice so znane, le da sedaj ne bodo omejene le na kolonialne države, ampak bodo z globalizacijo kapitalističnega gospodarstva in tehnologije globalizirani brezposelnost, socialni problemi, zapravljanje surovin, onesnaževanje okolja in druge njene slabe strani. Po mnenju nemškega izvedenca za okolje H. Bossela smo že danes priča številnim skrb zbujajočim stvarem, kot so:

- a) svetovni trg zahteva svetovna pravila. O njih odločajo multinacionalne družbe. Niso se pripravljene ozirati na interese posameznih regij, katerih trge nadzorujejo in katerih surovine si prilaščajo.
- b) Največji globalni režiserji ne puščajo regijam nobene izbire, odreči se morajo skrbi za lasten kulturni, socialni in ekološki napredek.
- c) Blagovne tokove določajo zgolj primerjalne tržne prednosti in ne dejanske potrebe ljudi.
- d) Proizvodi postajajo povsod po svetu enolični, poenoteni. Regionalni trgi se ne morejo več braniti pred izdelki, ki prihajajo iz drugih regij.
- e) Globalna gospodarska tekma znižuje ceno blaga in storitev. To naj bi bil velik uspeh globalizacije, v resnici pa imajo od tega korist predvsem porabniki v bogatih industrijskih deželah.

Vpliv in moč multinacionalnih in ekonomskih centrov nenehno rasteta, zato so vlade posameznih držav tako zlorabljene in manipulirane, da so izgubile velik del

svojih pristojnosti in moči odločanja. Regionalna podjetja, ki dobavljajo blago za svetovni trg, so čedalje bolj odvisna od svetovnih metropol kapitala.

Posledica globalizacije oziroma globalnega profitnega interesa je, da o proizvodnji, vrsti blaga in storitvah odloča število kupcev. Ker je čedalje več konkurence, so vlade prisiljene ohraniti industrijo in delovna mesta ter zmanjšati stroške domače proizvodnje z zniževanjem davkov (Ballanced, Ansari, Singer, 1982, str. 226). Ker je zato priliv v njihove blagajne čedalje manjši, se države postopno umikajo in odrekajo svojim nalogam. Posledici sta med drugim odprava socialne države in manjša skrb za varstvo okolja. Večino industrijskih vej pomembnih za zdravje in blaginjo ljudi ne nadzorujejo države, ampak so v rokah anonimnih špekulantov, ki mislijo le nase. Ker država izgublja nadzor nad dogajanjem, se bohotijo mafijske in kriminalne združbe, ki bogatijo v »globalni igralnici«. V državah raste nezadovoljstvo, korupcija, kriminal in kršenje zakonov. V čedalje več državah se zaradi izgube identitete krepi nacionalizem ter politični in verski fundamentalizem, zaradi česar rastejo napetosti med državami in regijami.

1. 2 Teorije globalizacije

Skozi čas so se oblikovala različna stališča, ki obravnavajo globalizacijo. Obstajata dva glavna zgodovinska pristopa (Abbas, Ali, 2000, str. 15):

- a) odprti pluralizem,
- b) strukturni oziroma sestavljeni pluralizem.

Odprti pluralizem obravnava globalizacijo kot kvalitativni premik v celotnem svetovnem sistemu, tako v političnem, ideološkem, kulturnem in vojaškem smislu. V okviru tega pogleda gre tako za številna konfliktna področja moči, ki pomagajo razumeti sedanje in prihodnje procese globalizacije. Strukturni pluralizem pa zagovarja, da izhajajo glavni mehanizmi globalizacije iz kapitalističnega sistema. Glede na to, je svetovni sistem nekakšna celota socialnih povezav in struktur, ne pa prostor nekakšnih neodvisnih področij, ki želijo postati samostojna. Rodrik (2002, str. 10) zatrjuje, da je globalizacija »potrebna relacija, ki obstaja med številnimi mehanizmi, ki so sposobni dati in generirati določeno stopnjo kulturnih, socialnih in ideoloških odgovorov«. Večina teorij o globalizaciji sodi v drugo zgoraj omenjeno skupino.

Buckley in Casson (Buckley, Casson, 2002, str. 98) v svojem delu povzemata, da so najmočnejše sile, ki združujejo svet, multinacionalne korporacije. Te so zelo močne in dinamične in zahtevajo popuščenja s strani vlade tako na področju regulative, davkov, zakonodaje kot tudi na področju različnih olajšav. V tekmi doseganja zelo visokih svetovnih ciljev skušajo multinacionalne družbe spodkopavati učinke nacionalnih vlad pri izvrševanju aktivnosti v korist njihovega domačega prebivalstva. Multinacionalke imajo zaradi narave svoje svetovne produkcije enormno moč, tako da lahko prekoračijo ekonomske in politične meje ter meje tradicije v posameznih državah. Globalno ekonomsko povezovanje lahko spodbudi politično in socialno deintegracijo (Blomstroem, Kokko, 1998, str. 250).

Transnacionalni kapital je osrednji in vodilni faktor globalizacije. V zadnjem času gre za edinstveno prevlado transnacionalnega kapitala, ki povzroča hkrati tudi

transnacionalizacijo socialnih razredov (Požarnik, 1999, str. 83). Elitni razredi v industrijskih državah ustvarjajo povezave z elitami v razvijajočih se ekonomijah. Te lokalne elite pa se osredotočajo na to, da bi se oblikovali čim boljši pogoji za kapital, seveda v okviru nove svetovne delitve dela. Vzpostavljanje in sprejemanje tovrstnih transnacionalnih elit slabi nacionalno državni sistem (DanBen, 1999, str. 34).

Reynolds (1985, str. 53) poudarja, da globalizacija ni neka nova oblika razvoja. Njene korenine segajo v čas »državnih skupnosti« v Evropi že v času od 1400 – 1750. Globalizacija se je zelo okrepila prav v zadnjih nekaj letih. Svet postaja vedno bolj povezan. Reynolds govori o štirih elementih (1985, str. 17):

- a) osebna korist in sebičnost,
- b) nacionalna skupnost,
- c) mednarodni sistem skupnosti,
- d) humanizem oziroma človekoljubnost nasplošno.

Reynolds zagovarja, da daje globalizacija manjši poudarek individualizmu in nacionalnim komponentam kot pa mednarodni skupnosti in humanizmu.

Ena izmed teorij globalizacije se osredotoča na razmerje med socialno organiziranostjo in teritorialnostjo. Številne oblike menjave se izražajo kot oblike nekakšne socialne povezave: tako na primer blagovna menjava (trgovina, akumulacija kapitala), politična podpora glede varnosti, nasilje, nadzorstvo, oblast, zakonitost, poslušnost ter »simbolična« menjava na področju telekomunikacij, publikacij in informacij (Fisher, 2006). Blagovna menjava ustvarja lokalizacijo, »politična menjava« internacionalizacijo ter simbolična globalizacijo. Torej je stopnja globalizacije višja na kulturnem področju v primerjavi s političnim in ekonomskim področjem. Svetovna populacija je v fazi »kulturne ureditve«. Vodilni akterji v procesu globalizacije so tisti, katerih produkti so njihovi simboli. Gre za sredstva množičnega obveščanja, razvedrilo in postindustrijske storitve. Torej gospodarstvo postaja vse bolj odvisno od osebnih okusov in izbire (Dicken, 1992, str. 128).

V današnjem času si podjetja prizadevajo, da sodelujejo posredno ali pa neposredno v okviru globalne trgovine pa tudi v okviru gospodarskih, tehnoloških, političnih in socialnih povezav. Podjetja skušajo obdržati določeno stopnjo konkurenčnosti z vzpostavljanjem razmerij in povezav v svetovnem merilu s konkurenti, dobavitelji, strankami, politiki pa tudi z raznimi socialnimi in okoljskimi akterji. Tovrstne povezave pa seveda pospešujejo prosto trgovino, prost pretok kapitala in ljudi. S tem se vzpostavlja in krepi svetovna odvisnost in dviguje človeška zavest o skupnosti. Ta teorija temelji na naslednjih predpostavkah (Abbas, Ali, 2000, str. 19):

- a) sistem zelo razširjenega prostega trga omogoča, da podjetje deluje kot »domače« povsod tam, kjer posluje. Cilj domače države je, da še spremlja in dirigira podjetje, ampak njena moč počasi slabi.
- b) Skupno zavezništvo in povezovanje združuje svet in počasi slabi meje.
- c) Premoč mednarodne proizvodnje in potrošnje krepi prepričanje managerjev, da so dobavitelji in potrošniki njihovi partnerji ne glede na to, kje so locirani. Managerji so prepričanja, da je vsak človek, celo tisti v najbolj zakotnem delčku sveta, njihova potencialna stranka.
- d) Vključevanje korporacij v doseganje socialnih in okoljskih ciljev je ena izmed njihovih konkurenčnih prednosti.

- e) Korporacije so manj omejene pri izvajanju svojih operacij in sodelujejo z lokalnimi skupnostmi.
- f) Direktni prenos informacij v večjem delu sveta.
- g) Vključevanje nevladnih organizacij v reševanje socialnih, ekonomskih in političnih problemov sili vlade in podjetja, da sodelujejo.
- h) Nacionalna država kot bistvena celica v procesu globalizacije ni v nevarnosti, da bi propadla, ampak ravno nasprotno, saj prevzema nove funkcije v povezavi z globalizacijo in načeli civilne družbe.
- i) Intelektualne, kulturne in politične elite v industrijskih državah imajo poštene namene glede nadaljnega razvijanja obstoječih konceptov.
- j) Ni protislovij med globalno povezanostjo in naraščajočo zavestjo o socialni, etični in religiozni identiteti med številnimi področji svetovne populacije. Globalizacija ima kulturne, politične in poslovne razsežnosti.

1. 3 Modeli mednarodne ekonomije

Ko gre za razpravo o tem, kaj je bistvo globalizacije, mora biti jasno, kakšna naj bi bila globalna ekonomija in kakšne so v njenem okviru predstave o »novi fazi« mednarodne ekonomije in o spremembah okolja, v katerem delujejo posamezni nacionalni ekonomski akterji. V osnovi pomeni globalizacija (Hirst, Thompson, 1996, str. 7) razvoj nove ekonomske strukture in ne samo konjunkturalnih sprememb pri povečevanju mednarodne trgovine in investiranja.

Možno je razlikovati različne stopnje internacionalizacije. V literaturi zasledimo dva osnovna tipa mednarodne ekonomije (Hirst, Thompson, 1996, str. 9):

- a) tistega, ki je popolnoma globaliziran;
- b) tistega, ki je odprt in za katerega je značilna menjava med relativno različnimi narodnimi gospodarstvi, v katerih so številni rezultati tovrstnega delovanja (na primer konkurenčni nastop podjetij ali sektorjev) določeni tudi s procesi, ki potekajo na nacionalni ravni.

Težko je postaviti ostro ločnico in definirati na eni strani novo globalno ekonomijo, na drugi pa obsežne in zelo intenzivne mednarodne ekonomske odnose.

1. 3. 1 Mednarodna ekonomija (international economy)

Hirst in Thompson (1996, str. 8) govorita o preprosti in ekstremni verziji mednarodne (international) ekonomije. Bistvo mednarodne ekonomije predstavljajo nacionalna gospodarstva. Trgovina in investicije ustvarjajo povezanost med njimi. Vsak tak proces se izraža v vedno večji povezanosti med narodi pa tudi gospodarskimi subjekti v okviru svetovnih trgovinskih odnosov. Trgovinska razmerja vplivajo na posamezne specializacije gospodarstev in mednarodno delitev dela.

Bistven pomen trgovine so v zadnjem času v večji meri prekrila in nasledila investicijska razmerja med posameznimi gospodarstvi. Tako medsebojna odvisnost med narodi vseskozi ostaja na strateški ravni. Strateška raven vključuje pri oblikovanju politike domače in tuje vplive. Takšen primer vzajemnega delovanja avtorja imenujeta »billiard ball type«. To pomeni, da mednarodni dogodki ne vplivajo direktno in odločilno na domače gospodarstvo, ampak se

kažejo posredno preko nacionalnih politik in drugih procesov. Mednarodna in domača politična področja ostanejo relativno ločena in delujejo avtomatično.

Obdobje internacionalizacije poteka v zadnjih tridesetih ali štiridesetih letih. Hkrati se to obdobje pogosto povezuje s pojavom in širitvijo multinacionalnih korporacij kot velikih trgovinskih podjetij preteklega obdobja (Amir, 2001). Njihov pomemben vidik je, da upoštevajo jasno domačo osnovo, ki jo izpolnjujejo pri svojem poslovanju. Sprejemajo domačo regulativo in so hkrati vodene s strani gostujoče države. Mednarodno gospodarstvo, kot ga poznamo danes, je relativno odprto in se bistveno razlikuje od tistega, ki je prevladoval pred prvo svetovno vojno. Na primer prosta trgovina je bolj generalizirana in institucionalizirana s pomočjo Svetovne trgovinske organizacije (WTO), razlike glede tujih investicij se kažejo v samem načinu investiranja in destinacijah (ponovno se je pokazala priložnost za visoka stopnja mobilnosti kapitala), stopnje kratkoročnih finančnih tokov so višje, drugačen je mednarodni monetarni sistem ter močno je okrnjen svoboden pretok delovne sile.

1. 3. 2. Globalna ekonomija

Hirst in Thompson (1996, str. 10) v svoji knjigi označujeta globalno ekonomijo kot zelo jasno obliko internacionalne ekonomije. V takšnem globalnem sistemu so posamezne določene nacionalne ekonomije vključene s pomočjo internacionalnih procesov in dogovorov. V nasprotju s tem pa je internacionalna ekonomija tista, v okviru katere ostajajo tisti dominantni procesi, ki so določeni na nivoju posameznega nacionalnega gospodarstva. Internacionalna ekonomija je torej skupek »nacionalno lociranih funkcij«.

Globalna ekonomija je medsebojne nacionalne vplive povečala in postavila na višjo raven. Mednarodni ekonomski sistem postaja neodvisen in socialen, medtem ko postajata trg in proizvodnja resnično globalizirana. Pomembnejša glavna posledica globalne ekonomije je njeno vodenje. S socialnega vidika je globalne trge težje regulirati in voditi kljub uspešnemu sodelovanju med tistimi, ki globalizacijo usmerjajo in tistimi, ki skušajo v njenem okviru uresničiti lastne interese. Osnovna težava je ustvariti enoten in učinkovit vzorec tako za nacionalno kot za mednarodno politiko, ki bi bila usklajena z globalnimi tržnimi silami (Stiglitz, 2005, str. 188).

1. 4 Politična globalizacija in mednarodne vladne organizacije

V tem novem političnem času je vse več različnih političnih igralcev, ki pridobivajo moč in nase prevzemajo del mednarodnega političnega odločanja in tako vsaj deloma slabijo suverenost posameznih nacionalnih držav (Dunning, 1997, str. 198).

1. 4. 1 Proces političnega povezovanja

Politična globalizacija se nanaša na spreminjanje globalnega konteksta politične zavesti, političnih procesov in političnega delovanja. Definiramo jo kot naraščajočo nagnjenost k obravnavanju problemov v globalnem merilu in iskanje

rešitev za probleme na globalni ravni. Globalizem pomeni zavest, da so socialni, ekonomski in ekološki problemi po svoji naravi transnacionalni in globalni ter da zahtevajo usklajeno obravnavo s strani držav, torej preko mednarodnih institucij in organizacij (Wolfensohn, 2001). Politična globalizacija je vidna kot oblikovanje transnacionalnih in mednarodnih organizacij na nevladni ravni, na primer v okviru dobrodelnih ustanov, prostovoljnih organizacij, trgovinskih združenj, poklicnih združenj in sindikatov.

V teoriji srečujemo štiri ključne elemente politične globalizacije, ki opisujejo spreminjajoče se odnose v mednarodnem političnem okolju z modernimi nacionalnimi državami. Vsi kažejo na povečan obseg, poglobljenost, hitrost in vpliv politične globalizacije in analizirajo razvoj demokratične politične skupnosti (Tabb, 1997).

Prvič, politično moč si nacionalne države vse bolj delijo z ostalimi političnimi igralci in organizacijami na nacionalni, regionalni in mednarodni ravni. Obstajajo pomembna področja in regije, ki jih označujejo nasprotujoče si lokalne skupnosti.

Drugič, suvereno politično odločanje ne poteka več znotraj meja nacionalne države. Nekateri ključne sile in procesi, ki določajo pogoje bivanja znotraj političnih skupnosti in med njimi, so danes izven vpliva posameznih nacionalnih držav. Sistem nacionalnih političnih skupnosti seveda ostaja, vendar ga oblikujejo in preoblikujejo kompleksni ekonomski, organizacijski, zakonski in kulturni procesi ter strukture, ki omejujejo njegovo učinkovitost.

Tretjič, medsebojna povezanost usode ljudi znotraj različnih nacionalnih držav ustvarja razmere, v katerih imajo odločitve, sprejete v določeni državi, vpliv tudi izven te države. V preteklosti so se interesi prekrivali predvsem na ravni opredelitve teritorija, danes se prepletajo na področjih ekonomskega upravljanja, izkoriščanja naravnih virov in onesnaževanja. Tako se odpirajo vprašanja, kdo je odgovoren komu in do kakšne mere.

In četrtič, ni več jasne ločnice med domačimi in tujimi zadevami ter med notranjo in zunanjo politiko. Na vseh pomembnih političnih področjih države usklajujejo odločitve z regionalnimi in globalnimi tokovi ter procesi.

V okviru politične globalizacije poteka vrsta procesov, ki so prispevali k oblikovanju in utrjevanju različnih organizacij in drugih institucij na mednarodni ravni. Ti procesi nenehno preoblikujejo odnose med njimi in spreminjajo njihova razmerja (Kobrin, 1999, str. 146):

- a) povečuje se število akterjev, ki sodelujejo v procesu političnega odločanja in aktivno vplivajo na sprejemanje odločitev in oblikovanje institucij tako na nacionalni kot na mednarodni ravni;
- b) naraščajo vpliv in pristojnosti posameznih skupin nedržavnih organizacij, ki zadevajo več držav in globlje posegajo v njihovo delovanje;
- c) širijo se področja političnega delovanja, ki imajo mednarodno razsežnost: nekoč se je na mednarodni ravni vzpostavljala le teritorialna politika, obravnavali so se problemi varnosti in vojaške zadeve, danes se obravnavajo ekonomska, družbena in ekološka vprašanja, človekove pravice in terorizem ter druga področja;

- d) danes je politična izoliranost vse bolj redka in odločitve posamezne države posredno ali neposredno vplivajo na tuje državljane, tuja podjetja in ekonomsko okolje drugih držav, s čimer ustvarjajo potencialno možnost za konflikt interesov med različnimi interesnimi skupinami ter prisiljujejo vpletene strani v sklepanje kompromisov, ki bi zagotovili optimalen skupni rezultat;
- e) vse bolj intenzivno je kolektivno reševanje problemov, ki zadevajo več držav;
- f) oblikujejo se mednarodni režimi, s katerimi prihaja do zблиževanja pričakovanj posameznih udeležencev na področju mednarodnih odnosov.

Globalna politika je pojem, ki pomeni širitev političnih odnosov skozi prostor in čas ter širitev politične moči preko meja nacionalne države. Države si delijo današnjo politično sceno z vrsto državnih in nedežavnih udeležencev oziroma organizacij, ki niso omejeni s teritorialnostjo. Državni udeleženci so mednarodne vladne organizacije, mednarodne agencije in režimi, ki delujejo na različnih prostorskih ravneh ter regionalne nadežavnosti institucije, kot je na primer Evropska Unija. Med nedežavnimi udeleženci lahko izpostavimo transnacionalna podjetja in nevladne organizacije.

Nevladna organizacija (ang. non-governmental organization - NGO) je bila kot kategorija političnega povezovanja prvič opredeljena ob ustanovitvi Združenih narodov kot posebna oblika odnosa med organizacijami civilne družbe in medvladnim povezovanjem v okviru Združenih narodov. Nevladne organizacije lahko pojmujeemo kot organizacije civilne družbe. Vlogo nevladnih organizacij lahko vidimo v tem, da ob pospeševanju procesov globalizacije v ospredje postavljajo vprašanja varstva okolja, demografskih problemov, ženskih pravic in druga vprašanja, ki jih dvigujejo iz lokalne na globalno raven. Kot izhodiščno točko pri reševanju teh problemov lahko uporabijo meddržavno sodelovanje. Nevladne organizacije s svojim delovanjem postavljajo ravnovesje delu mednarodnih vladnih organizacij, kot sta Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad. Slednja uravnava predvsem makroekonomsko upravljanje manj razvitega sveta (Soros, 2003, str. 107).

1. 4. 2 Mednarodne vladne organizacije

Mednarodne organizacije in institucije so se oblikovale z dogovori med posameznimi državami o ureditvi določenih skupin področij dela. Nekatere ključne medvladne organizacije, ki sooblikujejo globalno politično okolje, so:

- a) Združeni narodi (UN) in pripadajoče organizacije;
- b) mednarodne finančne organizacije in institucije: Mednarodni denarni sklad (IMF), Svetovna banka (WB), Evropska centralna banka (ECB), Banka za mednarodne poravnave (BIS);
- c) razvojne banke: Afriška razvojna banka (AFDB), Evropska banka za obnovo in razvoj (EBRD), Medameriška razvojna banka (IADB);
- d) mednarodna trgovinska združenja: Svetovna trgovinska organizacija (WTO), Evropska prosto trgovinska zveza (EFTA), Severnoameriška prosto trgovinska zveza (NAFTA), Vzhodnoevropska prosto trgovinska zveza (CEFTA);

- e) ostale organizacije za vzpodbujanje ekonomskega sodelovanja, med njimi je Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj (OECD);
- f) kartelna združenja (npr. OPEC);
- g) vojaške in sorodne organizacije (NATO, INTERPOL).

Mednarodne organizacije so po koncu druge svetovne vojne postale mehanizem za sprejemanje odločitev na področjih vojaškega povezovanja, varstva človekovih pravic ter trgovinske politike in so omogočile sodelovanje tudi na drugih ekonomskih področjih. S finančno pomočjo in svetovanjem usmerjajo makroekonomsko politiko v državah, ki se znajdejo v težavah pri zagotavljanju fiskalnega in monetarnega ravnovesja ter servisiranju tujega javnega dolga. Vpliv nekaterih mednarodnih vladnih organizacij v svetu političnega odločanja upada. Tako naj bi upadla avtoriteta Združenih narodov v odnosu do finančnih in trgovinskih institucij, kot sta Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad. Obe sta zelo zaposleni z zagotavljanjem tehnične in finančne pomoči državam, ki nespodobne tekmovati v globalni ekonomiji. Med te države spadajo države tretjega sveta (nekdanje komunistične države in manj razvite države), kot tudi nekaj držav, ki so se razvile kot zaprta gospodarstva in se še vedno niso prilagodile na svobodno trgovino in prosto gibanje kapitala, kar vključuje prevladujoči del Azije in Latinske Amerike ter skoraj celo Afriko. Skupaj predstavljajo večino svetovnega prebivalstva. Svetovna banka, ki je bila ustanovljena z namenom izkoreninjanja revščine, teži k temu, da bi bila dejavnejša pri oblikovanju in izvajanju sektorskih posojil. Mednarodni denarni sklad, ustanovljen z namenom vzdrževanja globalne stabilnosti pa se osredotoča na makroekonomske težave (Soros, 2003, str. 110).

Drugi vidik mednarodnega povezovanja na nižji ravni predstavlja regionalno vladno povezovanje, ki se lahko oblikuje kot trgovinska, carinska ali celo monetarna unija, kot se je to zgodilo v primeru Evropske unije, ki je zaenkrat najbolj poglobljena oblika regionalnega povezovanja. Ključni cilj povezovanja je zagotoviti konkurenčnost evropskega gospodarstva v odnosu do ostalih področij razvitega sveta, predvsem pa ZDA in Japonske.

1. 5 Merjenje stopnje globalizacije

Posamezne nacionalne države namreč zelo različno vstopajo v proces globalizacije in so zato bolj ali manj izpostavljene pozitivnim in negativnim učinkom, ki jih globalizacija prinaša. Merjenje stopnje globalizacije je pravzaprav šele v začetni fazi, predvsem zaradi neuskrajene definicije pojma globalizacije. Eden najbolj celovitih pristopov je globalizacijski indeks, ki so ga razvili strokovnjaki pri svetovalnem podjetju A. T. Kearney in časopisu Foreign Policy. Globalizacijski indeks povzema spremembe v ključnih elementih globalizacije na političnem in ekonomskem področju ter na področju gibanja ljudi, idej in informacij preko nacionalnih meja.

Stopnjo ekonomske integracije meri s kazalniki o mednarodni menjavi, neposrednih tujih investicij in portfeljnih finančnih tokovih, o dohodkih, ki se prelivajo med državami. Mednarodne stike na osebni ravni meri z razvitostjo mednarodnega potovalnega turizma, telefonskega prometa in denarnih transferov. Indeks zajema tudi tehnološko povezanost s številom uporabnikov

interneta, internetnih strežnikov in gostiteljev, ki se uporabljajo v poslovne namene. Mednarodno politično integracijo spremlja preko članstva v mednarodnih organizacijah in vpletenosti v misije Združenih narodov ter s številom tujih predstavništev.

Indeks so prvič izračunali leta 2001 za 50 razvitih držav in ključnih porajajočih se trgov po celem svetu. Leta 2002 se je vzorec razširil na 62 držav, s čimer predstavlja 85 % svetovne populacije. Iz tabele je razvidnih dvajset najbolj globaliziranih držav v letu 2005, naveden pa je tudi rang za leta od 2001 in 2004.

Tabela 1: Razvrstitev držav glede na stopnjo globalizacije v letu 2005 ter primerjava z ostalimi leti

Država	Rang 2005	Rang 2004	Rang 2003	Rang 2002	Rang 2001
Irska	2	1	1	1	6
Švica	3	3	2	2	4
Švedska	8	11	3	5	3
Singapur	1	2	4	3	1
Nizozemska	5	4	5	4	2
Danska	7	10	6	8	11
Kanada	6	6	7	7	10
Avstrija	9	9	8	9	7
Velika Britanija	12	12	9	10	8
Finska	10	5	10	6	5
ZDA	4	7	11	12	12
Francija	18	15	12	13	16
Norveška	14	17	13	11	9
Portugalska	22	16	14	15	15
Češka	15	14	15	16	22
Nova Zelandija	11	8	22	19	21
Nemčija	21	18	17	14	14
Malezija	19	20	18	20	20
Izrael	17	22	19	18	19
Španija	26	24	20	17	18

Vir: A.T. Kearney: Globalization Index 2001, 2002, 2003, 2004,2005

V skladu z rezultati so se v zadnjih treh letih na vrhu lestvice vztrajno pojavljale ene in iste države. Tako je med letoma 2004 in 2005 prišlo le do prerazporeditve dvajsetih najvišje uvrščenih držav. Najbolj globalizirane so majhne države, ki jim odprtost omogoča dostop do dobrin, storitev in kapitala, ki so na domačem trgu nedosegljivi.

Globalizacija je potegnila v svoje okrilje sleherno državo. Predvsem pa se to vprašanje pojavi, ko se gospodarstvo določene države upočasni in ko je potrebno najti nove trge za ekspanzijo kapitala ter nove trge za proizvode in storitve. V času, ko so po letu 1989 pričele politične spremembe v Srednji in Vzhodni Evropi, je prišlo do pomembnih sprememb položaja držav v mednarodnem gospodarstvu. Sočasno je prišlo tudi do odpiranja Kitajske in spremembe statusa Hongkonga, obenem pa je tudi Južna Koreja zaključevala razvojni cikel.

Precej velike razlike so med državami, ki so pred kratkim vstopile v Evropsko unijo, in ostalimi državami regije, ki so šele pristopile k pogajanjem ali se na to pripravljajo. To pa še ne pomeni, da so nove članice EU bolj globalizirane od svojih sosed nečlanic (Blanchard, 2006). Vstop v EU ni isto kot globalizacija,

čepprav velja da so regionalne integracije ena od možnih poti, ki jih priznava tudi Svetovna trgovinska organizacija (WTO). Nove članice so se sicer integrirale v Evropo, vendar pa se Evropa v celoti zelo počasi globalizira in odpira. Percepcija globalizacije je v državah nekdanjega realnega socializma zelo različna. Eden od razlogov je tudi ideološki (Crockett, 2000).

Potrebno je ločiti »unizacijo« od globalizacije. Ne moremo namreč govoriti o globalizaciji novih srednjeevropskih članic v pravem pomenu besede, kajti Evropa je tesno zaprta regija, ki se zelo počasi odpira neevropskim ekonomijam. Sporazumi z drugimi regijami sveta so močno selektivni. Nove članice se globalizirajo toliko, kot jim dopušča evropski okvir. Zato so na nekaterih področjih nove države članice storile celo korak nazaj v globalizaciji. Nosilke globalizacije so zaradi svoje velikosti in prilagodljivosti predvsem multinacionalke. Njihov cilj je izkoriščanje naravnih bogastev, strateških surovin ter poceni delovne sile, najlažje tudi izkoristijo sistem vzpodbud in subvencioniranja (Sjekloča, 2006).

Globalizacije ni moč meriti neposredno, ampak posredno, preko gibanja blaga, storitev in kapitala ter drugih neekonomskih indikatorjev. AT Kearney indeks globalizacije uvršča nove članice EU iz Srednje Evrope, tudi Slovenijo, precej visoko.

Tabela 2: Indeks globalizacije – spremembe po letih

	2002	2004	2005
Češka	15	16	15
Madžarska	23	20	23
Slovenija	25	21	20
Slovaška	27	29	25
Poljska	32	31	31
Hrvaška	22	23	16
Romunija	40	39	35
Ukrajina	42	43	39
Rusija	45	60	52

Vir: AT Kearney 2005

Gre za indeks globalizacije po A. T. Kearneyju and Foreign Policy Magazine. Neposredna tuja vlaganja so v tem indeksu eden pomembnejših indikatorjev, ki so v indeksu razdeljeni na ekonomske, osebne, tehnološke in politične. Pogosto gledamo na globalizacijo precej ozko, predvsem skozi gibanje blaga in kapitala.

Iz tabele je razvidno, da postaja Slovenija po tem indeksu vse bolj globalizirana, kajti nižji kot je indeks, višjo stopnjo globalizacije izraža. Opaziti je tudi, da vseh pet novih članic EU vztrajno napreduje, tudi kandidatki Hrvaška in Romunija ter Ukrajina. Rusija na tej lestvici nazaduje.

Če se osredotočimo le na ekonomsko plat globalizacije, velja, da najmanj zaprek obstaja za gibanje blaga, katerega poskušajo nadzirati tako razviti kot nerazviti. Če sledimo procesu pogajanj v okviru WTO, je jasno, da je bilo še najlažje doseči svobodno gibanje industrijskih proizvodov in surovin, vendar se zelo težko odpira trg kmetijskih proizvodov, znanja, uslug in kapitala. Ni nenavadno, da so se države Srednje in Vzhodne Evrope najhitreje globalizirale na naslednjih področjih: mamila, kriminal, nacionalizem in rasizem. V manjši meri je prišlo do

odpiranja finančnega sistema. Ostajajo pomembne težave pri univerzalizaciji storitev in največje pri prostem gibanju delovne sile.

2. EKONOMSKI VIDIKI GLOBALIZACIJE

Glede ekonomskega vidika globalizacije razčlenjujemo tri elemente in sicer:

- a) globalizacijo menjave in trgov,
- b) globalizacijo proizvodnje,
- c) finančno globalizacijo.

2. 1. Globalizacija menjave in trgov

Globalizacija menjave je več kot menjava dobrin in storitev med ločenimi gospodarstvi, saj predpostavlja obstoj svetovnih trgov dobrin in storitev. To sicer ne zagotavlja menjave vseh z vsemi, pomeni pa obstoj sistema menjave, v katerem trgovanje med dvema državama vpliva na menjalne odnose med ostalimi. Do menjave ne prihaja le znotraj regij, ampak tudi med njimi.

V globalizacijo menjave vodi vrsta dejavnikov. Prvi je zmanjševanje infrastrukturnih omejitev, ki se kaže kot zniževanje stroškov transporta in zniževanje stroškov telekomunikacij. Drugi dejavnik je institucionalna podpora liberalizaciji menjave. Z zniževanjem carin je manj protekcionističnih ovir za menjavo, pri čemer so se pojavile necarinske ovire, a predvsem na omejenih področjih. Liberalizacija menjave v razvijajočih se državah je privedla do povečanja deleža sveta, ki je podvržen prosti trgovini (Etemad, Wright, 2003, str. 37). Tudi geografsko so se razširila območja, kjer se uveljavljajo pogoji proste trgovine, med drugimi tudi ob odpiranju trgov vzhodne in srednje Evrope.

Postavlja se vprašanje, v kolikšni meri se današnja gibanja v razvoju mednarodne trgovine kvalitetno razlikujejo od povezovanja posameznih nacionalnih trgov v času internacionalizacije menjave v drugi polovici 19. stoletja. Stopnjo globalizacije menjave lahko merimo z več kazalniki (Levy-Livermore, 1998, str. 597):

- a) številčnost trgovinskih povezav: stopnjo globaliziranosti mednarodne menjave lahko ocenimo s primerjavo med številom obstoječih trgovinskih povezav in potencialnim številom vseh možnih povezav. Raziskovalci so na konstantnem vzorcu 68 držav ocenili, da je ta delež narasel od 64,4 odstotka leta 1950 na 95,3 odstotka leta 1990. Zaključek je, da se oblikuje celovit splet mednarodnih povezav in da večina držav trguje z večino ostalih držav.
- b) Delež svetovnega izvoza v bruto domačem proizvodu: v povojnem obdobju je delež izvoza v svetovnem bruto domačem proizvodu postopno naraščal od 7 odstotka leta 1950 na 17 odstotka leta 1995. Skeptiki pri tem poudarjajo, da je taka rast zgolj omogočila doseganje ravni trgovanja iz medvojnega obdobja.
- c) Delež izvoza v zasebnem bruto domačem proizvodu: ta delež ne upošteva, da je le del bruto domačega proizvoda lahko predmet mednarodne menjave in da torej ta delež lahko naraste le do določene stopnje. S tega vidika je ustreznejše meriti razmerje med izvozom in tistim delom bruto družbenega produkta, ki je lahko podvržen menjavi.

- d) Delež dobrin, podvrženih mednarodni konkurenci: vse večji delež zasebnega bruto domačega proizvoda je potencialno podvržen mednarodni konkurenci. Kmetijski proizvodi so v državah OECD večinoma zaščiteni, vendar so upadajoč sektor. Industrijski proizvodi so večinoma menjalni, čeprav je dejansko trgovanje z njimi odvisno od transportnih stroškov in preferenc posamezne države.

Iz spodnje tabele 3 je razviden delež desetih trgovinsko najpomembnejših držav v celotnem svetovnem uvozu in izvozu, iz katerega je razviden pomen posameznih držav v menjavi, s tem pa tudi potencialne koristi, ki jih te države od menjave lahko imajo.

Tabela 3: Vodilni svetovni izvozniki in uvozniki trgovskega blaga v letu 2001 v mrdl \$

Največji svetovni izvozniki	Vrednost	Delež	Največji svetovni uvozniki	Vrednost	Delež
ZDA	730,9	11,9	ZDA	1180,5	18,3
Nemčija	569,6	9,2	Nemčija	493,0	7,7
Japonska	404,7	6,6	Japonska	350,1	5,4
Francija	319,5	5,2	Velika Britanija	332,5	5,2
Velika Britanija	273,5	4,4	Francija	322,9	5,0
Kanada	266,2	4,3	Kitajska	243,6	3,8
Kitajska	262,2	4,3	Italija	233,7	3,6
Italija	241,3	3,9	Kanada	228,3	3,5
Nizozemska	229,8	3,7	Nizozemska	207,9	3,2
Hong Kong	190,7	3,1	Hong Kong	202,3	3,1
Skupaj največji izvozniki	3488,4	56,60	Skupaj največji uvozniki	3794,8	58,93
Svetovni izvoz	6162,4	100,0	Svetovni uvoz	6438,8	100,0

Vir: WTO: Annual Report 2002, str. 22

Tabela 4: Svetovni izvoz blaga in storitev v obdobju 1990 – 2000 v %

	1990-2000	1999	2000
Izvoz blaga	6,5	5,0	12,5
Izvoz storitev	6,5	2,5	6,0

Vir: WTO: Annual Report 2002, str. 13

Zgornja tabela kaže izjemno hiter porast svetovnega izvoza blaga in storitev v letih 1999 in 2000. Svetovni izvoz blaga se je v letu 1999 povečal za 5,0 odstotka, v letu 2000 pa kar za 12,5 odstotka. Nekoliko nižja porast se kaže pri izvozu storitev, ki je v letu 1999 znašala 2,5 odstotka, v letu 2000 pa že 6 odstotkov.

Tabela 5: Blagovna trgovina držav v razvoju v letih 1990-2000 v %

	IZVOZ		UVOZ	
	1990-2000	2000	1990-2000	2000
Države v razvoju	9	23	9	20
Izvoznice nafte	7	46	4	15
Države, ki niso izvoznice nafte	10	19	10	21
Skupina držav: Koreja, Malezija, Tajska, Singapur	9	19	9	25
Kitajska	15	28	16	36
Hong Kong	9	16	10	18
Mehika	15	22	15	23
Brazilija	6	15	10	13
Indija	9	19	8	10

Vir: WTO: Annual Report 2002, str. 15

Internacionalizacija menjave ima vrsto pomembnih posledic (Soros, 2003, str. 29):

- a) vodenje makroekonomske politike je oteženo zaradi povezanosti in soodvisnosti med državami. Mednarodna menjava povzroča eksternalije, ki zahtevajo koordinacijo med državami.
- b) Povečali so se stroški trgovinskega protekcionalizma, ki se omejujejo na minimalne necarinske omejitve.
- c) Mednarodno konkurenčne panoge se upirajo povečevanju socialne blaginje zaposlenih in delavci v teh panogah so slabše zaščiteni, še posebej v panogah, katerih proizvodi spadajo med trgovalne dobrine.
- d) Mednarodna konkurenca znižuje mednarodno raven plač na najnižji skupni imenovalac. Nad to ravniyo lahko plačujejo le podjetja z določeno tehnološko prednostjo in višjo produktivnostjo.
- e) Posameznim državam je trgovina omogočila proizvodno specializacijo in izkoriščanje ekonomij obsega, kar znižuje svetovne in povečuje skupno blaginjo. Pokazala so se tudi razhajanja v možnostih specializacije med bolj oziroma manj razvitimi državami, ki se razlikujejo v kakovosti proizvodnih dejavnikov. Razvitejše države so se lahko specializirale v panogah, ki zahtevajo visoko izobraženo delovno silo, manj razvite države pa v tehnološko manj zahtevnimi panogami.

Današnji tržni sistem ima svoje korenine v ZDA, v dvajsetih letih prejšnjega stoletja. To obdobje predstavlja »zoro« potrošništva. Takrat so se pojavili številni izdelki. To obdobje potrošništva se je vsaj začasno prekinilo z borznim zlomom leta 1929 in obdobjem velike gospodarske krize. ZDA so končale drugo svetovno vojno kot največja gospodarska in politična sila. Ameriške korporacije so se po drugi svetovni vojni širile po svetu in začele hitro in predvsem ekonomsko globalizirati svet. Američani so razvili koncept trženja, ki je spodbudil potrošnjo, kajti do tedaj predvsem vojaško usmerjena industrija je s koncem vojne izgubila precejšnje trge in se usmerila v potrošništvo. Ameriški tržni koncept stoji na štirih temeljih t.i. 4P: product, price, place, promotion, kar pomeni izdelek, cena, distribucija in tržno komuniciranje. V tem smislu je trženje proces nenehnega

ustvarjanja in zadovoljevanja želja določenega dela svetovne populacije in se ne meni za posledice pretirane potrošnje za človeštvo in planet kot celoto (Woods, 2000, str. 119).

2. 2 Finančna globalizacija

Finančna globalizacija je opredeljena kot vzpostavljanje vse bolj povezanega in enotnega finančnega trga na transnacionalni ravni. S finančnimi trgi pojmuje trg kapitala. Njegova mobilnost je ključni dejavnik procesa globalizacije. Glede odnosa med mobilnostjo kapitala in politiko globalizacije moramo razlikovati med

- a) produktivnim kapitalom,
- b) finančnim kapitalom.

Produktivni kapital je tisti kapital, ki se koncentrira v realnem sektorju v obliki neposrednih investicij, medtem ko je finančni kapital neproduktiven kapital na finančnih trgih in je večinoma špekulativne narave.

Crockett (2000) razčlenjuje proces globalne finančne integracije na štiri elemente.

Prvi je vse manjši pomen geografskih meja, ki so bile ovira za gibanje finančnih tokov. Obseg finančnih tokov se povečuje hitreje kot mednarodna menjava, ta pa narašča hitreje od bruto domačega proizvoda. V sedemdesetih letih je mednarodna trgovina z vrednostnimi papirji v tedanjih državah G-7 predstavljala 1% bruto domačega proizvoda, do leta 1980 se je delež povzpел na 10 %, leta 1990 je dosegel 100 % in nadaljeval z eksplozivno rastjo. Podobno so se razvijali ostali segmenti mednarodnega finančnega trga, kot je razvidno iz tabele.

Tabela 6: Povprečne stopnje rasti posameznih segmentov mednarodnega finančnega trga v obdobju od 1963 do 1995 v %

Obdobje	1963-72	1973-82	1983-95
Št. izdanih obveznic	12,4	12,2	10,1
Št. odobrenih posojil	27,4	16,5	5,5
SKUPAJ		14,4	8,2
Skupna vrednost izdanih obveznic			12,5
Skupna vrednost izdanih posojil		13,4	8,9
SKUPAJ			9,8
Rast realnega BDP	4,8	3,4	3,4
Rast obsega svetovnega izvoza	9,2	4,1	6,0

Vir: Held, 1999, str. 203

Drugi vidik finančne globalizacije je brisanje meja med različnimi segmenti finančnega trga. Nekoč je bilo mogoče jasno razlikovati med dejavnostmi bank, zavarovalnic, investicijskih bank, skladov za upravljanje kapitala in drugih. Danes je tako ločevanje težavno, saj so se različne institucije med seboj ali povezale ali vstopile na druga področja trga (Arestis, 2001, str. 110).

Tretji pojav je globalizacija in konsolidacija ključnih institucionalnih igralcev, saj omejeno število velikih finančnih institucij obvladuje vse ključne trge in ponuja

širok izbor finančnih storitev, bančni sistemi posameznih držav pa so večinoma pod vplivom manjšega števila dominantnih bank.

Četrty vidik globalizacije finančnih trgov je vse večja izpopolnjenost finančnih storitev. Širok spekter izvedenih finančnih instrumentov je omogočil ločevanje različnih tveganj, njihovo ovrednotenje in ločeno trženje v obliki različnih finančnih produktov.

Ob tako pomembnih gibanjih na mednarodnih finančnih trgih se zastavlja vprašanje, kakšni so razlogi zanje. Obravnavata se dve skupini dejavnikov, ki so gonilna sila globalizacije finančnih trgov:

- a) razvoj telekomunikacij in informacijske tehnologije
- b) ter pojav novih finančnih instrumentov in tehnik za upravljanje s tveganji.

Trgi izvedenih finančnih instrumentov so se pojavili kot odgovor na spremenjeno in bolj tvegano ekonomsko okolje po vojni, ko so institucionalni dogovori razpadli in odpravili stabilnost finančnih trgov. Izvedeni finančni instrumenti so omogočili omejevanje tveganja spremembe obrestne mere in deviznega tečaja.

Helleiner (1996, str. 194) zavrača tehnološke spremembe kot ključni vzrok finančne globalizacije in dejavnike analizira na treh ravneh: domači, regionalni in sistemski ravni. Prvi dejavnik je podpora domačih interesnih skupin pri liberalizaciji finančnih trgov. Domači zagovorniki neoliberalizma so v preteklosti zagovarjali odpravo kapitalskih omejitev, da bi se kapital najučinkoviteje uporabil. Pri tem so jih podpirale velike finančne korporacije in multinacionalna podjetja. Pomembni so institucionalni dogovori v okviru Evropske unije, kjer je bila odprava omejevanja kapitala tokov pogoj za vzpostavitev enotnega monetarnega trga. Za Helleinerja so manj pomembni zunanji tehnološki in bolj pomembni notranji politični in institucionalni dejavniki.

Posledice finančne globalizacije lahko analiziramo na ravni podjetniškega in državnega sektorja. Na podjetja vplivajo predvsem strukturne spremembe na finančnem področju, kot so krajšanje ročnosti finančnih depozitov in drugih instrumentov, ter oblikovanje aktivnega sekundarnega trga vrednostnih papirjev. Gre za učinek »prelivanja«, ki se kaže v hitrem prenosu tržnih neravnovesij z enega tržnega segmenta oziroma iz ene države na druge segmente in države. To nam potrjuje veriga finančnih kriz, ki so izbruhnile v devetdesetih letih prejšnjega stoletja (Hong Kong, Južna Koreja, Tajvan, Singapur, Malezija). Za vsako finančno krizo je značilen zlom finančnega sektorja v posamezni državi.

Večja finančna soodvisnost prispeva k učinku prelivanja tudi preko trgovinskega sistema. Finančne težave posameznih podjetij sprožijo mednarodno reakcijo, ko propadajoča podjetja izvozijo del svojih izgub, če njihovi neplačani računi ali dolgovi povzročijo izgube poslovnih partnerjev v tujini. Čim bolj sta dva trga trgovinsko povezana, tem večji je ta učinek.

Obstaja še ena negativna posledica finančne liberalizacije, ki bi lahko povzročila preobrat v procesu finančne globalizacije – izguba politične avtonomije nacionalne države. Že Tobin je opozarjal pred pretirano mobilnostjo finančnega kapitala, ki preprečuje pojav večjih razlik v obrestnih merah in tako omejuje sposobnost centralnih bank in vlad pri ciljnem vodenju fiskalne in monetarne politike. Po mnenju zagovornikov regulacije je potrebna nova institucionalna

ureditev mednarodnih finančnih trgov, ki bo zagotovila ustrezno stabilnost na trgih realnih dobrin in delovne sile.

Soros (2003, str. 108) navaja, da so finančni trgi prepuščeni svojim instrumentom, nagnjeni k skrajnostim, kar jih privede do zloma, namesto da bi se pomikali proti ravnotežju. Zato ne smejo biti prepuščeni svojim instrumentom, ampak jih morajo monetarne oblasti nadzorovati in do določene stopnje voditi. Zgodovino finančnih trgov prekinjajo krize. Tako so se skozi čas razvili centralno bančništvo in predpisi finančnih trgov. Monetarne oblasti so v naprednih industrijskih državah dobro razvite, vendar razvoj mednarodnega urejevalnega okvirja ni sledil tempu globalizacije finančnih trgov. To lahko vidimo, če pogledamo v bližnjo preteklost.

Zadnjih dvajset let so zaznamovale finančne krize: velika mednarodna dolžniška kriza, ki se je začela v Mehiki leta 1982 in nadaljevala pot do najbolj zadolženih držav; druga mehiška kriza leta 1994, ki se je razširila po vsej Latinski Ameriki, in leta 1997 kriza razvijajočih se trgov, ki je začela pot v Aziji, nadaljevala po svetu, sprožila rusko neizpolnitev obveznosti in končala pot z devalvacijo brazilskega reala januarja 1999.

Značilnost teh kriz je, da so vplivale na obrobje mednarodnega finančnega sistema. Države v središču so ostale neprizadete, saj so v primeru njihove ogroženosti monetarne oblasti nemudoma vzele vajeti v svoje roke in tako preprečile propad mednarodnega finančnega sistema. Kriza v letih 1997 – 1999 je pretila, da bo kot negativna posledica ruske neizpolnitve obveznosti leta 1998 potegnila za sabo mednarodne finančne trge. Sistem centralnih bank ZDA je organiziral reševalno operacijo za preprečitev poraza dolgoročnega kapitalskega managementa in je zato v hitrih časovnih intervalih istega leta trikrat znižala obrestne mere.

Dejstvo je, da so globalni finančni trgi ustvarili zelo neenakomerno igralno polje, ki se ne ujema z doktrino tržnih fundamentalistov. Ta trdi, da trgi zagotavljajo optimalno dodelitev sredstev. Kriza razvijajočih se trgov v obdobju 1997 – 1999 pod vplivom tržnega fundamentalizma je bila pravzaprav izjema splošnega pravila, da vsaki krizi sledi okrepitev ureditve. V posameznih državah je prišlo do nekaterih poostreitev finančnih trgov in bančnih ureditev. Splošna težnja pa je bilo ustvarjanje pomembnejše vloge tržnih sil in manj pomembne vloge uradnega posredovanja na mednarodnem nivoju (Soros, 2003, str. 110).

O resnosti krize v obdobju 1997 – 1999 (Soros, 2003, str. 112) in škodi, ki jo je povzročila, ne dvomi nihče, vendar se mnenja glede vzroka krize razlikujejo. Prevladujoče mnenje je, da se je način delovanja Mednarodnega denarnega sklada vmešaval v tržno ureditev in spodbujal iracionalni razcvet mednarodnih posojil in vlaganj, ki je nato vodil v propad. Pomembni so bili tudi drugi dejavniki: mnoge prizadete države so imele nezanesljive bančne sisteme in so sledile neprimerni makroekonomski politiki. Ključni vzrok je bila domnevno osebna odgovornost, ki je bila posledica preteklih posredovanj Mednarodnega denarnega sklada. Ta naj bi prepričal države, ki so si sposodile sredstva, da v nujnem primeru lahko računajo nanj, da jih bo rešil iz zagate, v kateri so se znašle pri poravnavi svojih obveznosti. Nastalo je prepričanje, da se je moč prihodnjim krizam lahko izogniti z odpravo osebne odgovornosti, ki jo je uvedlo

posredovanje finančne oblasti. Ta je pripomogla k neobvladljivemu razcvetu na razvijajočih se trgih.

2. 3 Globalizacija proizvodnje

Globalizacija proizvodnje se nanaša na drug vidik mobilnosti kapitala in sicer na mobilnost produktivnega kapitala. Produktivni kapital se v nasprotju s finančnim oziroma špekulativnim kapitalom, ki je obravnavan v poglavju o finančni globalizaciji, nanaša na neposredne tuje investicije, s katerimi podjetja vlagajo v realni sektor. O mobilnosti kapitala govorimo predvsem v smislu prostorske gibljivosti, ko želja po povečevanju dobičkov sili podjetja iz gospodarstev z visokimi v gospodarstva z nizkimi stroški. V nasprotju s kapitalom je delovna sila kot drug proizvodni dejavnik relativno nemobilna in se težje pogaja o svoji ceni. Podjetja kot nosilec kapitalskih virov imajo v skladu z globalizacijsko tezo določeno pogajalsko moč in se lahko umaknejo s trgov, kjer se država in delovna sila nista pripravljena prilagajati. Fizične ovire za pretok kapitala so zanemarljive, s povečanjem pogajalske moči podjetij pa države sproščajo tudi institucionalne omejitve. Multinacionalna podjetja se obenem organizirajo v gospodarske zbornice in še povečujejo svojo skupno moč. Največja med njimi je Mednarodna trgovinska zbornica (International Chamber of Commerce – ICC).

Med štiri ključne elemente globalizacije proizvodnje štejemo (Dunning, 1996, str. 10):

- a) podjetja vzpostavljajo mednarodne proizvodne povezave in proizvodnjo organizirajo vse bolj globalno;
- b) multinacionalna podjetja povečujejo vpliv in politično moč, velikost podjetij se v primerjavi z državami povečuje, prav tako delež proizvodnje v okviru mednarodnih proizvodnih mrež;
- c) podjetniška moč se koncentrira predvsem z združevanjem - največja podjetja so vse večja in imajo vse večji tržni delež;
- d) uveljavljajo se novi modeli poslovne organizacije, ki zagotavljajo optimalno delitev funkcij podjetja med različnimi državami. Pogosteje se razširjenost globalizacije proizvodnje ocenjuje z razširjenostjo neposrednih tujih investicij. Obravnavajo se tudi prevzemi in združitve ter strateško povezovanje podjetij.

2. 4 Povezanost globalizacije proizvodnje z multinacionalnimi korporacijami in neposrednimi tujimi investicijami

Neposredne tuje investicije (NTI) so prvi pomemben kazalnik multinacionalizacije proizvodnje in se nanašajo na realne produktivne investicije podjetij izven matične države. Z izjemo nekaterih krajših obdobj mednarodne gospodarske stagnacije so se tokovi NTI v zadnjih treh desetletjih ves čas povečevali (World Investment Report 2005, str. 5). Eno izmed obdobj upočasnitve je nastopilo v letu 2001, ko so zaradi zniževanja svetovne gospodarske rasti NTI upadle za 40,9 % glede na prejšnje leto. Enako se je nadaljevalo še v letu 2002 in 2003, vendar so zabeležene nekoliko nižje stopnje upadanja. Iz tabele so razvidne

povprečne stopnje rasti tokov in obsega vhodnih in izhodnih NTI ter nekaterih drugih pokazateljev od leta 1986 do leta 2004.

Tabela 7: Posamezni pokazatelji NTI in mednarodne proizvodnje v obdobju 1986-2004 v % letne stopnje rasti

Obdobje	1986-1990	1991-1995	1996-2000	2001	2002	2003	2004
Vhodni tokovi NTI	22,8	21,2	39,7	-40,9	-13,3	-11,7	2,5
Izhodni tokovi NTI	25,4	16,4	36,3	-40,0	-12,3	-5,4	18,4
Obseg vhodnih NTI	16,9	9,5	17,3	7,1	8,2	19,1	11,5
Obseg izhodnih NTI	18,0	9,1	17,4	6,8	11,0	19,8	11,5
Prodaja tujih podružnic	15,9	10,6	8,7	-3,0	14,6	18,8	10,1
Izvoz tujih podružnic	22,1	7,1	4,8	-3,3	4,9	16,1	20,1
Izvoz blaga	12,7	8,7	3,6	-3,3	4,9	16,1	20,1
Zaposlenost v tujih podružnicah	5,4	2,3	9,4	-3,1	10,8	11,1	7,9

Vir: World Investment Report 2005, str. 5

Tabela 8: Vhodni in izhodni tokovi NTI kot odstotek fiksnega kapitala po regijah za obdobje 1991 – 2002

	1991-1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Svet							
Vhodni tokovi	4,4	7,5	10,9	16,5	20,8	12,8	12,2
Izhodni tokovi	5,0	7,4	11,0	16,9	18,3	11,3	13,6
Razvite države							
Vhodni tokovi	3,7	6,0	10,4	17,1	22,9	12,7	12,3
Izhodni tokovi	5,7	8,8	13,9	21,1	22,4	14,3	15,6
Evropska unija							
Vhodni tokovi	5,5	8,0	14,8	27,5	42,2	24,5	22,5
Izhodni tokovi	8,1	13,8	24,6	42,3	50,5	28,4	23,8

Vir: World Investment Report 2003, str. 267

Visoke stopnje rasti NTI globaliste napeljujejo k zaključku, da se je v globalnem sistemu kapitalistične akumulacije kapital izvil teritorialnim omejitvam, ki so jih postavile avtonomne nacionalne države in da učinkovito sledi maksimalnim donosom iz ene države v drugo. Poglobljanje konkurence na področju delovne sile naj bi neizogibno selilo delovna mesta iz industrializiranih držav v države s cenejšo delovno silo. Empirične raziskave v nasprotju s tem kažejo, da je produktivni kapital ohranil svojo nacionalno identiteto in da je mnogo manj gibljiv, kot to predvideva globalizacijska teza. Na gibanje produktivnega kapitala vpliva

kompleksna skupina dejavnikov ekonomskega, infrastrukturnega in institucionalnega okolja, ki ga zagotavlja posamezna nacionalna država.

Prezemi in združitve so kot drug element globalizacije proizvodnje prav tako pomemben dejavnik, ki vpliva na gibanje kapitala na mednarodni ravni. Pomen strateškega povezovanja podjetij je morda še večji od kapitalskih investicij, saj se iz razdrobljene skupine podjetij s povezovanjem oblikuje mrežno svetovno gospodarstvo (Viator, Kennedy, 2001, str. 27). Povezovanje pomeni več kot vrsto dvostranskih ali tristranskih dogovorov o sodelovanju. Veliko multinacionalno podjetje je lahko vključeno v desetine ali stotine zvez, ki povezujejo posamezne dele njegove organizacije z drugimi podjetji.

Strateške zveze spreminjajo organizacijo mednarodnih ekonomskih transakcij, saj nadomeščajo trgovinske in investicijske povezave med podjetji z enim samim podjetjem. Zveze so omejene na posamezne panoge, predvsem avtomobilsko in visokotehnološke panoge, kot so na primer farmacija, biotehnologija, vesoljska tehnologija, informacijska tehnologija in novi materiali.

Razlogi za strateško povezovanje so zapleteni in raznoliki. (Kobrin, 1999, str. 151). Prvi je gotovo dostop do trgov, drugi so nacionalne meje in nepripravljenost vlad, da bi sodelovale s tujimi podjetji. Sodelovanje podjetjem omogoča obvladovanje konkurence na posameznih trgih. Najpomembnejši razlog vidi Kobrin v naraščajočih stroških, tveganjih in zahtevnosti tehnologije. V veliko primerih so raven tehnologije in z njo povezani stroški, tveganja ter kompleksnost raziskav in razvoja narasli do ravni, ki je neobvladljiva tudi za najbolj globalizirana podjetja.

Kako se je spreminjalo število držav, ki so uvajale spremembe v okviru ureditve neposrednih tujih investicij, kaže spodnja tabela.

Tabela 9: Spremembe na področju ureditve NTI v obdobju 1995 – 2004

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Število držav, ki so uvajale spremembe na področju regulative NTI	64	65	76	60	63	69	71	70	82	102
Število sprememb, ki so bile naklonjene NTI	106	98	135	136	131	147	194	236	220	235
Število sprememb, ki niso bile naklonjene NTI	6	16	16	9	9	3	14	12	24	36

Vir: World Investment Report 2005, str. 9

Tabela 10: Delež neposrednih tujih investicij v svetovnem bruto domačem proizvodu

	1982	1990	2001
Obseg domačih oziroma notranjih FDI	6,8	8,6	21,5
Količina prodanega blaga tujih podružnic	23,5	25,3	58,0
Bruto produkt zunanjih podružnic	5,5	6,6	11,0
Premoženje zunanjih podružnic	18,1	26,6	78,2

Vir: UNCTAD, World Investment Report, 2003.

Neizogibno pa je, da nacionalisti, antikapitalisti ter nasprotniki globalnih poslov zgoraj navedenim dejstvom nasprotujejo. Trdijo, da neposredne tuje investicije izkoriščajo revne in ranljive. Po podatkih UNCTAD-a (2006) je bilo leta 2001 skupno notranjih oziroma domačih direktnih investicij za 6,846 milijard dolarjev. Od tega jih je bilo v razvitih državah 66 odstotkov in 32 odstotkov v državah v razvoju. Evropska unija zajema 39 odstotkov, ZDA pa 19 odstotkov. Japonska pa je poznana po izredno majhnem deležu globalnih notranjih investicij, ki znašajo 0,7 odstotka. V okviru držav v razvoju največji delež odpade na Azijo in znaša 19 odstotkov. Delež v Hong Kongu znaša 6,6 odstotka, na Kitajskem 5,8 ter v Singapuru 1,5 odstotka. Latinska Amerika vključuje 10 odstotkov, Južnosaharska Afrika pa 1,7 odstotka. Delež v najrevnejših državah sveta pa je 0,6 odstotka od celotnega obsega notranjih oziroma domačih investicij.

Lahko se zaključi, da investitorji uspevajo pri bogatih in uspešnih, ne pa pri revnih in ranljivih. Če opazujemo kumulativno vrednost notranjih tokov med 1996 in 2001, vidimo, da se je delež razvitih držav povzpел do 72 odstotkov, delež Južnosaharske Afrike je še vedno 0,9 odstotka, v najrevnejših državah pa znaša 0,5 odstotka. Navedeni podatki pa so v skladu z ugotovitvami raziskave Svetovne banke, ki kažejo, da bolj kot je razvit pravni sistem, višji je delež neposrednih tujih investicij. Države z ugodnejšo »investicijsko klimo« bodo sprejele večji delež neposrednih tujih investicij.

Med prvo deseterico držav glede na velikost izstopnih tokov neposrednih tujih investicij so se leta 2005 uvrstile: Nizozemska, Francija, Velika Britanija, Japonska, Nemčija, Švica, Italija, Španija, Kanada in Hong Kong (World Investment Report, 2006, str. 299).

Priložnosti za investicije obstajajo tudi v revnih državah. Ali jih bodo investitorji izkoriščali, je odvisno od tega, kako bodo presodile obseg teh priložnosti in ali če bodo dopustile izkoriščanje.

2. 4. 1 Multinacionalne korporacije

V današnjem globalnem svetu se nenehno govori o globalizaciji in njenem vplivu na naša življenja. Ob tem se pogosto omenjajo tudi multinacionalne korporacije in to največkrat kot glavni nosilci globalizacije. Ko se omenjajo multinacionalna podjetja hkrati z globalizacijo, se postavlja vprašanje, kaj je vzrok in kaj posledica. Ali je globalizacija povzročila veliko širjenje kapitala med državami in s tem pospešila razvoj multinacionalnih korporacij, ali pa so bila ravno podjetja tista, ki so pospešila razvoj globalizacije?

Danes so multinacionalne korporacije pogost obiskovalec držav v razvoju in manj razvitih držav. S preselitvijo proizvodnih enot v države, kjer izkoriščajo cenejše produkcijske faktorje, predstavljajo velik vpliv na ekonomskem, političnem in kulturnem področju teh držav. Multinacionalna podjetja so se v državah v razvoju srečevala predvsem s sovražnim odnosom do njih (Jilberto, 1998, str. 29). Ta je bil še bolj opazen v nerazvitih državah, kjer so bila pogosto obtožena za vse težave, ki pestijo domače gospodarstvo. Tej sovražnosti botruje predvsem spomin kolonialne prevlade, ki so ji bile te države izpostavljene v daljni in bližnji prihodnosti.

V 80. letih 20. stoletja je opazna otoplitev odnosov, kar se vidi v obnašanju vlad držav v razvoju do multinacionalnih podjetij. Razlage za to je mogoče najti v boljšem poznavanju prednosti, ki jih prinašajo taka podjetja, v zbiranju izkušenj o nekaterih uspešno industrializiranih državah v razvoju kot posledici neposrednih tujih investicij in hkrati revnejših državah, katerih režim je tuje investicije zavračal, v naraščajoči pogajalski moči držav v razvoju in spoznanju glede možnosti pridobitve modernejših tehnologij. K boljšemu odnosu je pripomogla tudi splošna upočasnitev svetovne gospodarske rasti, naraščajoča stopnja nezaposlenosti in naraščajoča dolžniška kriza, ki je zmanjševala obseg posojilnega kapitala v države v razvoju (Dunning, 1996, str. 46).

Pojem multinacionalna korporacija je mogoče enačiti s sorodnimi oziroma podobnimi pojmi, ki jih zasledimo v literaturi, kot so multinacionalno podjetje, transnacionalna korporacija ali multinacionalna organizacija. V vseh primerih gre za podjetje oziroma združbo, ki organizira in izvaja produkcijo ter opravlja storitve v najmanj dveh državah. Multinacionalno podjetje je poseben primer podjetja z več obrati, ki obsega matično podjetje in njegove tuje podružnice. Te se nahajajo v različnih državah, a so hkrati pod skupnim lastništvom in nadzorom. Obrati so med seboj povezani s tokovi vmesnih produktov (Bruckley, Casson, 2002, str. 36). Tuja podružnica je pridruženo ali nepridruženo podjetje, v katerem ima investitor, ki je rezident v drugi državi, v lasti delež, ki mu dopušča dolgoročni interes v managementu tega podjetja.

Običajno se multinacionalne korporacije delijo v tri velike skupine (Glas, 1996, str. 3):

- a) horizontalne, ki vodijo produkcijo, locirano v različnih državah in proizvajajo enake ali podobne proizvode;
- b) vertikalne, ki vodijo produkcijo določenih proizvodov v eni državi in ti proizvodi pomenijo input za produkcijo v drugi državi;
- c) raznovrstne multinacionalne korporacije, ko je produkcija locirana v različnih državah in ne moremo govoriti niti o horizontalni niti o vertikalni povezanosti.

Do velikega razmaha multinacionalnih podjetij je prišlo, ko so začela ta v tujini tudi proizvajati. Ob selitvi proizvodnje so se podjetja ukvarjala predvsem z zniževanjem stroškov, ki jim jih je selitev obljubljala. Izkoriščala so ohlapnejše delovne predpise, ki so že ob tako nizki ceni delovne sile stroške dela še zmanjševali (Grozdicki, 2003, str. 22). Podjetja namreč nameščajo svoje proizvodne enote v države, kjer so okoljevarstveni predpisi ohlapni in se tako izognejo ostrim predpisom, ki so v veljavi v razvitih državah.

Povezovanje multinacionalnih podjetij je pripeljalo do višje stopnje svetovne koncentracije in centralizacije kapitala. S povečevanjem konkurence je postalo investiranje v tujini za velika podjetja neizbežno za ohranjanje konkurenčnosti. Glavne značilnosti multinacionalnih podjetij so (Glas, 1996, str. 6):

- a) korporacijska oblika lastnine z lastnino delničarjev iz več držav;
- b) ekonomska enotnost delovanja, kar pomeni enotno strategijo razvoja;
- c) razvrščenost produkcijskih kapacitet na teritorijih več držav;
- d) produkcija je integrirana v globalno dejavnost cele korporacije;
- e) produkcijska specializacija posameznih enot omogoča multinacionalnemu podjetju izkoriščanje prednosti produkcije v večjem obsegu;
- f) menjava med specializiranimi enotami multinacionalnega podjetja poteka po internih obračunskih cenah, ki predstavljajo močan instrument prilagajanja multinacionalnega podjetja različnim davčnim sistemom in politikam;
- g) centralizacija trženja, poslovne in upravljalne strategije ter koncentracija razvoja in raziskav;
- h) maksimiranje dobička celotne korporacije in ne posameznih podružnic.

2. 4. 2 Prednosti in slabosti multinacionalnih korporacij

Med koristi, ki jih s seboj prinašajo multinacionalna podjetja, štejemo prenos znanja in tehnologije, razvoj človeškega kapitala, vključevanje v mednarodne trgovinske tokove in razvoj domačih podjetij. Poleg naštetih koristi je mogoče govoriti tudi o vplivu na družbo in okolje, ki izvira iz načina poslovanja uveljavljenega v razvitih državah. Države lahko pridobijo nekatere prednosti s strani multinacionalnih podjetij preko prelivov produktivnosti, do katerih prihaja na več načinov. Domača podjetja lahko izboljšajo svojo produktivnost preko povezav in sodelovanja z multinacionalnimi podjetji (ang. forward and backward linkage), lahko posnemajo tehnologijo, s katero razpolagajo multinacionalna podjetja oziroma njihova pridružena podjetja ali podružnice. Lahko pa tudi zaposlijo ljudi, ki so bili pred tem zaposleni v multinacionalnih podjetjih, kjer so se naučili razpolagati z moderno tehnologijo (Blomstroem, Kokko, 1998, str. 248).

Med slabosti delovanja multinacionalnih korporacij v globalnem svetovnem sistemu šteje Svetličič (1996, str. 352) poslabšanje plačilne bilance z vrnitvijo zaslužkov v razvito državo, povzročitev odvisnosti držav od multinacionalnih korporacij in posledična izguba politične suverenosti ter vpliv na konkurenco na nacionalnih trgih. Med slabosti, ki jih prinašajo ta podjetja je potrebno omeniti tudi onesnaženost okolja.

Za multinacionalna podjetja velja, da oživljajo tendence k monopolizaciji. S selitvijo v druge države se izogibajo domači protimonopolni politiki. To jim omogoča dodatno kontrolo trga, na najvišji ravni pa celo kontrolo svetovnega trga. (na primer IBM, Coca-Cola). Hierarhija moči med multinacionalnimi podjetji je podobna svetovni lestvici moči držav. Večina multinacionalnih podjetij tako prihaja iz razvitih držav, medtem ko so sedeži v državah v razvoju redki. Izvor moči teh podjetij v državah v razvoju bi lahko razdelili na tri skupine:

- a) nadzor nad tehnologijo,
- b) finančni kapital,
- c) nadzor nad komunikacijami v manj razvitih državah.

Multinacionalna podjetja povečujejo neravnotežje moči med kapitalom in delom. Ob teh kritikah ta podjetja še vedno uporabljajo enak izgovor. Ko je govora o manj razvitih državah, kjer je brezposelnost velika in cena delovne sile nizka, podjetja ugovarjajo, da njihova prisotnost na trgih v teh državah prinaša vsaj zaposlitev in določen dohodek, ki ga večina zaposlenih sicer verjetno sploh ne bi imela. Med ekonomisti se pojavljajo tudi stališča, da razvoj multinacionalnih podjetij slabi ne samo državo, v katero šele prihaja, temveč tudi domačo državo. S selitvijo proizvodnih obratov iz razvitih držav v države v razvoju in manj razvite države se lahko zgodi, da se poveča brezposelnost v domači razviti državi. To se zgodi predvsem v primerih popolne preselitve proizvodnje. S takšno selitvijo pa ta proizvod tudi izgubi status domačega proizvoda. Za njegovo nadaljnjo potrošnjo je tako potreben uvoz, ki pa domačo državo multinacionalnega podjetja dodatno obremenjuje (Glas, 1996, str. 35).

S širitvijo multinacionalnega podjetja preko meja domače države se širi tudi način produkcije, ki ni domač manj razvitim državam. Ta proces je veliko močnejši kot pri trgovanju, saj gre za premestitev proizvodnje, ki temelji na izkoriščanju cenejših produkcijskih faktorjev, tako surovin in naravnih virov kot tudi delovne sile. Multinacionalna podjetja v teh državah vstopajo v konkurenco z domačimi podjetji. Domača podjetja imajo na razpolago pričakovano slabšo tehnologijo. S prihodom tujih podjetij se jim morajo hitro prilagoditi s tehniko produkcije in organizacijo dela, če želijo še naprej sodelovati na trgu in obstati v konkurenci.

Multinacionalne korporacije s seboj prinašajo način delovanja, ki je ustaljen v bolj razvitih državah, s čimer povzročajo opuščanje zastarelih družbenih oblik in zmanjšujejo razlike, a pogosto za ceno razbijanja ustaljenih družbenih struktur. To je privedlo do številnih pritožb nad načinom delovanja multinacionalnih korporacij predvsem s strani nerazvitih držav. Gospodarska moč teh podjetij predstavlja za nacionalno državo izziv suverenosti. To velja seveda predvsem v manj razvitih državah, kjer obstaja vtis njihove moči tudi v primeru vlaganja relativno majhnega kapitala. Mnoge manj razvite države vidijo v multinacionalnih korporacijah posebno obliko kolonializma, ki ga ne morejo pozabiti (Glas, 1996, str. 49).

Kot sem že omenila, so multinacionalne korporacije izkoriščevalci naravnih bogastev držav v razvoju za koristi predvsem prebivalcev razvitih držav. Motiviral naj bi jih le denar in na podlagi tega delujejo po načelu, kar je dobro za podjetje, je dobro tudi za državo. S svojim izkoriščanjem naravnih bogastev teh držav tudi močno vplivajo na relativno zniževanje njihovega obsega in razpoložljivosti, saj je konkurenca na trgih surovin močna.

2. 4. 3 Multinacionalne korporacije in gostujoča gospodarstva

Ustanovitev čezmejnih zmogljivosti s pomočjo multinacionalnih korporacij, kar vključuje mnoge kvalitete, kot so finančne, tehnološke, organizacijske kot tudi marketinške, ima daljnosežne posledice tudi za gostujoče gospodarstvo. Zelo težko je pojasniti lastnosti teh posledic pa tudi v kolikšni meri se oblikujejo tako neto koristi kot neto stroški za gospodarstvo. Ena skupina faktorjev na tem področju se nanaša na naravo oziroma vrsto »zunanje kontroliranih obratov« (ang. foreign-controlled plant), ki zajema vstopanje zaposlenih, izvrševanje posameznih funkcij obrata in njegove operativne lastnosti. Najbolj pomembno je,

kako je zunanje podjetje ustanovljeno in sicer, ali je ustanovljeno s pomočjo popolnoma novih zmogljivosti, ali gre za pridobitev prvotno obstoječega podjetja, ali gre za oblikovanje združenega podjetja z lokalnim kapitalom (ang. Joint venture). Ustanovitev popolnoma novega podjetja ali obrata (ang. greenfield plant) je običajno zelo povezana s podporo in naklonjenostjo gostujoče države. Novo podjetje ima očiten doprinos k obstoječemu obsegu proizvodnih kapacitet gostujoče države. Glede lastništva pa gre za prenos lastništva obstoječih kapacitet na tuje podjetje. Metoda vstopa se uporablja odvisno od možnosti, ki so na voljo. Tako imenovane »zunanje pridobitve« so bolj prevladujoče v razvitih gostujočih gospodarstvih. To pa zato, ker je tam veliko več primernih kandidatov za prevzem.

Druga skupina faktorjev v zvezi z naravo multinacionalnih korporacij pa se nanaša na delovanje »zunanje kontroliranih podjetij«. Zunanje podružnice podjetij so ustanovljene predvsem zaradi treh razlogov:

- a) zaradi izkoriščanja lokalnih virov,
- b) za servisiranje gostujočega trga s substitucijo uvoza,
- c) za uporabo lokacije gostujoče države kot platformo za izvoz končnih proizvodov ali njihovih sestavnih delov.

Primarne funkcije zunanjega podjetja pa so njegove operativne lastnosti, med katere štejemo vrsto industrije, uporabljeno tehnologijo, stopnje postopkov in obseg v okviru katerega je podjetje vključeno v matično družbo.

Veliko aktivnosti multinacionalnih korporacij izvira iz visoko industrializiranih in bogatih razvitih tržnih gospodarstev. Za manj industrializirane gostujoče države in za tiste z nižjo stopnjo ekonomskega razvoja in velikimi socio-kulturnimi razlikami v primerjavi s tujo državo so prav zato šoki lahko veliko večji. Glede na to ni mogoče pričakovati takojšnjih učinkov tujih investicij v gostujoči državi, ampak je potrebno upoštevati dolgi rok, v katerem se izrazijo njihove posledice. Takojšnji učinek tujih investicij na gostujoče gospodarstvo se kaže s prilivom kapitala. Zlasti velja to za tiste države, ki čutijo največje pomanjkanje investicijskega kapitala. Tako so multinacionalne korporacije odgovorne za lansiranje kapitala v gostujočo državo. Za ves kapital, ki priteče v državo, pa ni nujno, da ga zagotovljajo samo multinacionalna podjetja, ampak je mogoče priti do njega tudi z izposojno na kapitalskem trgu gostujoče države. Kapital lahko izvira tudi iz reinvestiranih rezerviranih zaslužkov tujih podružnic. Zato je lokalna podjetja mogoče kupiti tudi z lokalnim denarjem. Tudi če pride do priliva kapitala, se lahko zgodi »nasproten tok«, ko tuje podjetje usmeri in nakaže zaslužek oziroma dobiček v svoje matično podjetje. Nasprotni tok pa včasih lahko presega celo prvotni tok kapitala. Zato je neto finančna korist za gostujočo državo odvisna od navad, ki jih ima multinacionalno podjetje pri trgovanju. Plačilna bilanca gostujoče države se bo izboljšala v primeru, če bo tuje podjetje izvozilo output in zmanjšala glede na naklonjenost države uvozu. Najbolj centralizirane multinacionalne korporacije pa imajo tudi največjo možnost določanja transfernih cen, kar istočasno predstavlja največji problem za gostujoča gospodarstva, zlasti za tista, kjer je pomanjkanje surovin (Coleman, 1996, str. 109).

Finančni zaslužek ali izguba na račun tujih investicij je za gostujočo državo sestavljen iz neto salda kapitalskih prilivov in neto zaslužkov od trgovine (Dicken, 1992, str. 391). Potrebno je upoštevati tudi stroške, ki se nanašajo na pridobljene tuje investicije. V zvezi s tem velja, da države ponujajo številne finančne in

fiskalne spodbude, da bi pritegnile številne tuje investicije in jih obdržale. Še pred kratkim so ekonomisti prepričevali države v razvoju, da so po nepotrebem zaskrbljene nad dejstvom, da multinacionalna podjetja več kapitala odnesejo kot prinesejo v državo. Ravno tako naj ne bi v preveliki meri zaupale domačim virom kapitala (izposojanje) in obdržanju zaslužkov za financiranje nadaljnje rasti, kljub dejstvu, da so bile neposredne tuje investicije dražje kot izposojanje kapitala v tujini. Razlog za to je lahko ta, da je bil kapital le del paketa neposrednih tujih investicij, ki v državo prihajajo. Stroški, ki bi jih morala država plačati v primeru izposoje kapitala, ne morejo zavzeti vseh stroškov, ki jih s seboj prinašajo ostali sestavni elementi (poleg kapitala) neposrednih tujih investicij. Ti dodatni elementi povečujejo stroške, ki jih mora država za pridobitev tujih investicij dodatno plačati. Lahko se tudi zgodi, da so ti na voljo v državi, kamor so investicije namenjene. A ker tuje investicije prihajajo v paketu, morajo države v želji po pridobitvi kapitala kupiti tudi elemente, ki jih dejansko ne potrebujejo (Dunning, 1996, str. 52).

Eden izmed vplivov, ki ga ima multinacionalno podjetje s postavitvijo podružnice, je vpliv na stopnjo zaposlenosti, tako v posamezni dejavnosti kot v državi kot celoti (Cohen, Zaidi, 2003, str. 9). Kljub svoji velikosti in obsežnosti poslovanja se ta podjetja v državah v razvoju ne kažejo kot veliki delodajalci. V okviru zaposlovanja se veliki učinek kaže v stopnji izobraževanja in usposabljanja.

Razlog, zakaj so države v razvoju s številno delovno silo, surovinami in velikim potencialnim tržiščem tako siromašne, je v dejstvu, da jim primanjkuje kapitalnih dobrin in infrastrukture. Ko se razvite države odločijo investirati v države v razvoju, se kapital, ki je ustvarjen z naravnim bogastvom teh držav, pretaka nazaj v razviti svet in se ne uporabi za gradnjo domačih tovarn, šol in druge infrastrukture.

Glede vprašanja prenosa tehnologije so bila v zgodnjem obdobju multinacionalna podjetja obravnavana kot glavni vir moderne tehnologije za države v razvoju. Tehnologija je bila po predpostavkah popolnoma prilagodljiva in povsod uporabna.

Ko gre za ocenjevanje tehnološkega vpliva tujih podjetij na gostujoče gospodarstvo, je potrebno upoštevati naslednja dejstva (Dicken, 1998, str. 237):

- a) »obseg tehnologije«, ki je predmet transferov znotraj meja določene multinacionalne korporacije in izven nje;
- b) »primernost oziroma koristnost tehnologije«, ki se prenaša (velja za procese in proizvode);
- c) »stroški« gostujoče države ob pridobivanju tehnologije oziroma cena, ki so jo multinacionalna podjetja zaračunavala.

Obseg tehnologije: multinacionalna korporacija se ob vsakem lociranju dejavnosti izven matične države hkrati loteva tudi geografskega transfera tehnologije. V tem smislu gre za razširjenost tehnologije v veliki meri. Tako so na primer nove ustanovljene podružnice ameriških firm v tujini v letu 1960 igrale zelo pomembno vlogo pri transferu tehnologije v Evropo. Tako ustanovljene podružnice zaposlijo lokalno delovno silo in istočasno gre za določeno stopnjo transfera tehnologije skupaj s pridobivanjem specifičnih izkušenosti in tehnik. Vendar sam obstoj določene tehnologije znotraj podružnice, ki jo je ustanovila multinacionalna, še ne more zagotoviti, da se bodo njene koristi razširile na gostujoče gospodarstvo. V tem primeru je kritični faktor obseg tehnologije, ki je na razpolago potencialnim

uporabnikom izven podjetja. Glavni namen multinacionalnih korporacij je, da večji del raziskav in razvoja locirajo v domači državi ali pa bolj razvitih industrializiranih državah. Relativno malo pa bo raziskav in razvoja lociranega v državah v razvoju.

Primernost oziroma koristnost tehnologije: z vidika držav v razvoju je zelo pomembna primernost tehnologije, ki je predmet transferov multinacionalnih korporacij. Velja, da se nove tehnologije vedno uvajajo najprej v domači državi multinacionalke ali pa v kaki drugi industrializirani državi. V teh državah pa so tehnologije zlasti kapitalsko bolj intenzivne. V nasprotju s tem pa je v večini držav v razvoju v večjem obsegu na razpolago delo kot obsežnejši faktor in je kapital relativno redek. Glede na to multinacionalna podjetja pogosto v državah v razvoju locirajo tisti del proizvodnega procesa, ki je tehnološko manj zahteven in bolj delovno intenziven

Stroški transfera tehnologije: postavlja se vprašanje, kateri so stroški transfera tehnologije in katera je razumna oziroma sprejemljiva cena tega transfera. Prvič, potrebno je upoštevati, da je tehnologija samo del »celotnega paketa«, ki ga multinacionalno podjetje prinaša v gostujočo državo. Drugič, delež stroškov se lahko meri na podlagi drugih alternativnih načinov pridobivanja enake tehnologije. Dve glavni alternativni pa sta:

- a) kupiti ali licencirati tehnologijo od njenega lastnika, to je multinacionalna korporacija;
- b) ali pa razvijati domačo tehnologijo (Dicken, 1992, str. 395).

Torej je bila tehnologija namenjena za uporabo v razvitih državah, kjer je na razpolago tudi znanje za upravljanje z moderno tehnologijo. V državah v razvoju pa nova tehnologija ni mogla zaživeti tako kot v razvitih državah, saj med lokalnimi delavci ni bilo primerne znanja in sposobnosti, da bi se s pridobljeno tehnologijo sploh lahko delalo. Ravno zaradi pomanjkanja znanja so multinacionalna podjetja zagovarjala in opravičevala visoko ceno prenosa tehnologije. Poleg same fizične prodaje določenega stroja, so morale poskrbeti še za izobraževanje in usposabljanje ljudi, ki so z novimi stroji in napravami lahko upravljali. Multinacionalna podjetja tehnologije niso želela prodajati samostojno oziroma ločeno. Tudi če so bili posamezni elementi, ki jih je paketni prenos tehnologije vključeval v državi v razvoju na voljo, jih je morala ta ravno tako kupiti, če je želela priti do tehnologije (Derber, 1998, str. 2).

Na področju tehnologije se pojavlja tudi dilema, kako regulirati tehnološki prenos in pogajanja, ki jih prenos tehnologije zahteva na strani držav v razvoju. Nasprotno tujemu znanju in tuji tehnologiji se postavljajo spodbude domačim proizvajalcem za razvoj lastnih razvojno tehnoloških zmogljivosti. S tem bi se nadaljnje izboljšanje in razvoj uvožene tehnologije nadaljeval v domačem okolju in država ter podjetja bi lahko bila pri uvozu in izbiri tehnologije bolj selektivna, kar bi vplivalo tudi na pogajalsko moč držav v razvoju (Dunning, 1996, str. 54).

2. 4. 4 Izkoriščanje nerazvitih držav kot negativna posledica multinacionalnih korporacij

Martin Wolf v svojem delu (2005, str. 230) navaja, da je pomembno ekonomsko dejstvo, da multinacionalne korporacije maksimizirajo profit na podlagi izkoriščanja revnih, natančneje revnih držav in revnih delavcev. Obstajata dva

odgovora: da in ne. Pritrdilni odgovor se nanaša na to, da želijo podjetja, ki stremijo po priložnostih, kako nekaj, kar je poceni, spremeniti v nekaj, kar bo drago. Torej gre za vprašanje dodane vrednosti in identifikacijo priložnosti za njeno doseganje. Ena izmed priložnosti pa je prav uporaba resursov (vključno z ljudmi), ki so izpadli iz globalne tržne ekonomije in so poceni.

Odgovor »ne« pa je veliko pomembnejši od prejšnjega. Gre za to, da niso vse priložnosti, ki jih lahko multinacionalne korporacije izkoristijo, v revnih državah. Ravno nasprotno, teh priložnosti je malo. Težava, s katero se srečujejo najrevnejše države, je celo ta, da priložnosti, ki izhajajo iz njihove revščine, niso dovolj izkoriščene. Ni res, da ko so priložnosti v revnih državah izkoriščene, da so njihovi državljani zato na slabšem (Wolf, 2005, str. 230). Torej velja načelo medsebojne odvisnosti za blagor vseh. Glede na to je pravilno, če trdimo, da multinacionalne korporacije izkoriščajo delavce na Kitajskem z namenom doseganja čim višjega profita. Istočasno kitajski delavci izkoriščajo multinacionalke v upanju, da obdržijo višje plače, boljše usposabljanje in izobraževanje ter več priložnosti, ki jih drugače sicer ne bi bili deležni.

Kot je že bilo omenjeno je v zadnjih desetletjih porast multinacionalnih korporacij močno povezan s povečano stopnjo rasti neposrednih tujih investicij, kar je hkrati tudi lastnost sodobne ekonomske globalizacije. Posebno izstopajo tri dejstva:

- a) rast neposrednih tujih investicij glede na svetovni bruto domači proizvod in trgovino;
- b) od leta 2001 se je prodaja zunanjih podružnic zelo povečala in je vplivala tudi na svetovni izvoz;
- c) zunanje podružnice ustvarijo 11 odstotkov svetovnega bruto domačega proizvoda (Wolf, 2005, str. 231).

Tabela 11: Aktivnosti zunanjih podružnic v %

	1982	1990	2001
Količina prodanega blaga zunanjih podružnic	122,1	125,2	249,2
Izvoz zunanjih podružnic	32,2	26,7	35,0
Prejemki od patentnih pristojbin in licenčnin	0,4	0,6	1,0

Vir: UNCTAD, World Investment Report, 2003.

2. 5 Ostali vidiki globalizacije

Globalizacija ni omejena le na ekonomsko in politično področje, ampak vključuje še ostale vidike mednarodnega povezovanja in soodvisnosti, predvsem na demografskem, kulturnem in vojaškem področju.

2. 5. 1 Globalni premiki prebivalstva

Globalni premiki prebivalstva imajo pomembno vlogo pri preoblikovanju sodobne družbe. Po eni strani so migracije posledica globalnih sprememb, po drugi strani pa njihova gonilna sila. Neposredno vplivajo na ekonomsko blaginjo posamezne

družbe, na družbeno in kulturno raven, na notranje politično okolje in na mednarodne politične odnose. V celotni zgodovini človeštva so bile migracije prevladujoč mehanizem interakcije in povezovanja med različnimi družbami. Vzpodbudile so tehnološke spremembe, po drugi strani pa politične odločitve posameznih držav o obravnavanju migracij in migrantov. V določenih primerih je družba zaznala, da je izčrpala svoje produktivne priložnosti na določenem območju in sklenila, da z ekspanzijo vstopi na nova območja (Castle, 1998, str. 180).

V sodobnem času ločujemo med masovnimi gibanji prebivalstva, ki so odziv na vojne in družbeno politične nemire, ter migracijami posameznikov in družin, katerih motivi so ekonomske in demografske narave (prenaseljenost, drugod pomanjkanje delovne sile, boljše delovne razmere, boljše možnosti za napredovanje in izboljšanje življenjskega standarda). Motivi za premike so lahko še etnični, verski in drugi (na primer »verižne« migracije; tradicija migracije med sorodniki in znanci). Več možnosti za gibanje med državami imajo izobraženi delavci, ki imajo prednost pred nekvalificiranimi iskalci zaposlitve, begunci in azilanti. Večina migracij je usmerjenih iz manj razvitih držav v bolj razvite države. Ločimo sledeče vrste migracij:

- a) interne (od juga na sever, iz kmetijskih predelov v mesta), mednarodne, kontinentalne in interkontinentalne;
- b) ekonomske;
- c) trajne, občasne (običajno je razlika med obiskom in migracijo eno leto bivanja v tujini);
- d) beg možganov;
- e) politične migracije, begunci;
- f) kontrolirane in nekontrolirane migracije.

Spremenil se je način migracij in družbena struktura ljudi, ki migrirajo. Najmočnejša imigracija in narodnostna raznolikost je prisotna v Evropi, kjer obstajajo pomembne skupnosti neevropskih imigrantov. Na Japonskem so skupnosti imigrantov razmeroma nov pojav, delež tujcev v ZDA pa se ponovno vzpenja na raven, kakršna je obstajala ob višku priseljevanja pred prvo svetovno vojno.

Ne glede na relativni upad deleža migrirajočega prebivalstva so premiki migrantov pomemben element celovitega globalizacijskega procesa. Kot taki vplivajo na nacionalno državo in njeno delovanje (Sweezy, 1997) :

- a) priliv ilegalnih in drugih nenadzorovanih migrantov kaže na omejeno sposobnost nacionalnih držav, da bi zavarovale in nadzorovale svoje meje. Država sicer lahko vse bolj omejuje gibanje posameznika, težje pa nadzira večje tokove prebivalstva.
- b) Države kljub poostrenemu nadzoru na mejah niso izkoreninile ilegalnih migracij.
- c) Prizadevanja za ureditev migracij na mednarodni ravni pomenijo priznanje, da sta avtonomija in suverenost nacionalnih držav na tem področju oslABLjeni in da se potreba po sodelovanju na tem področju povečuje.
- d) Na področju ekonomske in kulturne politike so migracije preoblikovale domačo politično sredino, ki je temelj za sprejemanje političnih odločitev v razvitih državah.

- e) Migracije so spremenile politične opcije, ki jih imajo države na voljo, ter vplivale na ravnovesje stroškov in koristi, ki jih te opcije prinašajo.

Torej imajo migracije svoje pozitivne in negativne posledice. Z vidika držav emigracije so pozitivne posledice lahko: zmanjšanje brezposelnosti, priliv prihrankov, dvig izobrazbe in pridobitev delovnih navad, ki jih delavec uporablja pri vrnitvi v domovino. Negativne posledice pa so odliv visoko izobraženih in mladih ljudi ter vračanje starih in obolelih. Z vidika držav imigracije so pozitivne posledice lahko prispevek dela migranta k gospodarskemu napredku države, migranti služijo kot sredstvo za uravnavanje višine mezd v državi, migranti so geografsko mobilnejši od nacionalnih delavcev, migranti so pripravljene opravljati dela, ki jih nacionalni delavci kljub brezposelnosti nočejo. Negativne posledice pa predstavljajo določena socialna bremena (gradnja infrastrukture, potreba po socialnih službah, zdravstveno varstvo).

Tabela 12: Število migrantov v svetu in glavnih področjih sveta v letih od 1970 do 2000 v mio

	1970	1980	1990	2000
Svet	81,5	99,8	154,0	174,9
Razvite države	38,3	47,7	89,7	110,3
Države v razvoju	43,2	52,1	64,3	64,6
Afrika	9,9	14,1	16,2	16,3
Azija	28,1	32,3	41,8	43,8
Latinska Amerika	5,8	6,1	7,0	5,9
Evropa	18,7	22,2	26,3	32,8
Bivša Sovjetska zveza	3,1	3,3	30,3	29,5

Vir: International Organization of Migration: World Migration 2005, str. 396

Zgornja tabela kaže, da se število migrantov v obdobjih od leta 1970 do 2000 nenehno povečuje. Enako se povečuje njihovo število tudi po posameznih svetovnih regijah. Nekolikšno zmanjšanje ali pa ustavitev velikih migracij pa je mogoče razbrati v letih od 1990 do 2000.

Tabela 13: Povprečna letna stopnja rasti števila mednarodnih migrantov v %

	1970-1980	1980-1990	1990-2000
Svet	2,0	4,3	1,3
Razvite države	2,2	6,3	2,1
Države v razvoju	1,8	2,1	0,0
Afrika	3,6	1,4	0,0
Azija	1,4	2,6	0,5
Latinska Amerika	0,7	1,3	-1,7
Evropa	1,7	1,7	2,2
Bivša Sovjetska zveza	0,5	22,3	-0,3

Vir: International Organization of Migration: World Migration 2005, str. 396

Podatki v navedeni tabeli se torej ujemajo z absolutnimi številkami iz prejšnje tabele. V letih od 1970 do 1990 so stopnje rasti mednarodnih migrantov večje glede na predhodno obdobje. V zadnjem obdobju, to je od leta 1990 do 2000, pa letne stopnje rasti števila mednarodnih migrantov kažejo stagnacijo in celo upadanje, zlasti na področju Latinske Amerike in bivše Sovjetske zveze.

Tabela 14: Odstotek mednarodnih migrantov v celotni populaciji po posameznih regijah

	1970	2000
Svet	2,2	2,9
Razvite države	3,6	8,7
Države v razvoju	1,6	1,3
Afrika	2,8	2,0
Azija	1,3	1,2
Latinska Amerika	2,0	1,1
Evropa	4,1	6,4
Bivša Sovjetska zveza	1,3	10,2

Vir: International Organization of Migration: World Migration 2005, str. 396

Najvišji odstotek mednarodnih migrantov v celotni populaciji je bil v letu 2000 na področju bivše Sovjetske zveze, v svetovnem merilu pa v okviru razvitih držav in je znašal 8,7 odstotka. V Evropi je bil ta odstotek 6,4.

Tabela 15: Razmerje žensk v mednarodnih migracijah v letih od 1970 do 2000 po glavnih področjih v %

	1970	2000
Svet	47,2	48,6
Razvite države	49,0	51,0
Države v razvoju	45,7	44,6
Afrika	42,7	46,7
Azija	46,6	43,3
Latinska Amerika	46,8	50,2
Evropa	48,0	51,0
Bivša Sovjetska zveza	48,8	52,1

Vir: International Organization of Migration: World Migration 2005, str. 396

Zgornji podatki kažejo, da je delež žensk v okviru mednarodnih migracij sorazmeroma visok in je skoraj na vseh omenjenih področjih presegel polovico celotnih migracij (razen v Aziji in Afriki).

Tabela 16: Podatki za države, ki gostijo največje število mednarodnih migrantov v letu 2000

Rang	Država	Migranti v mio	% svetovne migracije
1	Združene države	35,0	20,0
2	Ruska federacija	13,3	7,6
3	Nemčija	7,3	4,2
4	Ukrajina	6,9	4,0
5	Francija	6,3	3,6
6	Indija	6,3	3,6
7	Kanada	5,8	3,3
8	Saudska Arabija	5,3	3,0
9	Avstralija	4,7	2,7
10	Pakistan	4,2	2,4
11	Velika Britanija	4,0	2,3
12	Kazahstan	3,0	1,7
13	Kitajska	2,7	1,5
14	Iran	2,3	1,3
15	Izrael	2,3	1,3
16	Poljska	2,1	1,2
17	Jordanija	1,9	1,1
18	Zd. arabski emirati	1,9	1,1
19	Švica	1,8	1,0
20	Italija	1,6	0,9
21	Japonska	1,6	0,9
22	Nizozemska	1,6	0,9
23	Turčija	1,5	0,9
24	Argentina	1,4	0,8
25	Malezija	1,4	0,8
26	Uzbekistan	1,4	0,8

Vir: International Organization of Migration: World Migration 2005, str. 397

2. 5. 2 Kulturna globalizacija

Države so bile vselej usmerjene v ohranjanje nacionalne kulture in identitete. Zato so skušale obvladovati tokove ljudi, informacij in predstav, ki vse bolj neovirano potujejo preko meja ter spreminjajo okoliščine, v katerih države sledijo svojim nacionalnim interesom. Tudi tiste razvite države, ki so vpete v globalne ekonomske in politične mreže ter se zavedajo prednosti globalizacije, gojijo strahove pred kulturnim kolonializmom. Podlaga za kulturno globalizacijo so tehnološke inovacije, ki so omogočile razcvet transnacionalnega oglaševanja in elektronske zabavne industrije, ki je proizvod le nekaj transnacionalnih podjetij.

Ko govorimo o globalizaciji kulture, ne moremo mimo amerikanizacije. Ameriška filmska, glasbena in druge zabavne panoge so zelo uspešne pri prodoru na ostale trge in so tam tudi dobro sprejete. Širjenje specifičnih kulturnih značilnosti spremlja proces ekonomske globalizacije. Pri tem izpostavlja širjenje vrednot individualizma, ki ocenjujejo posameznika na osnovi njegovih dosežkov in ne na osnovi podedovanega statusa. Amerikanizacija svetovnega gospodarstva je razumljiva, če se zavedamo, da so ZDA najbolj razvita ekonomska velesila in da so njene institucije zgled za oblikovanje institucionalne sheme ostalih držav.

Globalizacija do neke mere celo vzpodbuja raznolikost, saj informacijska tehnologija omogoča svobodno izražanje kulture.

2 . 5. 3 Mednarodno nasilje in vojaška ureditev

Sposobnost države za obrambo lastnega ozemlja z vojaškimi sredstvi je temelj sodobnega koncepta suverene države. Mednarodno vojaško povezovanje v okviru severne atlantske zveze (NATO) ali drugih vojaških zvez poraja vprašanje o pomenu državne suverenosti in avtonomije na tem področju, saj ni več jasne povezave med prostorsko organizacijo vojaške moči in političnimi mejami nacionalnih držav. Vpletenost v mednarodni vojaški sistem pomeni veliko spremembo za državo in ključen poseg v njeno neodvisnost, saj sta vojaška koordinacija in obrambna politika izven popolne pristojnosti nacionalne države. Odločanje o obrambni strategiji in uporabi sile poteka v okviru dvostranskih in večstranskih dogovorov.

Lahko govorimo o petih elementih vojaške globalizacije:

- a) sodobna vojaška globalizacija je bolj intenzivna kot kdajkoli v preteklem stoletju, če izvzamemo obdobja svetovnih vojn. Kljub koncu hladne vojne se države niso vrnile k vojaški avtarkiji značilni za prejšnja obdobja. Prav tako ni prišlo do regionalizacije povezovanja. Regionalizacija in globalizacija se tu vzajemno vzpodbujata in ne izključujeta.
- b) Proizvodnja in trgovina z orožjem je bolj institucionalizirana in regulirana kot ob koncu devetnajstega stoletja, enako velja za mednarodne vojaške povezave;
- c) Prišlo je do decentralizacije vojaške moči. Ne le Evropa in Amerika, tudi Azija in Bližnji Vzhod sta vse bolj militarizirana.
- d) Čeprav je globalizacija trgovine z orožjem pomembna in je njeno ozadje vse bolj komercialno, države in mednarodne institucije še vedno uveljavljajo nadzor nad njo in jo regulirajo.
- e) Od konca hladne vojne se države usmerjajo v oblikovanje skupne vojaške politike, da bi racionalizirale svoje vojaške industrije. To denacionalizira in globalizira vojaško proizvodnjo ter povezuje države v boju proti organiziranemu kriminalu.

Teroristični napad na ZDA septembra 2001 je dal organizaciji nacionalne varnosti druge razsežnosti. Po njem se je odnos mednarodne javnosti do mednarodnega nasilja pomembno spremenil, kar bo eden od ključnih zaviralnih dejavnikov globalizacije v prihodnje. V skladu s prioriteto zagotavljanja nacionalne varnosti so države zaostrole finančno regulacijo, da bi nadzorovale denarne tokove, ki bi lahko financirali teroristično dejavnost. Države so tudi bolj omejile gibanje ljudi in blaga, kar podraži globalni logistični sistem. Boj proti terorizmu ostaja prioriteta.

Omejevanje globalnih tokov je v primeru terorizma le zdravljenje simptomov in mednarodna skupnost bo morala za preprečevanje podobnih napadov več narediti. Globalizacija je s povezovanjem na več ravneh olajšala delo teroristom, ključne razlage za pojav terorističnih skupin pa lahko iščemo v obstoju t. i. šibkih držav, ki niso sposobne zagotavljati političnih dobrin in varnosti, imajo šibke institucije in uničeno infrastrukturo. Korupcija je v razcvetu in realni bruto domači proizvod pa običajno upada. Takšne države so odlično gojišče za uporništvu in terorizem, za preprečevanje obojega pa je potrebno podpreti krepitev državnih

institucij v šibkih državah. Mednarodna skupnost lahko podpre krepitev teh držav z ustrežno finančno pomočjo, namenjeno razvoju odgovornega vodstva in pogojeno z določenimi monetarnimi in fiskalnimi kriteriji. Reforme bi morale vzpodbujati spoštovanje zakonov, ustvarjanje delovnih mest in priliv produktivnih investicij.

3. SOCIALNE POSLEDICE GLOBALIZACIJE

Globalizacija dvajsetega in enaindvajsetega stoletja je z ekonomskega vidika razdelila svet na dva pola: na države, ki uživajo nepojemljivo blagostanje in bogastvo, ter na države, ki so zaradi revščine ohromljene. Globalizacija kot najpomembnejše orodje kapitalizma zahteva te neenakosti, globalistične organizacije pa to zagotavljajo. Poleg tega, da globalizacija ustvarja velik prepad med bogatimi in revnimi, skrbi za omejevanje prevlade enega samega naroda oziroma države. Čeprav so revne države v razvijajoči se globalistični družbi izkoriščane, izkoriščevalce omejujejo faktorji, ki jih imajo na razpolago.

3. 1 Pomanjkljivosti in prednosti globalnega kapitalizma

Globalizacija je pojem, ki ga lahko enačimo s široko paleto pomenov, kot je bilo navedeno že v prvem poglavju. Večina težav, ki jih ljudje povezujejo z globalizacijo, vključno s prodorom tržnih načel na območja, kjer tradicionalno ne obstajajo, lahko pripišemo razvoju globalnih finančnih trgov, rasti multinacionalnih korporacij in tudi povečanju njihove prevlade nad državnimi gospodarstvi (Korten, 2001, str. 25).

Pomembna značilnost globalizacije je, da dovoljuje prosto gibanje finančnega kapitala, v nasprotju pa gibanje ljudi ostaja precej nadzorovano. Ker je kapital bistvena sestavina proizvodnje, se morajo države posamič boriti, da ga pritegnejo, kar ovira njihovo sposobnost obdavčevanja in nadzora nad njim. Značaj gospodarskih in socialnih dogovorov je pod vplivom globalizacije preстал radikalno preobrazbo. Sposobnost kapitala za prehajanje drugam zmanjšuje sposobnost države za nadzorovanje lastnega gospodarstva. Globalizacija finančnih trgov je ustvarila državno blaginjo, ki se je oblikovala po koncu druge svetovne vojne le v okrnjeni obliki, saj ljudje, ki potrebujejo socialno varnost, ne morejo zapustiti države, medtem ko jo kapital, katerega je država obdavčevala in s tem povečevala lastno blaginjo, lahko. Reaganova administracija v ZDA in vlada Thatcherjeve v Veliki Britaniji sta zagovarjali zmanjševanje možnosti državnega vmešavanja v gospodarstvo, kar naj bi omogočilo učinkovitost globalizacije. Kapital si je vedno prizadeval izogniti se obdavčitvi in predpisom.

Globalizacija predstavlja zaželen razvoj v različnih pogledih. Zasebno podjetje učinkoviteje ustvarja blaginjo kot državno. Državna podjetja pa si navsezadnje prizadevajo izkoriščati svojo moč. Globalizacija ponuja določeno stopnjo individualne svobode, ki je nobena posamezna država ne more zagotoviti. Z ustvarjanjem konkurence na globalni ravni se osvobajajo iznajdljivi in podjetniški talenti, obenem pa se pospešujejo še tehnološke inovacije.

Kot koristi globalizacije se navajajo:

- a) da se je odstotek trgovine v bruto domačem proizvodu povečal od 15 odstotkov v letu 1986 na 27 odstotkov v današnjem času;
- b) da se je v zadnjih dveh desetletjih obseg tujih direktnih investicij v bruto domačem proizvodu povečal štirikratno;
- c) da ljudje prečkajo državne meje bolj kot kdaj koli prej, naj si bo to zaradi posla ali razvedrila (v letu 1950 je država sprejela enega tujega obiskovalca na sto ljudi, v sredini osemdesetih let se je to število povzpelo na šest, od takrat pa do danes pa na dvanajst tujcev na sto ljudi);
- d) da se je po letu 1991 mednarodni telefonski promet povečal za trikrat in vedno več je internetnih uporabnikov, katerih številka se je povzpela na milijardo.

Na žalost ima globalizacija tudi negativno stran. Prvič, veliko ljudi, predvsem v manj razvitih državah je prizadetih zaradi zmanjševanja mreže socialne varnosti (gre za zavrženost socialnih pravic oziroma neupoštevanje osnovnih človekovih pravic), veliko drugih pa je globalni trg postavil na stranski tir. Različne ekonomske analize vpliva globalizacije so postregle z različnimi rezultati. Svetovna banka ugotavlja, da so razvite države ob največjem povečanju menjave kot deležu bruto domačega proizvoda po letu 1980 doživele višji in pospešen razvoj v primerjavi z uspešnostjo v obdobju pred globalizacijo in v primerjavi z uspešnostjo »neglobaliziranih« razvitih držav. Absolutna revščina se je v globaliziranih državah zmanjšala.

Drugič, globalizacija je povzročila napačno razporeditev virov med zasebnimi in javnimi dobrinami. Trg učinkovito ustvarja blaginjo, vendar ni ustvarjen za to, da skrbi za druge socialne potrebe. Nepazljivo prizadevanje za ustvarjanje dobička lahko škoduje okolju in ustvarja konflikt z ostalimi socialnimi vrednotami.

Tretjič, globalni finančni trgi so nagnjeni h krizam. Ljudje, ki živijo v razvitih državah, se ne zavedajo dovolj dobro uničevalne narave finančnih kriz. Tržni fundamentalisti (zmanjšanje obdavčitev in predpisov) trdijo, da finančni trgi težijo k ravnovesju in obenem ustvarjajo optimalno razporeditev virov. Čeprav trgi ne delujejo popolno, velja, da je bolje prepustiti razporeditev virov trgu samemu kot posegati vanj s pomočjo nacionalnih in mednarodnih ureditev.

Ne glede na te pomanjkljivosti ustvarja globalizacija blaginjo in hkrati svobodo, kar Soros imenuje (2003, str. 7) globalna odprta družba, ki lahko zagotovi višjo stopnjo svobode kot katerakoli individualna država. Institucionalne spremembe so potrebne na naslednjih področjih:

- a) obvladovati nestabilnost finančnih trgov;
- b) popraviti vgrajene napake obstoječih mednarodnih trgovinskih in finančnih institucij, ki so bolj naklonjene razvitim državam, ki jih tudi nadzorujejo;
- c) izpopolniti Svetovno trgovinsko organizacijo, ki pospešuje ustvarjanje blaginje, s podobno močnimi mednarodnimi institucijami, ki bi se ukvarjale z drugimi socialnimi cilji, kot sta zmanjševanje revščine in zagotavljanje javnih dobrin na svetovni ravni;
- d) izboljšati kakovost javnega življenja v državah, ki trpijo zaradi podkupljivih, represivnih in nesposobnih vlad.

Omeniti je potrebno tudi prodor tržnih vrednot na območja, kamor v bistvu ne spadajo. Tega pa ni mogoče doseči z institucionalnimi reformami, ampak zahteva

preoblikovanje človekovih vrednot. Slabe vlade so največji vir revščine in bede v današnjem svetu. Kljub temu antiglobalističnim aktivistom ni uspelo dovolj prepričljivo prikazati škode, ki jo povzročajo slabe vlade (Guillen, 1999, str. 30).

Globalizacija ni igra z ničelno vsoto. Koristi presegajo stroške v tem pomenu, da je s povečanim bogastvom, ki ga ustvarja globalizacija, mogoče izravnati nepravilnosti in druge pomanjkljivosti globalizacije.

Odpravljanju pomanjkljivosti globalizacije se namenja daleč premalo sredstev. Posledica je obenem naraščanje razkoraka med bogatimi in revnimi. Najbogatejši odstotek svetovnega prebivalstva prejema toliko kot 57 odstotkov najrevnejših. Več kot milijarda ljudi živi od manj kot dolarja na dan, skoraj enemu milijonu primanjkuje dostop do čiste vode, 826 milijonov ljudi pa trpi zaradi podhranjenosti.

3. 2 Globalizacija kot indikator neenakosti med ljudmi in narodi, zaviralec absolutne oblasti ter skrajna oblika izkoriščanja

Globalizacija je dokaz naraščajoče moči korporacij preko vseh meja. V tem smislu globalizacija ni samo socialni in politični fenomen, ampak tudi ekonomski. Vpliva na življenje ljudi v mnogih ozirih. V tem smislu je globalizacija neobvladljiv naravni ekonomski proces oziroma proces, ki se ne more soočiti ali prekiniti s človeškim posredovanjem. Glede na to so socialni neredi in trpljenje, ki jih prinaša globalizacijski proces, neizogibni in hkrati potrebni, da se doseže koristi širšega ekonomskega povezovanja med narodi in regijami (Griswold, 1999, str. 43).

Novejši statistični podatki kažejo, da se dohodek na svetovni ravni ni bistveno povečal in da je svetovna proizvodnja hrane na prebivalca padla. Veliko ljudi se komaj preživlja in je že pod mejo revščine, nezaposlenost je visoka, izvajanje sistema »nizkih plač« in neformalnih del zmanjšuje enakost. Na drugi strani pa gre za kapital, ki dosega najvišje donose v zgodovini. Veliko je »mega« bogatih in tistih, ki imajo zelo velike koristi. Razkorak med zelo bogatimi in revnimi narašča predvsem na račun hitrejšega naraščanja števila zelo revnih. Dolgoročno prinaša globalizacija tako zmagovalce kot tudi poražence.

V zadnjih dvajsetih letih je proces globalizacije povzročil povečanje razkoraka med bogatimi in revnimi tako na globalni kot tudi na nacionalni ravni. Središče vsega dogajanja so multinacionalne korporacije, ki so postale ključne institucije mednarodnih odnosov in sodelovanja. Multinacionalke imajo prevlado nad dvema tretjinama svetovne trgovine, nad 75 odstotki investicij in imajo oligopolni položaj na skoraj vseh strateških trgih.

Nekateri zagovorniki trdijo, da omogoča globalizacija rešitev za milijone ljudi po svetu. Najpogosteje se sklicujejo na naraščajočo trgovino, novo in boljše tehnologijo, ekspanzijo medijev in na gospodarsko rast kot očitno korist sodelovanja v globalni ekonomiji. Globalni trgi vzpodbujajo največje inovacije v svetovni zgodovini in ustvarjajo možnosti, ki so prekoračile že številne meje, ki jih je svet poznal. Zaradi socialnega in tehnološkega napredka veliko ljudi živi dlje in ima višji življenjski standard.

Če je vse to res, zakaj imajo številni ljudje po svetu močan odpor in so sovražni do držav, ki jih v svojih očeh vidijo kot nov globalni trg. Odgovor je v neenakosti, ki jo ustvarja globalizacija skupaj z ZDA, ki so njen glavni zagovornik.

Čeprav so koristi, ki jih prinaša globalizacija, pomembne in pomenijo izboljšave za življenje, je globalna kapitalistična družba zasnovana na neenakostih. ZDA, ki predstavljajo štiri procente svetovne populacije, obvladujejo vse oblike globalnih trgov. En procent najbogatejše svetovne populacije obvladuje toliko premoženja kot 57 odstotkov najbolj revnih v svetu. Medtem ko doživljajo ZDA strmo gospodarsko rast v zadnjih dveh desetletjih, veliko revnih držav, vključujoč nekatere, ki se že prištevajo med najrevnejše, beležijo upadanje življenjskega standarda. V Združenih državah se je poraba na prebivalca povečevala za 1,9 odstotka letno od leta 1980 do 1998. V istem obdobju pa so v nekaterih afriških državah zabeležili 1,2 odstotni letni padec. Ekspanzija globalnih trgov je povzročila, da polovica svetovne populacije preživi z manj kot dvema dolarjema na dan in več kot milijarda ljudi pa z enim samim dolarjem.

Tabela 17: Število ljudi, ki preživi z manj kot 1 \$ in 2 \$ na dan za obdobje 1990-1999 in projekcija za leto 2015

	Število ljudi, ki živijo z manj kot 1\$ na dan			Število ljudi, ki živijo z manj kot 2\$ na dan		
	1990	1999	2015	1990	1999	2015
Vzhodna Azija in Pacifik (brez Kitajske)	452	260	59	1.084	849	284
Evropa in Centralna Azija	7	17	4	44	91	42
Latinska Amerika	74	77	60	167	168	146
Srednji vzhod in Severna Afrika	6	7	6	59	87	65
Južna Azija	495	490	279	976	1.098	1.098
Sub-Saharska Afrika	242	300	345	388	484	597
SKUPAJ	1.276	1.151	753	2.718	2.777	2.232

Vir: The World Bank: Poverty Reduction and the World Bank 2000/2001, str. 12

Številni ekonomisti domnevajo, da je poslabšanje gospodarskega položaja v revnih državah posledica slabega vladanja, neuspešnih modernizacij in kulturnih zgrešenosti. Revne države, ki delujejo samo na »periferiji globalne ekonomije«, so nujno potrebne za kapitalistični način produkcije. Skozi zgodovino so te države odigrale pomembno vlogo v primerih gibanja in pretoka surovin ter delovne sile. Razvite države pa so dosegale velike koristi od prodaje kapitalno intenzivnih proizvodov po visokih cenah. Torej so na drugi strani t.i. »periferne obrobne države« prodajale produkcijske faktorje »državam v središču« po nizkih cenah in uvažale končne proizvode iz »držav središča«. Izvoz delovno intenzivnih proizvodov oziroma proizvodov po višjih cenah v revnejše države je povzročil, da se je obseg denarja v obtoku v njihovem gospodarstvu zmanjšal.

Doba postindustrijske globalizacije je prinesla pomembne spremembe v odnosih med bogatimi in revnimi državami. Potreba postindustrijskih vodij informacijske družbe (predvsem ZDA) je ustvarila takšen trg, ki se bistveno razlikuje od tistega,

ki ga je svetoval Adam Smith. Prevlada ZDA na področju informacijske tehnologije služi kot orodje za izkoriščanje cenene delovne sile revnih držav in šibkosti na področju okoljske zakonodaje ter omogoča trdno in večno prevlado na globalnih trgih. Ohranjanje takšnih razmerij med bogatimi in revnimi državami je bila dosežena tudi s pomočjo manipulacije posameznih institucij v procesu globalizacije. Izraba institucij, kot sta Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad, je omogočila, da so ZDA in nekatere zahodne države pritiskale na manjše in ekonomsko manj stabilne države, da so odprle svoje trge svobodni trgovini, medtem ko so podpirale nekoliko šibkejše segmente lastnih ekonomij. Tak dvoličen standard je bil odkrit v ameriški lesni in jeklarski industriji in kasneje še v sladkorni industriji.

Mnogi tudi menijo, da posamezne države ni mogoče prisiliti, da bi sprejela določene dogovore, ki jih priporoča zahodni svet. Za revne države, ki prejemajo ekonomsko pomoč z zahoda in s strani »globalnih institucij« (Svetovna banka, Mednarodni denarni sklad) v obliki posojil in tesnega zavezništva, se najpogosteje izkaže, da je tovrstna podreditev zanje edina možnost. Politika globalnih ekonomskih institucij je zelo pogosto tesno povezana z interesi bogatih držav in posojila so odmerjena tistim revnim državam, ki so pripravljene sprejeti politiko neoliberalističnega kapitalizma zahodnih oziroma razvitih držav.

Neoliberalna politika Mednarodnega monetarnega sklada zahteva od revnih držav, da minimizirajo vlogo vlade ter odpravijo ali omilijo regulativo z namenom, da bi postale bolj privlačne za tuje investitorje. Pravila Mednarodnega monetarnega sklada pogosto zahtevajo, da države dolžnice odplačajo dolgove pravočasno v dogovorjenem roku. Da izpolnijo slednje pravilo, pa morajo povečati izvoz. Ker pa je veliko držav potisnjenih na svetovni trg, cene njihovih dobrin padajo. Rezultat tega pa je, da revne države ostajajo revne ali pa postajajo celo revnejše. Veliko pravil, ki so postavljena s strani Svetovne trgovinske organizacije, preprečuje državam v razvoju, da bi lahko sprejela takšna merila, ki jih že dalj časa uporabljajo bogate države. Zato obstajajo predlogi, da bi sistem posojil nadomestil sistem subvencij, če bi bile subvencije seveda uporabljene učinkovito. Temu sledi, da se morajo nujno preoblikovati metode Svetovne banke pri kreditnih poslih.

Ena izmed karakteristik globalizacije je ekonomska in politična odvisnost med državami, ki jim dopušča in omogoča, da vplivajo na politiko in ekonomske odločitve drugih držav. Dejstvo, da povzroča globalizacija naraščanje medsebojnih povezav med državami, obenem tudi vse bolj vpliva na sposobnost ZDA, da se v preveliki meri poslužujejo vojaških akcij v številnih predelih sveta. Ameriški napadi na države z velikim deležem investicij v ameriško gospodarstvo bodo seveda imeli za posledico kontra udarec za domače gospodarstvo. Ameriški trgovinski oddelek je posredoval podatke, da so tuje investicije v ZDA v letu 2002 prekoračile znesek ameriških investicij v tujini za 2.387.211 milijonov dolarjev. Medtem ko tuje investicije v ameriško gospodarstvo vplivajo in podpirajo tamkajšnji življenjski standard, včasih povzročijo tudi nagnjenost h gospodarskim padcem.

Teroristični napadi 11. septembra 2001 so potrdili, ne samo to, da je svet majhen v smislu komunikacijskih tokov, izvoza in uvoza, ampak tudi dejstvo globalnega terorja. Trenutno je v svetu ena največjih odgovornosti in skrbi svetovni terorizem, ki ga celo ekonomsko in vojaško najmočnejša država na svetu ne

more onemogočiti. Države, ki predstavljajo nekakšno periferijo v okviru ekonomske globalizacije, z vzgajanjem in podpiranjem terorističnih skupin silijo tiste, ki imajo od globalizacije največje koristi, da zmanjšujejo razkorak med najbogatejšimi in najrevnejšimi državami na svetu. Teroristični napadi na ZDA so pokazali, da se lahko množični napadi izvršijo tudi brez pomembnih denarnih resursov. Še več, sovražnost do institucij globalizacije se močno izkazuje tudi s strani vseh pripadnikov v izkoriščanih državah. Nezadovoljstvo z globalizacijo s strani slednjih ponovno napolni »teroristični bazen«, kljub temu, da Združene države in njeni zavezniki aretirajo ali umorijo tiste, ki trenutno izvajajo teroristične operacije.

ZDA vztrajno namenjajo zelo majhen delež bruto domačega proizvoda za namene pomoči državam, ki to najbolj potrebujejo, zlasti pa velik del Afrike ostaja brez kakršnekoli pomoči. Posledice glede izjemno velikih neenakosti v življenjskem standardu so zelo pomembne in hkrati odločilne glede odpora globalnemu kapitalizmu. Kjer obstaja prepad med najbogatejšimi in najrevnejšimi, je normalno, da prihaja do konfliktov. Koncentracija vojaške moči v rokah tistih, ki imajo moč, je skozi zgodovino zagotavljala nekakšno relativno stabilnost.

Globalizacija je danes nekakšen svetovni izziv. Srečanja globalističnih institucij (Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad) velikokrat spremljajo številni izgredi in nasilje. Tisti, ki vidijo globalizacijo kot možnost, ki prinaša moč in vpliv nekaterim, ji bodo oporekali, dokler se prepad med bogatimi in revnimi ne bo zmanjšal. Da bi se ta razkorak med obema stranema zmanjšal, ZDA zagovarjajo zlasti tiste ekonomske politike, ki so prijaznejše za revne države. Slednje dejstvo pa se predvsem nanaša na države, od katerih pričakujejo ZDA vojaško ali ekonomsko korist.

Veliko revnih držav v svetu vodijo sleparski režimi, ki si kopičijo ogromno premoženja, medtem ko večina ljudi živi v bedi in pomanjkanju. Veliko teh režimov podpirajo tudi Združene države z namenom uresničevanja svojih lastnih ciljev. Na eni strani zagovarjajo svobodo in človekove pravice, na drugi strani pa podpirajo monarhe in diktatorje z namenom uresničevanja pomembnejših interesov.

V dvajsetem stoletju se je globalni povprečni dohodek per capita hitro povečeval, vendar različno med državami. Dohodkovni razkorak med bogatimi in revnimi je bil ves čas zelo očiten. Nedavne raziskave 42 držav (ki združujejo 90 odstotkov svetovne populacije) so pokazale rast outputa per capita, vendar je postala razdelitev dohodka med državami veliko bolj neenaka glede na razdelitev v začetku dvajsetega stoletja. Dohodek oziroma output ni edino merilo. Širša uporaba meril, ki ocenjujejo socialne razmere, pa je pri revnih državah pokazala nekolikšen napredek. Na primer država z zelo nizkim dohodkom, kot je Šri Lanka, dosega zadovoljive socialne pokazatelje.

Rast življenjskega standarda izvira iz akumulacije kapitala (investicij) in človeškega kapitala (dela) ter iz tehnološkega napredka. Veliko faktorjev ta proces zavira ali spodbuja. Izkušnje držav, katerih output se je zelo hitro povečeval, kažejo, kako pomembno je vzpostavljanje takšnih pogojev, ki dolgoročno vplivajo na rast dohodka na prebivalca. Na dolgi rok je pomembna tako ekonomska stabilnost, vzpostavljanje institucij in strukturne reforme, kot tudi

razvoj finančnih transferov. Komponente celotnega paketa finančne in tudi tehnične pomoči naj bi vključevale naslednje:

- a) makroekonomsko stabilnost z namenom ustvariti ustrezne pogoje in okoliščine za investicije in prihranke,
- b) navzven usmerjene politike morajo omogočiti učinkovitost s pomočjo naraščajoče trgovine in investicij,
- c) strukturne reforme z namenom okrepitve domače konkurence,
- d) zelo močne institucije in učinkovita vlada,
- e) izobraževanje, raziskave in razvoj za promoviranje produktivnosti,
- f) zagotavljanje primernih resursov za vzdržen razvoj.

Vse navedene politike se osredotočajo na vodenje strategij posameznih držav. Razvite države lahko veliko pomagajo državam z nizkim dohodkom pri integriranju v globalno ekonomijo in sicer na naslednje načine:

- a) z vzpodbujanjem trgovine,
- b) z vzpodbujanjem tokov privatnega kapitala oziroma neposrednih tujih investicij.

S finančnega in gospodarskega vidika je globalizacija ekonomski fenomen, ki pa za države v razvoju pomeni vse kaj drugega kot to. Eden izmed razlogov, zakaj so pogledi na globalizacijo tudi negativni, je ta, da je globalizacija spodkopala in oslabilala tradicionalne vrednote. Gospodarska rast se izraža v urbanizaciji in s tem v spodkopavanju tradicionalnih podeželskih skupnosti. Skozi proces globalnih povezav je pomembno, da se tradicionalne institucije in norme prilagodijo novim izzivom.

Na milijone ljudi globalizacija ne deluje pozitivno. Poslabšuje njihovo stanje, nemočno opazujejo, kako propadajo delovna mesta in kako postaja njihov obstoj vedno manj varen. Počutijo se popolnoma brez moči pred tistimi, ki imajo nad njimi prevlado.

3. 2. 1 Povezanost pojmov globalizacija, revščina in neenakost

Omenila sem že, da obstaja širše mnenje, da ima globalizacija škodljiv in poguben vpliv na revne. Globalizacija je globalno kroženje blaga, storitev in kapitala pa tudi informacij, idej in ljudi. Pojavlja se že od 20. stoletja, čeprav jo spremljajo velika ciklična nihanja, in se je njen pomen vidno povečal v zadnjih nekaj desetletjih. Pomembno vlogo v vsem tem času ima:

- a) tehnični napredek, še posebej informacijska tehnologija, mednarodne komunikacije in globalni transport, saj se lahko pretaka ne samo blago, ampak s pomočjo interneta tudi storitve in znanje;
- b) drugi pomembnejši razvoj pa se odvija pri premikih in spremembah politik vlad, ki odpravljajo ovire in omejitve z namenom večjega razvoja domačih trgov in ustvarjanja povezav v mednarodni ekonomiji.

Obstajata dva pogleda: prvi je ta, da je globalizacija spregledala in pozabila na večino držav v razvoju, ki niso bile sposobne izkoristiti njenih prednosti. Drugi pogled pa je, da je bilo preveč (»too much«) globalizacije in prav to je bilo škodljivo za revne. Raziskave kažejo, da postajajo države v razvoju vedno bolj povezane z globalnim gospodarstvom, kar se je še posebej pokazalo v zadnjem desetletju. Pokazalo se je tudi, da so se države v razvoju različno vključevale v

processe integracije, trgovino, mednarodne finance in v procese razvoja informacijske tehnologije.

Trgovina: gre za razhajanja pri udeležbi v trgovini med državami, ki aktivno sodelujejo in se vključujejo v globalno gospodarstvo, ter tistimi, ki tega ne počnejo. Za številne najrevnejše države obstaja nevarnost izključitve iz globalizacijskih procesov. Zelo nizek 0,4 odstotni delež v svetovni trgovini, ki odpade na najrevnejše države, se je od leta 1980 pa do 1997 prepolovil.

Finančni tokovi: čeprav so se finančni tokovi v države v razvoju povečevali, so ostali zelo koncentrirani. V letu 1997 je bilo v prvih petnajst držav predvsem Vzhodne Azije, Latinske Amerike in Evrope usmerjenih kar 83 odstotkov vseh dolgoročnih kapitalskih naložb, namenjenih državam v razvoju.

Informacijska tehnologija: hitre tehnološke spremembe in globalno povezovanje so povzročile informacijski razkorak in razkorak glede znanja med državami. Gre za takoimenovano »digitalno delitev« med državami. Podatki navajajo, da kar polovica svetovnega prebivalstva ni nikoli opravila niti enega telefonskega klica. Samo 2,4 odstotka svetovne populacije uporablja internet.

Pomembno je, da razlikujemo med revščino kot odstotkom celotne populacije in absolutnim številom revnih. Delež revne populacije v državah v razvoju (razen v državah Saharske Afrike, Vzhodne Evrope in Centralne Azije) je v obdobju od leta 1987 do 1998 padel z 28,3 odstotka na 24 odstotkov. V Indiji je revščina padla z 57 odstotkov v letu 1973 na 35 odstotkov v letu 1998, medtem ko je v Indoneziji padla z 60 odstotkov na 20 odstotkov v času od leta 1985 do 1998. Življenjski standard se v splošnem izboljšuje. Kljub omenjenim izboljšavam ima več kot 40 držav v razvoju in 400 milijonov njihovega prebivalstva negativno rast dohodka na prebivalca v zadnjih tridesetih letih. Poleg tega narašča tudi absolutno število revnih v vseh razvijajočih se regijah, razen v Vzhodni Aziji in Srednjem Vzhodu, kljub pozitivnim učinkom rasti.

Gospodarstva, ki so bila bolj odprta in uspešnejša v procesu povezovanja, so dosegla večje učinke gospodarske rasti od tistih držav v razvoju, ki so vodile navznoter usmerjene politike. Te so dosegale veliko slabše stopnje rasti in razvoja. Novejše raziskave so pokazale, da rast deleža trgovine v bruto domačem proizvodu za en odstotek povzroči, da se stopnja dohodka poveča za 1,5 do 2 odstotka. Z vzpodbujanjem višjih gospodarskih rasti ima povezovanje močan pozitiven učinek na zmanjševanje revščine. Na revščino vpliva veliko faktorjev, povezanih z razvojem in gospodarsko rastjo. Na primer: začetne stopnje dohodkovne neenakosti in spremembe v neenakosti imajo lahko vpliv na revščino. Torej s strukturnimi spremembami in gospodarsko rastjo prihaja do tega, da eni izgubijo, drugi pa pridobijo.

Postavlja se vprašanje, kakšen je neposreden vpliv trgovinskega povezovanja na revne države. Možno je, da trgovinsko povezovanje lahko prizadene revne. Za najrevnejše države bo pomenilo odpiranje in širjenje trgovanja hkrati povečanje njihove produkcije tistih proizvodov, za katere potrebujejo nizko kvalificirano delovno silo. Vpliv trgovinske liberalizacije je zelo odvisen od posameznih oblik neenakosti in hkrati od tega, v kakšni smeri se odvijajo trgovinske pa tudi druge reforme.

Neenakost na globalni ravni je odvisna od sprememb neenakosti med posameznimi državami pa tudi znotraj posameznih držav. V zadnjih nekaj desetletjih je neenakost med državami določena z dvema različnima trendoma. Razkorak med bogatimi in revnimi državami se je postopoma povečeval. Posledično temu se je tudi razdelitev dohodka med državami poslabšala. Istočasno pa je prišlo do pospešene gospodarske rasti v nekaterih državah v razvoju, tako da se je razkorak med njihovimi povprečnimi dohodki in povprečnimi dohodki industrijskih držav počasi zmanjševal.

Ko govorimo o vlogi globalizacije, lahko trdimo da povečana odprtost trgovine in investicij vpliva na pospešitev rasti in zmanjševanje moči naraščajočega števila držav v razvoju in s tem zmanjšanje globalne neenakosti. Potreba po odprtosti pa povzroča naraščanje neenakosti med državami in sicer so se zaprte države v razvoju izkazale za revnejše kot odprte države. Učinek revščine nekaterih držav ni rezultat povezovanja v okviru svetovnega gospodarstva, ampak njihove nesposobnosti, da bi dosegle nekakšno celovito in močno integracijo. Najpogosteje so te države nesposobne doseči nivo tovrstne integracije predvsem zaradi neugodnih domačih razmer, kot so vojne in makro nestabilnost pa tudi zaradi omejitev pri povezovanju, ki jih določajo bogate države. Lahko bi rekli, da ni sistematične povezanosti med globalizacijo in trendi neenakosti med državami ter gospodarsko rastjo. Intervali rasti so povezani z naraščanjem neenakosti. Podobno ni enostavne povezave med odprtostjo trgovine in spremembami v neenakosti.

Postavlja se vprašanje, ali naraščajoča trgovina in finančno povezovanje hkrati povečujeta »ranljivost« (ang. vulnerability) držav v razvoju in revnih. Nestabilnost bruto domačega proizvoda in terms-of-trade regulirata rast izvoza držav v razvoju. Edino področje, kjer je bilo opaziti večjo nestabilnost bruto družbenega produkta, je Vzhodna Azija. Tovrstna nestabilnost pa prizadene države v razvoju veliko bolj kot razvite države in ni mogoče trditi, da beležijo bolj odprta gospodarstva višjo nestabilnost glede outputa.

Empirično je dokazano (Panić, 2003, str. 28), da razkorak v dohodku med revnimi in bogatimi državami v zadnjih desetletjih vedno bolj narašča. Le peščici držav v razvoju (predvsem vzhodno azijskih) je uspelo prerasti revščino. Nekatere najrevnejše države (Kitajska, Indija in Uganda) v razvoju in tranzicijske države so v zadnjih nekaj letih dosegle velik napredek. Obstaja pa dejstvo, da so se bogate države razvijale hitreje in dosegale visoke stopnje rasti v primerjavi z revnejšimi. Na ta način je naraščala dohodkovna neenakost na globalni ravni.

Drugo dejstvo pa predstavljajo velike razlike glede učinkov, ki so jih dosegale države v razvoju. Tista peščica razvitih držav, ki je bila omenjena zgoraj, je delo opravila dobro in dosegla zadovoljive učinke, na primer letno povprečno rast per capita 6 odstotkov ali več. Ob takih stopnjah rasti se seveda per capita dohodki podvojijo. Nasprotno pa so nekatere najrevnejše države postale še revnejše z negativno per capita rastjo. Glede na to se pojavlja vprašanje, ali je trgovina tista, ki povzroča razkorak v dohodku med državami ali približevanje.

Glede naraščanja dohodkovne neenakosti v svetu velja, da se je v obdobju zadnjega stoletja in pol le ta podvojila (Lee, Vivarelli, 2004, str. 311). Odstopanja se kažejo v okviru različnih segmentov dohodka. Če opazujemo države, zlasti tiste z nizko stopnjo distribucije dohodka, opazimo, da ni ustrezne tendence, da

bi te ujele omenjeni razkorak v stopnji dohodka. Dohodki se nagibajo k temu, da bi bili različni znotraj vsakega posameznega segmenta globalne dohodkovne razdelitve. Zbliževanje dohodkov na nižjih ravneh ni najbolj vzpodbudno. Na primer ustanovitev Evropskega združenja za prosto trgovino (EFTA) v letu 1961 ni rezultiralo v nikakršnem približevanju v dohodkih, tudi trgovina se ni tako zelo povečala. Proces približevanja za države članice EFTA se je izkazal samo pri znižanju carin.

Torej ni mogoče trditi, da prihaja med državami do približevanja v per capita dohodku. Pokazalo se je, da se razkorak v dohodku ves čas povečuje. Države, ki ekstenzivno trgujejo med seboj, želijo dokazati učinek približevanja v dohodku v primerjavi z drugimi državami.

Ali sta trgovinska liberalizacija in moč povezani in kaj je mogoče storiti, da bi se izognili negativnim posledicam? Analitiki izhajajo iz t.i. modela »farm household« kmetijskih gospodinjstev. Gre za model osnovne proizvodno-potrošne enote v gospodarstvu. Povečanje cen tistega, kar gospodinjstvo proda (delo, proizvodi, storitve) ter znižanje cen tistega, kar gospodinjstvo potroši (proizvodi in storitve), povzroči povišanje realnega dohodka (kupne moči) gospodinjstev in obratno. Pomembnejše od spreminjanja cen je dejstvo, ali določeni trgi sploh obstajajo. Trgovinske reforme pa so tiste, ki lahko uničijo ali vzpostavijo trg. Odpiranje posameznih gospodarstev zmanjšuje tveganja in variacije, to pa zato, ker so svetovni trgi veliko bolj stabilni od domačih.

3. 2. 2 Povezanost pojmov globalizacija, vladanje in moč

Uspešno vladanje se je pokazalo kot eden prvih najpomembnejših pogojev za razvoj. To pa zato, ker se vlada pojmuje kot pomembna graditeljica in oblikovalka institucij. V nasprotnem primeru pripeljejo napake pri vladanju do političnega zloma. Ko država postane neuspešna – »failed state« (kot je bila Jugoslavija in številne afriške države), se razvoj zaustavi kar za nekaj desetletij. Šibkost vladanja pa je ena izmed glavnih karakteristik revnih držav. Globalizacija v bistvu nagraduje dobro vladanje in to, da se vzpostavijo tiste politike in takšne institucije, po katerih globalni trg povprašuje. Pritisk globalnega trga na vlade pa je, da ostaja njihovo delo transparentno, s čimer se bolj približajo državljanom.

Postavlja se vprašanje, kako prilagoditi politične in vladajoče institucije novim tehnološkimi, finančnim in ekonomskim dejstvom. Obstaja velika skrb, ker globalni trendi vplivajo na ljudi in širšo skupnost, na drugi strani pa ni pravih možnosti in institucij, s pomočjo katerih bi ljudje lahko sodelovali ali kontrolirali globalne trende. To pa v bistvu pomeni izziv za mednarodno skupnost.

Nasprotja, ki so zbujala največ pozornosti v začetku tega tisočletja, so:

- a) čeprav se je prvič v zgodovini pokazalo, da je rast držav v razvoju naraščala hitreje kot pa rast industrijsko razvitih držav in čeprav so države v razvoju postale eden najpomembnejših igralcev svetovne ekonomije, so nekatere najrevnejše države doživele zelo velik padec življenjskega standarda in še vedno ostajajo »nevidne« na svetovnem prizorišču.
- b) Realni dohodek »povprečnega prebivalca« v državah v razvoju je v zadnjih desetih letih zelo hitro naraščal, absolutno število revnih pa se ni zmanjšalo. Celo države, ki so imele največje koristi od globalizacije, imajo

kar precejšnje število revnih in se razmerja med revnimi in bogatimi povečujejo.

- c) Kljub pozitivnemu vplivu globalizacije na rast se je neenakost med številnimi državami povečala in številni mednarodni cilji glede zmanjšanja revščine se niso uresničili.
- d) Preveliko število držav v razvoju in preveliko število revnih je ostalo v ozadju na področju trgovine, financ, tehnologije in ostalega, kar bi pripomoglo k njihovi rasti in zmanjšalo revščino.

Ključ za zmanjšanje revščine predstavljajo politike na ravni posamezne države. Razvojne strategije proti revščini (ang. pro-poor development strategy) na nivoju države (Krakowski, 2004, str. 89) :

- a) doseganje vzdržnega razvoja, kar je osnova za zmanjševanje revščine;
- b) makro stabilnost, režimi odprte trgovine in močan privatni sektor so potrebni za pospeševanje rasti;
- c) pomembno vlogo imata uspešno vodenje in ustrezne institucije. Vlade morajo omogočiti vzpostavitev takšnih institucij, ki bodo omogočile učinkovito delovanje trgov z močno konkurenco in pozitivno podlago za investicije.

Zmanjšanje revščine v bistvu zahteva in potrebuje globalno kolektivno delovanje, ker je to globalna javna dobrina (ang. global public good). Družba si povsod prizadeva, da bi zmanjšali revščino prav zaradi negativnih eksternalij, ki so z njo povezane (Hveem, Nordhaug, 2002, str. 40). Negativne eksternalije pa vključujejo spore, nasilje, ilegalne migracije in pritisk na okolje.

3. 2. 3 Skrb za humanost človeka

V zvezi z varnostjo oziroma humanostjo do človeka (ang. human security) lahko govorimo o dveh vidikih:

- a) varnost pred lakoto, boleznimi in zatiranjem;
- b) zaščita pred nenadnimi in škodljivimi razdori vsakodnevnih življenjskih vzorcev tako doma, v službi kot tudi širši skupnosti.

Postavlja se vprašanje, kaj vse ogroža človekovo varnost. Lahko govorimo o sedmih glavnih kategorijah nevarnosti:

- a) ekonomska negotovost,
- b) negotovost glede hrane,
- c) zdravstvena negotovost,
- d) osebna negotovost,
- e) okoljska negotovost,
- f) socialna in kulturna negotovost,
- g) politična negotovost.

Globalizacija pomeni za nekatere na eni strani velike možnosti za napredek, za druge pa skrčenje in ogrožanje njihove varnosti. Pospešuje tudi ekonomsko učinkovitost, generira gospodarsko rast in doprinaša profit. Prav zato pa se opušča skrb za enakost in človekovo varnost. Glede na to je potrebno:

- a) poskrbeti za novo in močnejšo politiko, ki bo ščitila in poskrbela za razvoj človeka, tako govorimo o socialni zaščiti;

- b) za zaščito in pospeševanje človeškega razvoja se mora zanimati celotna skupnost;
- c) gospodarska rast se lahko odrazi v človekovem razvoju samo, če je naraščanje dohodka pravično in če gospodarska rast hkrati generira javno skrb za človeški napredek.

Da bi bilo zadoščeno kriterijem in skrbi za humani razvoj, mora globalizacija pomeniti:

- a) etiko – brez izkoriščanja človekovih pravic in neupoštevanja človekovih vrednot;
- b) razvoj in napredek – brez prevlade držav in ljudi nad drugimi;
- c) pravičnost – brez neenakosti med narodi in generacijami;
- d) vključevanje – brez izključitev nekaterih držav in ljudi;
- e) človekova varnost – brez ranljivosti ljudi in napadanja držav;
- f) vzdržen razvoj – brez izčrpanja in degradacije okolja.

Študije globalizacije, ki ugotavljajo njene vplive na ljudi, se osredotočajo predvsem na vprašanje, kaj se dogaja z dohodkom, zaposlenostjo, izobraževanjem in drugimi možnostmi v tej hudi tekmi na globalnem trgu. Nekoliko manj viden in pogosto zanemaren pa je vpliv globalizacije na skrb za humanost človeka. Razvoj človeka se ne ohranja samo z večanjem dohodka, izobraževanjem, zdravjem in čistim okoljem, ampak tudi s prizadevanji in skrbjo za njegovo dobro počutje. Omenjena skrb se nanaša tako na socialno delovanje kot tudi na ekonomsko vzdržnost. Globalizacija je v vsem svojem obsegu povzročila, da se je v tej tekmi pojavilo tudi vprašanje glede skrbi za dobrobit delavca (fizično in psihično).

Fizične obremenitve in stres so povzročili pritisk na javnost glede vprašanja, koliko je namenjeno skrbi za storitve, ki ohranjajo ljudi pri dobrem počutju in zdravju. V času hude konkurence na trgu delovne sile je zelo težko najti čas, da bi poskrbeli zase, za svojo družino, sosede in prijatelje. Pomembno je, kaj se razume pod skrb za človeka, kako se izvaja ter kdo nosi tovrstne stroške in v čigavo breme so.

Ekonomske analize glede skrbi za humanost človeka in njegovo varnost ponujajo tri poglede glede vpliva globalizacije na človekov razvoj:

- a) povečala se je udeležba žensk v okviru delovne sile in premiki ekonomskih struktur so povzročili spremembo načinov, kako poskrbeti za boljše počutje. Določene potrebe so se v preteklosti zadovoljile izključno samo s pomočjo neplačanega družinskega dela, sedaj pa so predmet trga ali pa zagotovljene s strani države.
- b) Porast obsega pogajanj je hkrati povzročil tudi porast velikosti trgov, ki so se v bistvu ločili od lokalnih skupnosti. Medtem ko odnosi na trgu postajajo vedno manj osebni, se povečuje zaupanje v družino.
- c) Najpomembnejše pa je, da ekspanzija trgov nekako kaznuje nesebičnost in skrb za človeka

Medtem ko se gospodarska rast odraža v povečanju privatnih in javnih dohodkov, potrebuje humani razvoj ljudi, da priskrbijo blago in storitve, ki jih sam trg za te potrebe ne more priskrbeti. To so na primer skrb za človeka in druge neplačane storitve. Cilj humanega razvoja je poiskati vzpodbude in

nagrade, s katerimi bi zagotovili ustrezno ponudbo storitev za ohranjanje dobrega počutja. Veliko teh storitev je neplačanih in jih izvajajo ženske.

3. 3 Pojav periodičnih kriz kot posledica globalizacije

Zaporednost kriz v devetdesetih letih v Mehiki, na Tajskem, Indoneziji, Koreji, Rusiji in Braziliji je dokaz, da so zlasti finančne krize direkten in neizogiben rezultat globalizacije. Postavlja se vprašanje, ali je možno, da je zaradi povečanega povezovanja zlasti na finančnem področju, ekonomsko delovanje vlad oteženo. Tu je mišljeno zlasti omejevanje vlad pri izbiri davčnih stopenj, nasploh davčnega sistema ter svobode določanja politike menjalnega tečaja. Namen držav je doseči vzdržen gospodarski razvoj, nizko stopnjo inflacije in napredek na socialnem področju. V zadnjih petdesetih letih (dolgoročno gledano) je globalizacija tudi prispevala k napredku posameznih navedenih področij.

Kratkoročno gledano pa tok kapitala lahko deluje tudi na makroekonomsko stabilnost. Na ta način v okviru združevanja finančnih trgov lahko začno države zasledovati takšno politiko, ki ne podpira ali omogoča finančne stabilnosti (Lomborg, 2004, str. 322). To zlasti velja za privatni sektor, ki bo veliko težje izpolnil povečanje mezd in povišanje cen, kar bi za državo pomenilo zmanjšanje konkurenčnosti. Obstaja še druga oblika tveganja. Investitorji, zlasti tisti, ki investirajo na kratek rok, preveč optimistično sprejmejo obete oziroma cilje posameznih držav. Lahko zatrdimo, da globalizacija ne zmanjšuje nacionalne suverenosti. Kreira močne vzpodbude za vlade, da le te zasledujejo jasno zastavljene ekonomske politike.

Ko govorimo o krizah, gre za kompleksne krize, ki so rezultat medsebojnega vplivanja slabosti državnih politik in slabosti mednarodnega finančnega sistema. Posamezne vlade in mednarodna skupnost pa si nenehno prizadevajo, da bi postopno zmanjšali tveganja tovrstnih kriz v prihodnje. Gledano na nacionalni ravni države niso popolnoma pripravljene, da bi se zoperstavile potencialnim šokom, ki jih lahko doletijo preko mednarodnih trgov. Makroekonomska stabilnost, finančna trdnost, odprtost gospodarstva, transparentnost in uspešno vladanje je tisto, kar država potrebuje pri sodelovanju na globalnih trgih.

Na mednarodni ravni je mnogo pomembnih potez, s katerimi naj bi preprečili krize, propadlo. Investitorji niso ustrezno ocenili posameznih tveganj. Hkrati ni bilo na razpolago dovolj informacij o nekaterih mednarodnih investitorjih oziroma o znanih »offshore« finančnih institucijah. Rezultat tega je bil, da so bili trgi naklonjeni t.i. »herd behavior« nenadnim spremembam želja investitorjev in s tem nenadnim premikom kratkoročnega kapitala v posamezne države in iz njih.

Mednarodna skupnost se je odzivala na globalne krize, tako da se je ves čas trudila ojačiti in oblikovati ustrezen mednarodni monetarni in finančni sistem. Za trge pa je najpomembnejši cilj, da delujejo transparentno, nepristransko in učinkovito.

3. 4 Antiglobalistična gibanja

Antiglobalistično gibanje je postalo splošno priznan sinonim za vse zборе in srečanja, na katerih se kritizira svetovna ekonomsko-politično ureditev. Gibanje je nastalo 1995. leta, kmalu zatem, ko se je nekdanji GAT preimenoval v Svetovno trgovinsko organizacijo (WTO). Paradoks, da ena petina najbogatejših razpolaga s skoraj 50 odstotki svetovnega bruto družbenega proizvoda, je bil zadosten razlog za zaključek, da »blagor globalizacije doživljajo samo izbrani«. Zato ni čudno, da se je razprava o prednostih in pomanjkljivostih globalizacije v zadnjih letih razvila v zelo ostro razpravo.

Niso vsi slepi za negativne posledice nasilnega ustvarjanja globalnega tržišča po meri multinacionalk. Mnogi vidijo, kaj se dogaja v ekonomsko revnih državah, kako izginjajo kulture, kako se pestrost raznovrstnosti in drugačnosti zliva v sivino trdega vsakdana, namenjenega služenju denarja, kako postajajo revni še revnejši in bogati še bogatejši, kaj se dogaja z okoljem, ki je le nema žrtev hitrega ekonomskega razvoja in na koncu, kako je vse to namenjeno le zadovoljevanju v glavnem nepomembnih želja.

Zagovorniki globalne ekonomije, varuhi okolja in mirovniki so levo usmerjena gibanja in skupine ter različne nevladne organizacije, s skupnim poimenovanjem »antiglobalisti«. Tem se iz leta v leto pridružuje vse večje število istomislečih in simpatizerjev. Idejo o izgradnji prav tako globalne, vendar pravičnejše in čistejše družbe, v kateri se moč ne bo zbirala v rokah velikega kapitala in peščice bogatih, podpira na tisoče posameznikov celega sveta. Njihovo sporočilo je zelo jasno: multinacionalne korporacije in institucije, ki jih podpirajo Svetovna banka in Svetovna trgovinska organizacija ter mnoge vlade razvitih zahodnih držav, so vzrok ogromnih ekonomskih razlik med bogatimi in revnimi, v glavnem iz dežel tretjega sveta, ki so zaradi velikih dolgov popolnoma obvladovane.

Protiglobalizacijska gibanja sestavlja pisana paleta vseh mogočih gibanj in organizacij: od anarhističnih, sindikalnih, komunističnih do katoliških, ali pa samo posameznikov, ki so povezani v nekakšne ad hoc mreže. Delujejo po principih in s pomočjo interneta, ki je mreža povezav brez središča. Zato so t.i. protiglobalistični protesti v Seattlu, Genovi, Firencah in protesti proti vojni v Iraku, dejansko začetki prave globalne mreže organiziranosti.

Globalizaciji nasprotujejo tudi na primer Green Peace in drugi okoljevarstveniki, ki nasprotujejo razvoju intenzivnega kmetijstva, opozarjajo na ogrevanje ozračja in krčenje pragozda v porečju Amazonke. Proti globalizaciji so tudi sindikati v razvitih državah, katerih delavci ne morejo konkurirati cenejši delovni sili v deželah tretjega sveta. Proti so tudi nekatera združenja podjetij v najrazvitejših državah; predvsem s področja obutvene in tekstilne industrije, ki tudi ne morejo konkurirati cenejši proizvodnji v revnejših državah. V Evropi je močno nasprotovanje amerikanizaciji kot nadomestku za lastno kulturno identiteto. Proti globalizaciji so kmetje v vseh razvitih državah. Nasprotujejo uvajanju intenzivnega kmetijstva in novim življenjskim vzorcem, ki jih sodobna tehnologija, kemija in genetika prinašajo s seboj. Delo na kmetijah postaja vse bolj podobno delu v tovarnah, kjer ni prostora za družinske odnose.

Antiglobalisti so antikapitalisti. Ne zato, ker so proti privatnemu poslovanju in lastništvu, ampak zaradi dejstva, da je kapitalizem zašel predaleč in začel požirati

samega sebe. V zadnjih sedmih letih je bilo organiziranih na desetine srečanj, demonstracij in akcij, ki so bile celo zelo nasilne in so terjale tudi človeška življenja. V času antiglobalističnih srečanj v Pragi je predsednik James Wolfensohn na sestanku z bankirji, finančnimi ministri in raznimi drugimi funkcionarji izjavil: »Zunaj teh zidov mladi demonstrirajo proti globalizaciji. Globoko verjamem, da so zahteve mnogih povsem legitimne in pozdravljam obvezo, ki jo je nase prevzela nova generacija – boj proti revščini.«

Od takrat naprej se Svetovna banka obrača k reformam, zato so bila njena nova letna poročila o razvoju usmerjena tudi na reduciranje revščine, ne pa samo na makroekonomsko restrukturiranje, ampak tudi na rastoče zdravstvene in izobraževalne probleme ter probleme zaščite okolja revnejših držav. Prve asociacije, povezane z antiglobalističnimi shodi, so za mnoge nasilje in ulični neredi. Čeprav je večina udeležencev mirovniško nastrojenih, je bilo na teh shodih vedno dovolj tudi radikalnejših udeležencev, ki so se hitro spopadli s policijo in katerih edini cilj je bil zmotiti sestanke voditeljev svetovnih industrijskih sil ter njihovih financerjev (Epstein, 2001).

Antiglobalistične demonstracije so se kot množična oblika boja razvile iz protestov v ameriškem Seattlu novembra 1999, ko se je mala skupina aktivistov (v večini zagovornikov poštene trgovinske menjave in zaščite okolja) srečala, da bi kritizirala naklonjenost Svetovne trgovinske organizacije (WTO) industrijsko razvitim zahodnim državam na škodo revnejših držav. Protest se je spremenil v odkrite spopade s policijo, v katerih je sodelovalo na desettisoče ljudi. Posledica protesta v Seattlu je bilo združevanje internacionalnih skupin, ki jih je povezovalo vprašanje »odpisovanja dolgov, pravic živali in zaščite okolja«, in osnovno prepričanje, da svetovna trgovina in njene finančne strukture favorizirajo sever in bogate na račun siromašnega juga.

Avgusta 2000 so sledile demonstracije na vseameriškem vrhu v kanadskem Quebecu. Na vrhu evropske skupnosti v švedskem Goeteburgu junija 2001 se je zbralo okrog 25.000 protestnikov, nasprotnikov EU in antiameriških protestnikov. Ob tem so bile uničene številne stavbe in trgovine, brez milosti pa so bili uničeni tudi simboli globalizacije, predvsem verige McDonaldsov.

V septembru 2000 so se v Pragi zbrali voditelji Svetovne banke in Mednarodnega monetarnega sklada na svojem 55. letnem sestanku, katerega so antiglobalisti proglasili za širjenje revščine, nadaljnje uničevanje okolja in preoblikovanje sveta v sliko, ki najbolj odgovarja ZDA. Demonstracije so pripeljale na ulice na deset tisoče ljudi, pripadnikov antiglobalističnega gibanja s celega sveta in sicer iz severne Evrope, Slovenije, Italije, ZDA, Poljske in od drugod. Čeprav so se nekateri bali spopadov s tradicionalno desno strujo v Nici in skrajno levičarskimi protestniki, se je predsednik Jacques Chirac vseeno odločil, da bo Nica v decembru 2000 gostovala dvodnevni vrh voditeljev Evropske skupnosti. Na protestih v Nici se je zbralo blizu 100.000 antiglobalistov z vseh strani sveta, ki so protestirali proti EU ter jo proglasili za ultraliberalnega trojanskega konja globalizacije.

V juliju 2001, na trodnevnem antiglobalističnem shodu v času, ko je potekalo srečanje G-7 plus Rusija, se je v Genovi zbralo med 150.000 in 200.000 ljudi. Prav v Genovi je antiglobalistično gibanje doživelo vrhunec. Po terorističnem napadu na WTC 11. septembra 2001 je postala prihodnost gibanja vsaj za nekaj

časa nejasna. Posebej pritajena je postala antizahodnjaška opredeljenost, saj so se ljudje različnih političnih opcij združevali v boju proti terorizmu. Jasno je samo, da so se po rušenju WTC-ja problemi, s katerimi se ukvarjajo antiglobalisti, na mnogo načinov dodatno razširili.

Že tradicionalne antiglobalistične demonstracije (četrti zapored) so se odvijale v švicarskem Davosu zaradi Svetovnega ekonomskega foruma, rezerviranega samo za »elito elite«, voditelje najbogatejših svetovnih držav, ki po svojih osebnih interesih določajo smer ekonomskih gibanj. V Firencah so bile novembra 2002 organizirane največje in edine mirne antiglobalistične demonstracije, na katerih se je istega dne zbralo celo pol milijona ljudi iz cele Evrope. Z razliko od ostalih je shod minil brez enega samega spopada, kar so mnogi tolmačili kot svojevrsten preobrat v obnašanju celega gibanja. Na žalost pa so kasnejši dogodki iz Eviana stvari vrnilo spet nazaj na svoje mesto.

4. GLOBALIZACIJA IN TRG DELOVNE SILE

Multinacionalne korporacije so postale vodilna sila globalizacijskega procesa, kot sem v tekstu že večkrat omenila in bodo tudi prevladovale in vodile svetovno gospodarstvo v prihodnosti. Iz teh dejstev izhajajo tudi glavni problemi, s katerimi se države srečujejo v 21. stoletju, kot so hitro naraščanje moči posameznih držav, nezaposlenost, zaposlovanje pod pogojem zelo nizkih plač, na drugi strani pa bogatenje in večanje moči elitnih skupin.

Globalizacija tudi povzroča, da se učinkovitost nacionalnih socialnih politik jasno slabša in da se spodkopavajo prvotno sprejeta vladna pravila in norme glede socialnih pravic javnega dobrega. Na podlagi svoje moči uspejo korporacije v veliki meri eksternalizirati stroške na račun družbene blaginje, tako da delo nadomeščajo z visoko donosnim kapitalom. Njihova kontrola nad mednarodno trgovino in investicijami jim omogoča, da lahko uporabijo grožnje, s katerimi poostrijo konkurenco med vladami pa tudi konkurenco med delavci in tako oslabijo poskuse za izboljšanje delovnih pogojev in drugih ugodnosti.

Rezultat navedenega je zmanjšanje socialnih pravic, povečanje nezaposlenosti in nestabilna zaposlenost in doseganje visokih stopenj rasti dohodka tistih skupin z višjimi dohodki. Maksimiziranje dobička na kratek rok in deregulacija pa se najpogosteje izražata tudi v negativnih vplivih na okolje.

4. 1 Trendi na trgu delovne sile v času globalizacije

Čas globalizacije je čas, ko se je delovna sila znašla v nekoliko slabšem položaju kot pred tem. Marsikdo se strinja s tem, da navadni delavci preživljajo težke čase. Večina jih ni v boljšem položaju v primerjavi s položajem izpred petindvajsetih let. Številni živijo še slabše. Večja je tudi negotovost pri ohranjanju zaposlitve, poniževanje delavcev, neenakost v primerjavi z visokimi prihodki in blagostanjem bogatih.

ZDA (Grodzicki, 2003, str. 22) so na področju pokazateljev neenakosti in zmanjševanja plač vodilne:

- a) realna urna postavka se je znižala za 12 % v letih od 1973 do 1990 in se ohranila na tej ravni;
- b) srednje velika družina s štirimi člani je realno gledano zaslužila enako v letu 1996 kot v letu 1973, čeprav je delala več ur;
- c) v letu 1990 je bilo oddelanih štiri tedne več kot v letu 1960;
- d) veliko ljudi opravlja še dodatna dela oziroma ima dodatno zaposlitev;
- e) neenakost med strokovnimi oziroma kvalificiranimi in nekvalificiranimi delavci je vse večja;
- f) nezaposlenost se je podvojila v primerjavi s tisto pred petindvajsetimi leti;
- g) nestanovitnost zaposlovanja je narasla nad 40 odstotkov v letih od 1970 do 1987;
- h) blagostanje 40 odstotkom najrevnejših se je zmanjšalo še za polovico od 1983 do 1992, medtem ko se je blagostanje 20 odstotkom najbogatejšim povečalo še za petino.

Navedene glavne plačne pokazatelje je potrebno obravnavati konceptualno. Najprej gre za produktivnost dela oziroma stanje produkcije. Kjer je produktivnost velika in narašča, se temu ustrezno odražajo tudi plače. Izboljšave na dolgi rok v okviru produkcije (povezane s tehnološkim napredkom) so bistvo industrializacije, so osnovni vir blagostanja razvitih kapitalističnih držav ter ugoden izvor visokih plač. Visoka produktivnost je potreben, ne pa zadosten pogoj za dobre plače. Visoka produktivnost pomeni dobre plače v primeru, če so neposredni delavci zmožni doseči dobro ceno za svoje delovne sposobnosti oziroma »izvleči« ugoden delež domačega proizvoda.

Delitev dohodka je odvisna od moči delovne sile (labor-power), uveljavljene na trgu dela. Pogoji ponudbe in povpraševanja na trgu delovne sile so lahko bolj ali manj naklonjeni delavcem in plačam. Delavci pridobivajo moč nasproti kapitalu na podlagi relativnega pomanjkanja, enotnosti in izkušenj na trgu delovne sile. Slabše pogoje dosegajo zlasti na trgih, kjer gre za preveliko ponudbo delovne sile, kjer delavci niso dovolj izkušeni. Delavska pogajalska moč je navadno oslABLJENA zaradi ponavljajočega prestrukturiranja povpraševanja po delovni sili v času industrijskih sprememb, uvajanja novih tehnologij in zahtev po doseganju večje produktivnosti.

Produktivnost dela in cena dela (Grodzicki, 2003, str. 23) sta navadno najpogosteje obravnavana faktorja, ko gre za debato o povezavi med globalizacijo in usodo delavcev. Tretja determinanta plač pa so »politike na področju dela (ang. politics of labour)«, ki jih danes poznamo kot socialne sporazume ali delavske oblike upravljanja oziroma delavske režime (ang. the labour regime). Ekonomije niso samo goli sistemi trgov in cen, produkcije ter trgovine, ampak tudi politični sistemi. Na eni strani so nasprotujoči si razredi v nenehni tekmi, ko gre za večanje deležev dohodka, na primer kapitalisti spretno ravnajo, ko želijo okrepiti svojo pogajalsko moč in oslABLITI moč delavcev. V tem primeru pa se delavci organizirajo tako, da okrepijo svojo kolektivno moč. Na drugi strani pa poskušajo razredi poiskati prednosti na posameznih področjih, ki določajo osnove tržnega delovanja, zlasti na področju davka na dohodek, trgovinskih tarif, lastniške zakonodaje ali na področju volilne zakonodaje.

Zadnja pomembna determinanta je dobiček od investicij oziroma stanje akumulacije kapitala. Tam kjer kapital prinaša visoke zaslužke in se zelo hitro obrača, bosta naraščala tudi produktivnost dela in plače. Lahko pride do oslABLITVE

produktivnosti in moči delovne sile, ko gre za prizadevanja, da bi kljub vsemu dosegli čim višje kapitalne zaslužke in ko se znižujejo plače in uveljavljajo še drugi pristopi z namenom oslabitve moči delavcev.

V zvezi s tem se v literaturi omenja (Grodzicki, 2003, str. 24) »pet P-jev politične ekonomije«:

- a) produkcija,
- b) cena,
- c) politika,
- d) dobiček,
- e) kraj oziroma prostor.

Vsem pa ustreza znani mit, da je potrebno zatemniti bistvo, da se prepreči jasno razumevanje, v tem primeru razumevanje delavcev njihovega položaja. Ta mit je bil razširjen zlasti v času premikov delovne sile v ZDA. Bistvo ideologije je v tem, da nenehno obrača slabo luč na delavce in odvrača pozornost od temnih strani kapitalizma, kar se kaže kot:

- a) produktivnost je v rokah individualnih delavcev ne pa v pogojih socialne ekonomije;
- b) presežna ponudba dela je nevarna pomanjkljivost, ko si želijo delavci izboriti svoj pogajalski položaj;
- c) neoliberalizem se širi z osvobajanjem trgov oziroma bolj z osvobajanjem trgov kapitala kot pa trgov dela;
- d) nespremenljive plače več prispevajo h konkurenci kot pa nespremenljiv dobiček.

4. 2 Posebnosti trga delovne sile v državah v razvoju

Vse bolj pogosto se ugotavlja povezanost med globalizacijo in njenimi socialnimi posledicami (kot sta revščina in neenakost) in vplivi, ki jih ima globalizacija na trgu delovne sile v državah v razvoju. Gre za vprašanje vpliva na zaposlenost, plače, delovne pogoje in s tem na revščino in neenakost.

Že dolgo velja prepričanje (Lee, Vivarelli, 2004, str. 309), da se trge delovne sile držav v razvoju loči po strukturnih posebnostih. Na eni strani gre za model, ki vztraja na tem, da tipične revne države obvladujejo zelo malo »modernega sektorja« in veliko »tradicionalnega sektorja«, v okviru katerega sta zaposlenost in plače določena na podlagi soglasja, kar pa je v nasprotju s tistim, kar določa plače in zaposlenost v »modernem sektorju«. Na drugi strani pa gre za pogled »dvojne ekonomije«, ki se osredotoča na razlike med formalno in neformalno ekonomijo. Ta razlika se kaže v tem, da se nekatere ekonomske aktivnosti in podjetja opredeljujejo kot formalna, ker se odvijajo v pravnih okvirih in so temu tudi primerna, druga pa se odvijajo v nasprotju z državno ureditvijo. Predpostavlja se, da so formalna (formal sector enterprises) podjetja večja in kapitalsko bolj intenzivna, zato imajo večje možnosti oziroma dostop do kreditov in ostalih virov financiranja kot pa neformalna (informal sector enterprises) podjetja.

Glede na zgoraj navedeno velja dejstvo (Lee, Vivarelli, 2004, str. 310), da so delavci v formalnem sektorju bolj izkušeni in kvalificirani, bolje plačani ter imajo še druge privilegije, ki so povezani s sistemom socialnega zavarovanja in pokojninskim sistemom. V revnejših državah v razvoju velika množica delavcev pripada prav omenjenemu »neformalnemu sektorju«, kajti najbolj dostopna in

razširjena področja preživetja so kmetijstvo, drobna trgovina, proizvodnja in storitve, ki so izven področja direktne državne pravne ureditve. Ko govorimo o konceptu neformalnega sektorja, je potrebno razlikovati med neformalnostjo podjetja in neformalnostjo zaposlenosti. Podjetja v formalnem sektorju lahko zaposlujejo delavce neformalno. Delavci, ki so neformalno zaposleni, ne bodo uživali nikakršne zaščite v primerjavi s tistimi, ki so formalno zaposleni.

Čeprav ima kar 90 odstotkov držav v razvoju posamezne sisteme zagotavljanja socialne varnosti, omogočajo ti zavarovanje predvsem delavcem v »formalnem sektorju«, ki pa predstavljajo samo 15 odstotkov zaposlenih v najbolj revnih državah ter 45 odstotkov v srednje revnih državah. Politike zaposlovanja (labour policies) v državah z najnižjim oziroma srednje nizkim dohodkom nimajo vpliva na delavce, ki so zaposleni v podeželskem in mestnem »neformalnem sektorju«. To so najrevnejši delavci, ki zaslužijo manj kot polovico tistega, kar zaslužijo delavci v formalnem sektorju. Zelo pogosto pa se zgodi, da se ukrepi glede dela ne uveljavijo v celoti, tudi v podjetjih, ki spadajo v »moderni sektor«. Zato se pojavlja vprašanje, ali to pomeni, da vlade v državah z najnižjim ali srednje nizkim dohodkom ne poskrbijo dovolj, da bi intervenirale na trgu delovne sile, ker uporabljene politike zaposlovanja ne dosežejo tistih, ki bi najbolj potrebovali pomoč. Odgovor je ne. Učinek delovanja javnosti ima komplementarno moč glede državnih sporazumov in lahko povzroči povečanje blagostanja delavcev v »neformalnem sektorju« predvsem z izboljšanjem delovnega okolja oziroma pogojev dela. V okviru »formalnega sektorja« pa je moč javnosti večkrat potrebna za izboljšanje rezultatov trga, povečanja enakosti in za zaščito nezaščitenih delavcev.

Delavci v »neformalnem sektorju« in na podeželju zelo velikokrat opravljajo delo v zelo tveganih in nezavarovanih okoljih. Izboljšanje delovnih pogojev je mogoče doseči predvsem z direktnim delovanjem in vplivom javnosti, ki se nanaša zlasti na delovno okolje in zdravje delavcev na področjih kot so oskrba z vodo, zdravstvo, ceste, izsuševanje v mestih in izven mest ter čisto okolje. Ureditve dohodkovne varnosti v neformalnem sektorju komplementarno spremljajo tudi programi javnih transferov.

Nepomembnost neformalnega sektorja v državah v razvoju omejuje sposobnost države, da bi izboljšala pogoje za delavce s pomočjo direktnega posredovanja in bi se na ta način tudi bolj približala svojim ciljem. Zakonski ukrepi, kot so minimalne plače, se nanašajo le na majhen delež zaposlenih. Spremembe tovrstnih zakonskih ukrepov pa imajo lahko vpliv na splošno ravnovesje. Razne oblike splošne socialne zaščite, ki pa se nanašajo na vse delavce, so lahko samo atraktivna alternativa omenjenega.

Za »formalni sektor« velja, da je kolektivno barantanje med podjetji in neformalnimi združenji zelo učinkovit način določanja plač in delovnih pogojev. Do nedavnega so vlade zelo pogosto zatrla neodvisna združenja v njihovem delovanju ali pa politizirala procese dogovarjanja in barantanja. Bile so odgovorne za pritiske nanje z direktnim določanjem norm oziroma pravil, kot so minimalne plače kot izraz stroškov zaposlenosti. Vlade postavljajo potrebe po oblikovanju pravil za pogajanja z vodstvom s strani delavcev, pravilnosti pisanja pravic delavcev in podjetij, po osnovanju mehanizmov razprav in odločanja ter osnovnih regulativ glede zdravja in varnosti.

Vlade si prizadevajo tudi za vzpostavitev politik javnih del. Veliko delavcev v javnem sektorju dela trdo in z visoko produktivnostjo. Toda v številnih revnih in srednje revnih državah v razvoju je kvaliteta javnih del slaba, saj gre za kombinacijo prezaposlenosti, neprimernih plačil dela in slabega vodenja zaposlenih. Zato sta ponovno ovrednotenje del in zmanjšanje števila zaposlenih v javnem sektorju pogosta ukrepa reform, da bi dosegli izboljšanja glede napredovanja in odgovornosti državnih uslužbencev, učiteljev ter medicinskih sester. Ženske, ki so zaposlene, imajo navadno nižjo izobrazbo in delovne izkušnje v primerjavi z moškimi in zato tudi nižje plače (to velja tudi za zahodne države). Raziskave so pokazale, da so na primer ženske v Ekvadorju, Jamajki in na Filipinih, ki imajo višjo izobrazbo in delovne izkušnje kot moški, za 20 do 30 odstotkov slabše plačane kot moški.

Pomembna značilnost (Lee, Vivarelli, 2004, str. 311) trga delovne sile revnih držav v razvoju je razmerje med plačami in produktivnostjo. Za delavce, ki so enkrat izključeni iz zaposlitvene priložnosti, je povsem možno, da ostanejo dokončno izključeni zaradi vpliva njihove preteklosti na tekočo produktivnost. Drugi mehanizem te vrste pa je povezan s socialnim sistemom, ki nudi pomoč pri dostopu do zaposlitve. Pomembna so tudi pravila glede izkušenosti delavcev, ki se ustvarjajo prav na podlagi dela in omogočajo delavcem večje možnosti pri zaposlovanju. Ko velja pravilo, da preteklo delo omogoči delavcu večje možnosti pri nadaljnjem zaposlovanju, bo to pomenilo za nezaposlenega še večjo težavo pri iskanju zaposlitve.

Za države v razvoju so značilne notranje migracije delavne sile. Zlasti gre za regionalne in interregionalne migracijske tokove v smislu povezovanja ruralnih in urbanih področij. Značilnost trga delovne sile v državah v razvoju je tudi ta, da obstajajo nesorazmerja pri zastopanosti žensk na posameznih segmentih trga delovne sile.

4. 2. 1 Zaposlenost, nezaposlenost in pod zaposlenost v državah v razvoju

Glavni problem, ki se pojavlja na tem področju, je ta, da naraščanje delovne sile prekaša rast možnih delovnih mest. Zaposlitvena struktura držav tretjega sveta je doživela izrazito spremembo, medtem ko je dejstvo, da je za večino držav v razvoju značilno, da prevladuje kmetijsko gospodarstvo (Dicken, 1992, str. 445).

Tabela 18: Struktura delovne sile v državah v razvoju v %

		Kmetijstvo		Industrija*		Storitve	
		1960	1980	1960	1980	1960	1980
Države z nizkim dohodkom	Povprečje Od-do	77 54-95	70 46-93	9 1-18	15 2-20	14 3-37	15 5-38
Države s srednje nizkim dohodkom	Povprečje Od-do	71 39-93	55 20-87	11 2-26	17 4-33	18 5-39	28 9-60
Države s srednje visokim dohodkom	Povprečje Od-do	49 8-67	30 2-42	20 9-52	28 16-57	31 19-69	42 32-62
Industrijske države	Povprečje Od-do	18 4-42	6 2-18	38 25-50	38 29-46	44 27-57	56 44-66

*vključuje rudarstvo, proizvodnjo, gradnjo, elektrifikacije, vodo, plin
Vir: World Bank, World Development Report, 1983

Zgornja tabela kaže, da je bilo 70 odstotkov delovne sile v državah z najnižjim dohodkom v letu 1980 zaposlenih v kmetijstvu. V industrijskih državah je ta delež istega leta znašal 6 odstotkov in 2 odstotka na primer v Veliki Britaniji. Torej se je z leti bilanca zaposlenosti premaknila v smeri drugih sektorjev v gospodarstvu; to sta industrija in storitve. V zadnjem času je za države v razvoju značilno, da narašča obseg delovne sile za več kot 2 odstotka vsako leto. Prav zato je tako zelo težko zaposliti vso to hitro naraščajočo delovno silo.

Obstajajo tudi velike razlike med rastjo delovne sile v starejših industrializiranih državah na eni strani in državah v razvoju na drugi strani. Razsežnost problema pa se izrazito razlikuje tudi med posameznimi področji znotraj tretjega sveta. Seveda pa so se pritiski na trg delovne sile zmanjšali tam, kjer so se zmanjšale tudi stopnje rasti prebivalstva. Glavna dilema, s katero se srečujejo države tretjega sveta, je, da je rast delovne sile tako obsežna, da presega rast števila zaposlitvenih možnosti.

Kot sem že omenjala v prejšnjem poglavju se, trg dela v državah v razvoju deli na formalni in neformalni sektor. Nasploh je v teh državah zelo težko kvantificirati problem nezaposlenosti (Dicken, 1992, str. 446). Za to obstajajo trije glavni razlogi:

- a) pomanjkanje točnosti oziroma natančnosti statističnih podatkov,
- b) lastnosti nezaposlenosti, ki je drugačna od tiste v razvitih državah,
- c) struktura gospodarstva držav tretjega sveta oziroma delitev na dva sektorja: formalnega in neformalnega.

Nezaposlenost v državah v razvoju ni enaka nezaposlenosti v industrijskih gospodarstvih. To razliko je mogoče razložiti, če se oceni narava trga dela v državah v razvoju. »Formalni sektor« je sektor, v katerem gre za zaposlenost v obliki plačanega dela, kjer je delo zanesljivo in kjer so točno določene ure dela in delovni pogoji. Takšna oblika zaposlenosti pomeni zaposlenost večine delovne sile v razvitih gospodarstvih. Toda v večini teh držav sveta formalni sektor ni prevladujoči delodajalec, ampak gre za pravo nasprotje, kajti formalni sektor v teh državah zaposluje manjšino delovne sile. »Neformalni sektor« obsega tako

legalne kot nelegalne aktivnosti in ni popolnoma ločen od formalnega sektorja. Velik pomen ima zlasti v urbanih področjih in nekateri ocenjujejo, da se v njem zaposluje od 40 do 70 odstotkov mestne delovne sile.

Velik problem držav v razvoju je podzaposlenost pa tudi stanje nizke produktivnosti dela, raztresena zaposlenost ter nevzpodbudni zaslužki. Podzaposlenost pomeni, da zajema večino kmetij brez zemlje, veliko malih kmetov, veliko samozaposlenih v mestih ter večino zaposlenih v zelo majhnih mestnih podjetjih. Medtem ko nekateri niso polno zaposleni zaradi sezonskih faktorjev povpraševanja po delovni sili v kmetijstvu, drugi delajo skozi vse leto, a zaslužijo zelo malo zaradi nizko produktivne vrste dela. Skupna značilnost vseh pa je nizek dohodek, ki predstavlja bistvo revščine (Dicken, 1992, str. 447).

Podzaposlenost in splošno pomanjkanje možnosti za zaposlitev sta razširjeni tako v podeželskih kot tudi mestnih področjih držav tretjega sveta. Gre za obsežno podzaposlenost in krize revščine na podeželju, ki izhajajo iz nesposobnosti kmetijskega sektorja, da bi priskrbel ustrezno preživetje v okviru hitro rastoče populacije in zelo omejenega razvoja formalnega sektorja na podeželju. Do določene mere se je industrija razvila tudi v okviru ruralnega sektorja, zlasti v državah, ki imajo zelo dobro razvito transportno mrežo. Toda večina moderne industrije je koncentrirana v velikih mestih. Najvišje urbane stopnje rasti v državah v razvoju se dosegajo tam, kjer število zelo velikih mest hitro narašča.

Kljub precejšnjemu razvoju v nekaterih državah tretjega sveta, je industrijska proizvodnja naredila zelo malo v zvezi s problemom nezaposlenosti in podzaposlenosti v večini držav v razvoju. Samo v zelo majhnih novo industrializiranih državah, kot sta Singapur in Hong Kong, je naraščanje proizvodnje absorbiralo kar veliko število ljudi. Singapur je imel celo izkušnjo s pomanjkanjem delovne sile. Ta problem je rešil z občasnimi imigracijami. V ostalih primerih pa zaposlenost ni mogla absorbirati velikega števila iskalcev zaposlitve, lahko rečemo, da stopnja absorpcije ni dohajala hitrosti rasti delovne sile.

Ena izmed rešitev za zgoraj navedeni problem je bil izvoz delovne sile v druge države. Tako je šlo v zadnjih treh desetletjih za obsežen tok mednarodnih migracij dela, ki so jih spodbujale tudi vlade tretjega sveta. Učinek takšnih zunanjih migracij na domačo državo pa ni vedno samo pozitiven. Res je, da zunanje migracije pomagajo zmanjševati pritisk na lokalnih trgih dela, da zaslužki, ki jih domov pošiljajo migranti, veliko prispevajo k plačilni bilanci domače države in njenemu menjalnemu položaju. V številnih primerih je vrednost tovrstnih povračilnih zunanjih zaslužkov enaka večjemu deležu, ki ga država zasluži z izvozom. Druga korist zunanjih migracij pa je pridobivanje posameznih delovnih izkušenj in sposobnosti. Ko se migranti vrnejo, lahko pomagajo k izboljšanju gospodarskega in tehnološkega položaja domače države (prav zaradi izkušenj in pridobljenega znanja v tujini).

Tabela 19: Denarni zasluži delavcev migrantov, ki jih pošiljajo nazaj v domovino, v obdobju 1990 – 2005 v mio \$

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Države v razvoju	31,2	57,8	85,6	96,5	113,4	142,1	160,4	166,9
Države z nizkim dohodkom	8,1	13,3	22,8	26,8	33,1	41,8	43,9	45,0
Države s srednje nizkim dohodkom	13,9	30,0	42,6	47,4	57,3	72,5	83,5	88,0
Države s srednje visokim dohodkom	9,1	14,5	20,0	22,3	23,0	27,8	33,0	33,8

Vir: World Bank: Global Economic Prospects 2006, str. 88

Podatki v tabeli kažejo, da se denarni zasluži migrantov, ki jih pošiljajo v države v razvoju, iz leta v leto povečujejo. Absolutna vrednost v letu 2005 tako znaša že 166,9 mio \$ in je bistveno večja od tiste v letu 1990, ki znaša 31,2 mio \$. Tudi razvite države (med njimi Avstrija, Avstralija, Belgija, Nemčija in Španija) poročajo o povišanju vrednosti zaslužkov migrantov (remittance) kar za 45 do 79 odstotkov v letih od 2001 do 2004.

Tabela 20: Rast denarnih povračil migrantov (remittances) v primerjavi z rastjo tokov kapitala in razvojnih pomoči v mio \$

	1995	2004
Denarna povračila migrantov	58	160
Neposredne tuje investicije	107	166
Razvojne pomoči	59	79

Vir: World Bank: Global Economic Prospect 2006, str. 88

4. 3 Reforme trga delovne sile v državah v razvoju

Obravnavanje reform trga delovne sile (Lee, Vivarelli, 2004, str. 319) v povezavi z globalizacijo poteka v dveh ozirih:

- a) veliko reform trga delovne sile v državah v razvoju je bilo uvedenih kot element skupnega paketa reform, ki vključuje tudi liberalizacijo trgovinske politike in trgov kapitala. V številnih primerih so bile te reforme trga delovne sile izvedene predvsem z namenom, da bi podprle in omogočile uspeh ostalih reform ter da bi bila dosežena višja stopnja zunanje povezanosti.
- b) Vpliv globalizacije je zelo odvisen od specifičnih značilnosti trga dela držav v razvoju.

Namen reform je privabiti tuji kapital in maksimalno usposobiti domače gospodarstvo in izkoristiti oportunitetne prednosti pri trgovanju. To pa pogosto zahteva tudi liberalizacijo trga dela. Omejitve glede najema delovne sile in zapiranje posameznih tovarn ustvarja še večje potrebe po zunanjem povezovanju. Obstajajo nekateri argumenti, ki govorijo v prid fleksibilnosti trga dela (ang. labour market flexibility), čeprav lahko slednja povzroči veliko večje posledice, kot je mogoče predvideti. Nekatero novejšo študijo (Lee, Vivarelli, 2004, str. 319) kažejo, da so tisti, ki so izgubili »formalno zaposlenost« v sektorju

zaradi reform, ki so jih izvajale države v razvoju, raje ostali nezaposleni ali pa je njihova mobilnost padla, kot da bi se zaposlili v rastočih sektorjih post liberalnega gospodarstva.

Številni delavci, ki so bili na primer odpuščeni zaradi privatizacije ali drugih reform, so se pridružili številu že nezaposlenih in številni so tak status tudi ohranili. Najpogosteje se je tudi izkazalo, da so precejšen delež odpuščenih predstavljale ženske. Tako morajo delavci zaradi odpuščanj večkrat dobro plačano zaposlitev v »formalnem sektorju« nadomestiti s veliko slabše plačano v »neformalnem sektorju«.

Glede pravila o določanju minimalne plače v državah v razvoju obstajajo določene polemike (Lee, Vivarelli, 2004, str. 310). Gre za splošno mnenje, da minimalne plače v bistvu nenamerno delujejo na povečevanje nezaposlenosti. V državah, kjer gre za skupne dohodke posamezne družine (intra-family) oziroma skupne dohodke posamezne skupnosti (intra-community), se lahko zgodi, da neto dohodek posameznika z uporabo sistema minimalne plače narašča. Novejša študija Svetovne banke, ki se nanaša na primer Indonezije, je pokazala, da je podvojitve realne minimalne plače privedla do 10 odstotnega povečanja povprečne plače in do 2 odstotnega znižanja plače zaposlenega.

Nadaljnja ugotovitev je, da ima pojav minimalne plače vpliv tudi na zaposlenost zlasti v velikih podjetjih. To pa zato, ker veliko podjetje deluje na trgu delovne sile kot monopolist. Rezultat tega je povečevanje minimalne plače, kar povzroči povišanje plač in povečanje zaposlenosti. Na drugi strani pa lahko pojav pozitivnega razmerja med plačami in produktivnostjo povzroči naraščanje plač, s tem povečanje produktivnosti in nazadnje outputa.

Glavni argumenti, da ima globalizacija negativen vpliv na nezaposlenost v državah v razvoju, so sledeči:

- a) zaradi multinacionalk prihaja do izvoza delovne sile iz razvitih držav v države v razvoju predvsem preko neposrednih tujih investicij;
- b) zaradi trgovinske liberalizacije vlade vzpodbujajo, da se doma proizvedeni proizvodi nadomestijo s proizvodi proizvedenimi v tujini;
- c) hitro razvijajoča tehnologija sili v to, da se zmanjšuje zaposlovanje delovne sile oziroma da se tako zmanjšuje odvisnost od dela.

4. 3. 1 Izkoriščanje delovne sile v državah v razvoju

Izhajamo iz dejstva, da je neenakost vključena v vse družbe. Ljudje poskušajo doseči prevlado in oblast nad drugimi. Postati del globalnega gospodarstva je za prebivalce nerazvitega sveta ena od alternativ za bližnjo prihodnost. Multinacionalna podjetja imajo organizirano proizvodnjo in zaposlujejo tako kvalificirano kot tudi nekvalificirano delovno silo. Zaposleni delajo za minimalne plače, preživetje pa jim omogoča to, da živijo v skromnih domovih in jedo poceni hrano. Pogosto se dogaja, da velike skupine zaposlenih živijo v skupnih delavskih domovih, iz katerih nimajo izstopa. V takih razmerah je za preživetje zadosten vsak zaslužek. Mnogi izmed delavcev pred iskanjem zaposlitve sploh ne vedo, v kaj se spuščajo in sprejmejo nevzdržne pogodbe o delu, od katerih ne smejo odstopiti. Z željo po zaslužkih morajo delati po dvanajst ur brez možnosti odstopa. Obenem je na vse načine poskrbljeno, da ne pride do uporov.

Vlade so skorumpirane in proti stavkajočim uporabijo tudi silo. Kršenje pravic delavcev je postalo sredstvo za privabljanje in ohranjanje tujih investicij. Globalizacija je v države v razvoju prinesla novo obliko tiranije. Prebivalci, ki so vstopili v globalno gospodarstvo, so postali zaposleni v multinacionalnih podjetjih ali njihovih satelitskih podjetjih. Dobrine nerazvitega sveta so surovine, hrana in delovna sila. Cena delovne sile mora biti nizka, da bodo multinacionalna podjetja v neki državi ohranila proizvodnjo.

Države nerazvitega sveta si med seboj močno konkurirajo in hočejo na svoje ozemlje pritegniti zahodne povpraševalce po delovni sili. Konkurenčni boj prisili vlade teh držav, da svoje zakonodaje ne morejo prilagoditi v prid zaposlenim. Nizko ceno dela, poleg nizkih stroškov domovanj in hrane, vzdržujejo z zastrašujočo socialno politiko. Delavci v državah v razvoju nimajo urejenega socialnega zavarovanja. Odsotne so vse njegove oblike. Zdravstveno zavarovanje, pokojninsko, invalidsko ter druga zavarovanja so nepoznana.

Odpuščanje delavcev je teh državah preprost proces. Vlade držav v razvoju opravičujejo težke zaposlitvene pogoje z obstojem socialne družine, ki bo vselej poskrbela za starejše in onemogle. V resnici pa ni tako. Prebivalci nerazvitega sveta morajo sodelovati v bitki za preživetje vse do zadnjih dni, invalidi v zgodnjih letih pa so prepuščeni beračenju, saj so za »socialne družine« preveliko breme.

Razvoj globalnega gospodarstva z vidika držav v razvoju je odvisen od zahodne družbe in od vlad nerazvitega sveta. Njegovi prebivalci so zgrabili priložnost in z delodajalci vstopili v delovna razmerja, v večini primerov na podlagi svoje lastne odločitve. Globalizacija jim ni prinesla veliko. Daje jim izbiro, da dobijo plačano delo in da postanejo potrošniki. Več od nje ne smejo pričakovati.

Cinično je dejstvo, da se veliko ljudi visoko razvitih držav zaveda slabega in neprijetnega položaja izkoriščanih delavcev v državah v razvoju (Wolf, 2005, str. 185). Zavedajo se, da je mnogo izdelkov, ki jih kupujejo, proizvedenih v revnih državah, za kar dobivajo tamkajšnji delavci zelo nizke plače. Na Kitajskem je hitra gospodarska rast v zadnjih dvajsetih letih omogočila, da so se številni ljudje rešili strašne revščine veliko hitreje kot kdajkoli prej. To dejstvo pa seveda ne da slutiti ničesar o kakršnem koli izkoriščanju. Razen tega je milijone mladih ljudi (med njimi je bilo veliko žensk) zapustilo podeželje in se zaposlilo v tovarnah ob obali. Čeprav so prosperirali in bili zelo uspešni, njihove plače niso bile temu primerne, v primerjavi s tistimi, ki jih prejemajo enako izkušeni na zahodu. To je še posebej veljalo za ženske, katerim je prav lastni zaslužek pomagal do spremembe statusa v patriarhalni družbi.

Kritiki se strinjajo, da so odsotnost pogajalske moči in možnost izsiljevanja glede delavskih pravic počasi omogočili slabljenje zaslužkov za delo, ki so ga delavci opravili. Panožna združenja so lahko omejila sposobnosti delodajalcev, da bi izkoriščali pogajalsko moč, da bi izvajali nasilje in druge oblike izkoriščanja. Omenjena združenja imajo hkrati možnost vztrajati in zahtevati osnovne delovne pogoje, ki omogočajo varnost in zdravje delavcev. Danes je na Kitajskem delež delovne sile, zaposlene v bolj ali manj modernih aktivnostih še vedno sorazmerno nizek. Cena nekvalificirane delovne sile je določena na osnovi cene, ki velja za podeželsko zaledje. Sploh pa so delavci, kot sem že omenila, s podobnimi izkušnjami in znanjem različno plačani odvisno od tega, na katerem trgu delovne

sile se pojavljajo. Če delodajalci maksimirajo profit, bodo zaposlovali več delavcev, dokler ne bo mejni produkt dela enak njegovim najnižjim stroškom. Tako bo posamezna proizvodna enota na Kitajskem zaposlovala več ljudi, kot pa enota v razviti državi. Zato bo povprečni produkt dela precej višji kot mejni produkt. Prav to pa za Kitajsko pomeni, da je profitabilno področje, v katerega je vredno investirati in hkrati to pospešuje gospodarsko rast.

Kot sem že omenila, imajo pomembno vlogo posamezna panožna združenja, ki so uspešna zlasti pri doseganju višjih plač in boljših delovnih pogojev, vendar le za samo nekatere delavce, zaposlene v »modernih tovarnah« (ang. modern factories). Cena dela v modernih tovarnah lahko naraste tudi nad višino oportunitetnih stroškov. Tako lahko rečemo, da je trg delovne sile dualističen (Wolf, 2005, str. 186) in sicer z nizkimi dohodki večine in relativno visokimi dohodki organizirane manjšine. Oba, profitabilnost v modernem sektorju in delovna intenzivnost produkcije, sta nižja. Prav zato je rast modernega sektorja počasnejša. Počasnejše so tudi migracije s podeželja.

Problem izkoriščanja v državah v razvoju predstavlja tudi izkoriščanje otrok. Približno 250 milijonov otrok v starosti od pet do štirinajst let opravlja najrazličnejše dela. Od teh jih 70 odstotkov dela v kmetijstvu in le od 10 do 15 milijonov pa v izvozni industriji (predvsem v Aziji). Ti otroci delajo zato, ker je revščina družin prevelika, da bi lahko preživel. Zato je za nekoliko naprednejše države v razvoju značilno, da spodbujajo zmanjševanje števila otrok in vlaganja v njihovo izobraževanje.

4. 3. 2 Liberalizacija in prilagoditev trga dela

Večina analitikov, ki obravnava učinke globalizacije, se osredotoča zlasti na učinke glede gospodarske rasti pa tudi zaposlenosti, dohodkovne neenakosti in revščine (Lee, Vivarelli, 2004, str. 328). Neoklasična teorija pozitivnih učinkov mednarodne trgovine (H-O-S) na zaposlenost v državah v razvoju se osredotoča na predpostavko o enotnih trgih in na to, da na njih ni nepopolnosti. Natančneje, velja predpostavka, da se produkcijski faktorji svobodno gibljejo med sektorji, samo en produkcijski faktor je mednarodno gibljiv (kapital). Glede na navedene neoklasične predpostavke velja za države v razvoju, da gre za zaposlenost relativno nekvalificirane delovne sile, za katero se predpostavlja, da je relativno obilen produkcijski faktor.

Vlade se trudijo, da bi podpirale posamezne trge in da bi preprečile njihovo nepopolnost in to dosegajo predvsem s sprejemanjem določenih zakonov in uveljavljanjem antitrustnih pravil, s katerimi bi odpravile ovire pri povezovanju trgov in pripomogle k mobilnosti produkcijskih faktorjev. Pri oblikovanju primerne politike v zvezi s povečevanjem zaposlenosti na račun trgovinske liberalizacije je pomembno vprašanje, kako se učinki liberalizacije trgovine prenašajo preko različnih sektorjev gospodarstva in sicer uvoznih, izvoznih ter netrgovinskih sektorjev. Celotna zaposlenost se lahko zaradi trgovinske liberalizacije zmanjša na področju uvoznega sektorja, sledi temu takojšnje povečanje zunanje konkurence. Naraščanje zaposlenosti v izvoznem sektorju pa je odvisno od »miru in vdanosti«, na podlagi katerega je mogoča celotna absorpcija preobilnega faktorja dela iz uvoznega sektorja v izvozni sektor.

Ko gre za bistvena vprašanja v zvezi s ponudbo na trgu delovne sile, je potrebno upoštevati dejstvo glede tega, kakšne so možnosti realokacije delavcev, ki mirujejo (ang. laid-off workers), iz uvoznega sektorja. Najvišji bo porast zaposlenosti v izvoznem sektorju in neto zaposlenost bo tako narasla glede na to, da naj bi nacionalne politike bile zasnovane na zmanjševanju stroškov mobilnosti dela. (transport, šolanje, stroški regionalne realokacije, informacije). Slednje naj bi vključevale: deregulacijo ali privatizacijo industrije z namenom povečanja konkurenčnosti, izboljšanje transportne infrastrukture, skrb za nenehno izobraževanje, zagotavljanje minimalnih migracij med regijami določene države, podpiranje institucionalnih programov, ki zmanjšujejo organizacijske in informacijske stroške (Lee, Vivarelli, 2004, str. 329).

Naraščanje zaposlenosti je pomemben cilj liberalizacije trga delovne sile. Ravno tako pa so pomembne tudi plače, ki so temeljni pokazatelj življenjskega standarda in zmanjševanja revščine. Ob upoštevanju neoklasičnih predpostavk velja, da se na kratek rok višina plač zmanjšuje v vseh sektorjih in sicer uvoznem, izvoznem in netrgovinskem sektorju. Če to velja, je izboljšanje življenjskega standarda možno le s pomočjo izrazitega povečanja zaposlenosti. Glede gibanja zaposlenosti pa ni popolnoma jasno, ali bo v splošnem zaposlenost rasla, če bo v izvoznem sektorju zaposlenost rasla in v uvoznem padala. Na kratek rok je popolnoma jasno, da bodo v obeh sektorjih plače padale. Prav zato empirični dokazi govorijo o tem, da države utrpijo padec življenjskega standarda prav zaradi uvajanja programov trgovinske liberalizacije.

Ključno povečanje življenjskega standarda (preko plačnih prejemkov) je mogoče doseči z znatnim povišanjem zaposlenosti, ki pa seveda zahteva zadostno povišanje rasti outputa v izvoznem sektorju.

Da bi bili socialni vplivi primerno označeni, je potrebno oceniti učinek razdelitve zaradi liberalizacije trgovine. Postavlja se vprašanje, kdo nosi primarne stroške izgube zaposlenosti in kdo pridobi v naraščajočem izvoznem sektorju. Odgovor je odvisen od tehnoloških razlik med obema sektorjema. Na primer, če gre v izvoznem sektorju za relativno nekvalificirano zaposleno delovno silo, potem liberalizacija trgovine lahko zmanjša neenakost. Če pride do tehnološkega napredka v izvoznem sektorju, potem se poveča tudi neenakost. Za države v razvoju z nizkim dohodkom, kjer je v izvoznem sektorju zaposlena predvsem nizko kvalificirana delovna sila, ni nujno, da liberalizacija trgovine povzroči poslabšanje neenakosti (Lee, Vivarelli, 2004, str. 330).

Globalizacija v smislu zunanje trgovine in neposrednih tujih investicij je pomemben faktor, ki je na primer na Kitajskem vplival na širjenje regionalne neenakosti. Vivarelliju pa očitno ni uspelo odkriti vpliva liberalizacije trgovine na neenakost v državah v razvoju. Kljub temu pa je opazil, da se v zaprtih ekonomijah ob naraščajočem uvozu pojavi tendenca naraščanja neenakosti. To odkritje je pripisoval zlasti tehnološkim spremembam, ki so temeljile na kvalificiranosti delovne sile. Na primer: novi uvoženi stroji so nadomestili domačo tehnologijo, ki pa je bila delovno intenzivna. Na podlagi kasnejših ugotovitev je Vivarelli zatrjeval, da naj bi v okviru zaprtih ekonomij neenakost naraščala samo na začetku. Glede na omenjena opažanja velja, da je določena socialna politika pomembna in potrebna zlasti na začetku, da korigira škodljive posledice uvoza. Politike, ki omejujejo uvoz, niso primerne, ker bodo po vsej verjetnosti vplivale na zmanjšanje gospodarske rasti. Veliko bolj primerne politike bi bile:

- a) določene oblike nadomeščanja odpuščenih delavcev na kratek rok. Poleg tega bi bilo primerno tudi izboljšati izkušnje in strokovnost odpuščenih delavcev.
- b) Lahko se tudi zgodi, da pride do hitrega vzpona izvoznega sektorja, zato so potrebne »posebne politike«, ki ublažijo porast neenakosti. Takšne politike morajo vključevati posebno skrb za dodatno izobraževanje in usposabljanje delavcev z namenom izboljšanja sposobnosti nizko kvalificirane delovne sile. Sem štejemo na primer skrb za primarno izobrazbo in uporabo računalniškega znanja v zgodnejših stopnjah šolanja.

Ne glede na to, ali pride do povečanja neenakosti ali ne, je potrebno vedeti, kakšni so nameni posamezne socialne politike glede na socialne vplive, ki jih ima liberalizacija trgovine. Naraščajoča gospodarska rast in zmanjševanje neenakosti vodi do zmanjševanja revščine. Razen tega povečana trgovina ne vpliva trajno na spremembo neenakosti. Če se z liberalizacijo poveča gospodarska rast, potem lahko opazimo zmanjšanje revščine. Glede tega, kako trgovina (zlasti izvoz) vpliva na gospodarsko rast, literatura navaja, da jo naraščajoča trgovina vzpodbudi (Lee, Vivarelli, 2004, str. 331). Odprte ekonomije dosegajo hitrejšo gospodarsko rast kot pa zaprte oziroma »globalizatorji« rastejo hitreje kot pa »neglobalizatorji«. Glede na to obstaja politika, ki zagovarja, naj države odprejo svoja gospodarstva globalnim sila, če želijo doseči visoko gospodarsko rast.

Obstajajo določeni razlogi za optimistično gledanje. Ti so:

- a) veliko držav v razvoju z nizkim dohodkom je zaščiteno pred opustošenjem zaradi nestabilnosti globalnega kapitala;
- b) za veliko držav, ki so bile prizadete (še posebej v vzhodni Aziji), se je pokazalo, da so si skušale ponovno opomoči in sicer tako, da so zagotavljale, da so bile finančne in valutne krize le začasne in s tem tudi njihove posledice;
- c) trdne regulacijske ureditve omogočajo pomembno odpornost in trdnost proti finančnim in valutnim krizam;
- d) primerni (pozitivni) učinki trgovinske in kapitalske liberalizacije, lahko oslabijo posledice finančnih in valutnih kriz.

Stopnja, do katere lahko trgovinska liberalizacija povečuje zaposlenost in socialne koristi (kot je zmanjšanje revščine), je empirično vprašanje. Dokazi o vplivu trgovinske liberalizacije na zaposlenost so nekoliko mešani. Empirične študije o določenih posegih na dolgi rok ugotavljajo, da se zaposlenost povečuje, če se država usmerja navzven. Na kratek rok pa so določene ugotovitve sorazmerno nejasne. Študije, ki po navadi vključujejo sorazmerno veliko število držav, navajajo, da če neto zaposlenost v nekaterih državah, kjer sledijo trgovinski liberalizaciji, narašča, se v drugih zmanjšuje.

Nekateri avtorji v svojih študijah ugotavljajo (kot sta Eddy in Vivarelli), da večja odprtost države vodi k zmanjšanju revščine. Torej so politike trgovinske liberalizacije primerne politike za zmanjševanje revščine. Na primer: če država razpolaga z boljšo infrastrukturo, ki povečuje ponudbo produktov in če gre za visoko stopnjo trgovinske liberalizacije, potem se bo revščina zmanjšala. Nasprotno pa država z nizko stopnjo elastičnosti ponudbe proizvodov lahko doživi naraščanje revščine, še zlasti, če se trgovinska liberalizacija izraža v obsežnem zmanjšanju zaposlenosti v uvoznem sektorju, ki se ne uspe v celoti

kompensirati s povečano zaposlenostjo v izvoznem sektorju. Pomembno je, da politike, ki jih države izvajajo, pomagajo državi izbrati prednost in zagotoviti potencialne koristi trgovinske liberalizacije (Lee, Vivarelli, 2004, str. 334).

4. 3. 3 Vlada in delavska združenja

V prejšnjem poglavju so omenjene posledice trgovinske liberalizacije na plače in zaposlenost ob predpostavki, da se trg dela ureja v odvisnosti od ponudbe in povpraševanja. Kakorkoli, kjer so spremembe plač in zaposlenosti pretirano omejene z zakonodajo ali institucionalno rigidnostjo oziroma togostjo, potem najverjetneje lahko pričakujemo različne izide. Na primer, »prekomeren« minimum plač (ang. over-generous minimum) v uvoznem sektorju se lahko izrazi v umetno ustvarjenih visokih plačah, še posebej, če se sektor nagiba k trgovinski liberalizaciji. Naraščanje ponudbe dela v »non-covered«, neuvoznih sektorjih, (izvoznih in netrgovinskih sektorjih) zelo verjetno ustvarja še nižje plače. Izid tega je, da se neenakost v plačah poslabša zaradi trgovinske liberalizacije in ob prisotnosti rigidnosti plač v uvoznem sektorju (Lee, Vivarelli, 2004, str. 334). Tako se vlade zadržujejo glede predpisovanja in uveljavitve posameznih pravil, kar lahko vpliva na rigidnost plač.

Običajno vlade zaposlujejo sorazmeroma velik del delovne sile. Na primer, delež zaposlenih v javnem sektorju (ki se nanaša na zaposlenost izven kmetijskega sektorja) je v državah srednjega vzhoda in Severne Afrike znašal več kot tretjino ter okrog 20 odstotkov v Aziji in Latinski Ameriki. Glavno načelo zlasti za države v razvoju je, da ostaja vlada kot službodajalec v skrajni sili. Med drugim pa vzdrževanje socio-politične harmonije pomeni, da bo nezaposlenost zmanjšana kolikor bo le mogoče. Včasih pa izpolnjevanje tovrstnih skladnosti lahko izzove tudi nasprotno učinke.

Najpogosteje imajo vlade tudi pomembno vlogo pri tem, da zagotavljajo, da imajo najnižje plačani delavci najmanj tolikšno plačo, da jim omogoča preživetje. Mehanizem je v postavljanju minimalne plače. Vendar naj bi se vlade izogibale zadovoljevanju in uveljavljanju takšne zakonodaje, ki zagotavlja minimalne plače na ravni, ki škodljivo vplivajo na zaposlenost.

Glede na to posamezna združenja skušajo doseči izboljšanje socialnih razmer z izboljšanjem socialnih pogojev na delovnem mestu, predvsem z zakonodajo in uveljavljanjem minimalnih plač. Ščitijo delavce z najnižjimi plačami zlasti tako, da se pogajajo za višje plače. Združenja se tudi zavzemajo za doseganje takšnega položaja, s katerim jamčijo delitev monopolističnih zaslužkov med delavce.

Prostorsko gledano je revščina podeželski pojav. Uspeh procesov globalizacije pri zmanjševanju revščine je odvisen od zmožnosti posameznih skupin, da izkoristijo posamezne prednosti, ki jih ti procesi prinašajo. Poleg neenakosti med prostorskimi skupinami gre tudi razliko v razvoju med ljudmi na podeželju ali v mestu. Tradicionalno gledano je uvozni sektor predvsem urban, medtem ko je izvozni sektor predvsem podeželski. Prav zmanjšanje podeželsko urbanega prostorskega razkoraka bi pomenilo strategijo optimalnega povečanja pozitivnih učinkov globalizacije. Skratka, potrebno je nameniti veliko večjo pozornost in oskrbo podeželskemu sektorju v večini držav v razvoju. Slednje naj bi vključevalo izboljšanje infrastrukture in sicer cest, telekomunikacij, elektrifikacije, sanitarij in

vode, bolnišnic, šol in drugo. Boljša infrastruktura bi ruralnemu sektorju pomagala, da bi se čim bolj strnil z urbanim sektorjem in postal bi investicijsko zanimivejši. Prav zato si morajo tudi vlade prizadevati za vzpostavitev »primerne infrastrukture« (fizične, človeški kapital in zakonodaja), da bi privabile investicije v ruralna področja.

4. 4 Neposredne tuje investicije, trg delovne sile in zaposlenost

Neposredne tuje investicije (NTI) so oblika vlaganja kapitala v tujino, s katero investitor pridobi lastništvo bodisi nad celotnim podjetjem v tujini bodisi nad delom tega podjetja. Investitor lahko v tujini ustanovi novo podjetje, lahko pa prevzame ali razširi že obstoječe podjetje. V njihovem okviru internacionalizacija kapitala (prehajanje kapitala čez državne meje) igra pomembno vlogo pri financiranju gospodarske rasti in razvoja držav. NTI pomenijo strateško obliko vlaganja, za katero sta značilni aktivna vloga tujega investitorja in dolgoročnost. NTI načeloma sestavlja paket sredstev in vmesnih proizvodov, kot so tehnologija, oprema, najrazličnejša znanja ter dostop do trgov in virov financiranja. Literatura imenuje investitorje, ki svoj kapital investirajo v tujino v obliki neposrednih tujih investicij, transnacionalna podjetja, saj v svojem delovanju segajo preko nacionalnih meja, pri čemer moč odločanja zadržijo na nacionalni ravni.

NTI imajo vpliv tudi na trg delovne sile, ki se temu ustrezno prilagaja. Pozitiven vpliv na zaposlenost (povečanje zaposlenosti) imajo NTI predvsem v tistih državah, ki so sposobne privabiti in tudi obdržati NTI. Primerne politike za privabljanje NTI naj bi bile podobne tistim, ki so glavne na področju ponudbe produktov. Vključevale naj bi primerne stopnje človeškega kapitala in produktno infrastrukturo, prav tako tudi določene prednosti glede dajatev. NTI so zelo občutljive na določene faktorje tveganja, kot so politična nestabilnost, korupcija, pomanjkanje pogodbenega urejanja medsebojnega sodelovanja, nihanje menjalnih tečajev in drugo.

Tehnološki napredek, ki je povezan z NTI, je pomemben del v okviru strategije za doseganje vzdržne gospodarske rasti in naraščanja zaposlenosti. Ta strategija zahteva endogeno socialno moč in zmožnost absorpcije. Sem sodijo: izboljšanje izobrazbene strukture, spretnosti in izkušenj, institucionalne infrastrukture in drugo. Da bi se v državah v razvoju maksimiziral učinek tehnološkega napredka na zaposlenost, je v te države potrebno privabiti delovno intenzivno tehnologijo (Lee, Vivarelli, 2004, str. 338). Investitorji si želijo minimalno tveganje in NTI, ki vključujejo delovno intenzivno tehnologijo, se nagibajo predvsem k temu, da obstajajo številne »prostosti« v posameznih državah. Povpraševanje po delovni sili in ponudba kapitala naj bi bila sorazmerno elastična.

Naraščajoča konkurenca in NTI vse bolj zahtevajo, da prevzemajo države tudi nekatere komplementarne aktivnosti v podporo NTI (kot so človeški kapital in ostala infrastruktura). Čeprav je malo verjetno, da se bo določena izboljšava nemobilnih faktorjev izrazila v izgubi kapitala, to ne velja za človeški kapital, ki lahko emigrira. Zato je tudi pomembno definirati morebitno migracijsko strategijo, upoštevajoč obstoječo mednarodno mobilnost človeškega kapitala.

Do emigracij človeškega kapitala prihaja z namenom maksimiziranja pričakovanega plačila. V številnih državah v razvoju je veliko investicij v

izobraževanje prevzela država in hkrati je prevzela tudi tveganje izgube človeškega kapitala (gre za emigracije izkušene in strokovno podkovane delovne sile). Prav zato naj bi se emigracije močno zadrževale ali pa naj bi bil delež investicij države v človeški kapital (izobraževanje) omejen. Glede na to naj bi bila sprejemljiva politika vlade usmerjena zlasti v primarno in sekundarno izobraževanje, ne pa tudi v terciarno. Izjema naj bi bile le direktne subvencije za posameznike z intelektualnimi sposobnostmi, ki pa zaradi pomanjkanja denarja si terciarne izobrazbe ne morejo privoščiti.

NTI lahko vplivajo na povečanje ali zmanjšanje neenakosti, kar pa je odvisno od relativne intenzivnosti kvalifikacij, ki jih prinašajo NTI, prav tako pa tudi od porazdelitve izkušenj in znanj v državi gostiteljici. Čim nižja je stopnja kvalificiranosti oziroma zahtevanih izkušenj, manjša bo neenakost (Lee, Vivarelli, 2004, str. 340). Kakšen je odnos med NTI in neenakostjo, je odvisno od specifičnosti posamezne države. Na primer: naraščanje tokov NTI na Kitajsko (z namenom doseganja vzdržne gospodarske rasti) je močno povezano z dramatičnim naraščanjem neenakosti dohodka. Nasprotno pa so naraščajoče tokove NTI v Vzhodni Aziji (Kitajska, Hong Kong) spremljala močna gospodarska rast in zmanjšanje dohodkovne neenakosti.

Ena izmed možnih razlag, zakaj je prišlo do razlik v dohodkih na Kitajskem zaradi NTI, je ta, da je bila večina teh tokov usmerjenih v urbana področja. Nasprotno pa so koristi od NTI v Vzhodni Aziji bile navidezno veliko bolj razširjene. Glede na to je najbolj verjetno, da se implicira sledeča politika: kjer je ekonomsko upravičeno, potem naj bi vlada poskrbela za razvoj infrastrukture in ostalih lokalnih javnih dobrin in v to vključila pomemben delež podeželskega sektorja. Medtem ko se na eni strani obravnava vpletenost tokov NTI pri neenakosti, na drugi strani ni mogoče pozabiti, da NTI dokazno zvišujejo celotno rast tako v primeru Kitajske kot Vzhodne Azije.

Tehnološki napredek in razvoj sta potrebna elementa za vzdržno gospodarsko rast in NTI so glavni vir razvoja. S tem je dokazan največji pomen tujih investicij za gospodarsko rast držav v razvoju in hkrati za zaposlenost. Vpliv NTI na zaposlenost narašča z dohodkom na prebivalca. Namen NTI je dvig rasti zaposlenosti v državah z višjim dohodkom (ang. high-income countries), v državah z nižjim dohodkom pa tega vpliva ni moč opaziti (Lee, Vivarelli, 2004, str. 341).

Na tem mestu je potrebno obravnavati še domače investicije poleg tujih, saj je zanje zelo verjetno, da so bolj delovno intenzivne zaradi visokih stroškov fizičnega kapitala, pa tudi zunanja menjava je draga (uvoz kapitala). Glede na to je priporočljivo spodbujanje bruto domačih investicij (ang. gross domestic investment – GDI). Primerne politike za pospeševanje bruto domače investicije naj bi bile podobne tistim za zmanjševanje pritiskov ponudbe.

Tuje investicije je mogoče označiti z relativno visoko elastičnostjo plač na strani povpraševanja po delu, zaradi relativno nizkih fiksnih stroškov in visoke elastičnosti substitucije. Tuja podjetja lahko povečajo zaposlenost brez velikega oziroma odločilnega povišanja plač. Po drugi strani pa lahko vsak poskus, da bi se povišale plače, se lahko izrazi v množični izgubi zaposlenosti. Na ta način lahko prevladajo nizke plače, čeprav gre za relativno visoko stopnjo zaposlenosti.

Kjer je plača nad mejo revščine, potem lahko NTI pripeljejo do večjega znižanja revščine kot pa bruto domače investicije.

Bruto domače investicije se promovirajo tudi zato, ker so domači investitorji veliko bolj domači z okoljem, v katerem poslujejo, kot tuji investitorji. Poleg tega pričakujejo manjše donose od investicij v primerjavi s tujimi investitorji in pogosto se odločajo za dolgoročne projekte. Idealno bi bilo, če bi bile NTI in bruto domače investicije komplementarne ali vsaj z relativno nizko stopnjo substitucije.

4. 5 Mednarodna strategija za »spodobno in primerno delo oziroma zaposlitev«

V okviru mednarodne strategije, ki si prizadeva za doseganje takšnih delovnih pogojev in zaposlitve, ki je prijetna, spodobna in zadovoljiva. V tej smeri delujejo tudi Združeni narodi in podpirajo:

- a) višji življenjski standard,
- b) polno zaposlenost,
- c) pogoje ekonomskega in socialnega napredka ter razvoja.

Genaralni direktor organizacije ILO (1995), Juan Somavia, je kot primarni cilj označil podpiranje možnosti za ženske in moške, da obdržijo spodobno in produktivno delo pod pogoji svobode, enakosti, varnosti in dostojanstva. (Lee, Vivarelli, 2004, str. 350). Večja možnost zaposlitve in samozaposlitve pomembno znižuje revščino, povečuje osebno in narodno ekonomsko varnost ter učinkovitost. Torej se izboljšuje pravičnost in krepi socialno povezovanje.

Konec leta 2002 je bilo 180 milijonov nezaposlenih, približno 550 milijonov moških in žensk ni uspelo zaslužiti dovolj, da bi sebe in svojo družino obdržali nad mejo revščine 1\$ na dan. V naslednjih šestih letih pa bo službo iskalo kar 400 milijonov mladih (IOM, 2005). Nezaposlenost ni naravna katastrofa, ampak je socialni pojav. Milijone ljudi je prepričanih, da bi bilo potrebno družbo organizirati tako, da bi bila zagotovljena polna zaposlenost.

Empirične evidence o uspehu različnih strategij, ki si prizadevajo za povečanje zaposlenosti v različnih državah, niso vedno jasne. Standardna definicija zaposlenosti vključuje vsakega zaposlenega, ki ima opravljeno eno delovno uro na teden in zato dobi dohodek. V zadnjih petindvajsetih letih je bil dosežen napredek tako glede koristnosti dela kot tudi produktivnosti v različnih državah kot so: Avstralija, Kitajska, Irska, Koreja, Mavricius, Nizozemska, Singapur, Slovenija in Združene države. Veliko od teh držav pa tudi druge imajo še vedno visoko stopnjo nezaposlenosti, kljub temu da so na tem področju dosegle že velik uspeh.

Globalna strategija za doseganje človekovih pravic, v okviru katere predstavljajo ILO konvencije in priporočila nujno potreben sestavni del, je specifična oblika izražanja mednarodnih dogovorov in standardov. Splošna deklaracija o človekovih pravicah iz leta 1948 se nanaša na svobodo govora in mišljenja. Čeprav je poznana predvsem po številnih političnih pravicah, ki jih izraža, je tudi odraz ekonomskih in socialnih pravic, kot je pravica do dela, do izobraževanja in socialne varnosti, do primernega življenjskega standarda ter pravica do počitka in prostega časa.

Strategija mednarodnih delavskih standardov (v okviru 184 konvencije ILO) je bila izboljšana in razširjena. Vsiljevanje nekaterih mehanizmov, ki so vezani na omenjeno konvencijo ILO in druge instrumente glede človekovih pravic, je bilo večkrat deležno kritik zaradi številnih slabosti. Prav zato obstaja tendenca, da bi pričakovanja glede človekovih pravic vključili v področje razvoja. Na primer: pregled OECD je pokazal, da države z nizkim standardom ne uživajo boljših izvoznih učinkov kot pa države z visokim standardom. Gre za pozitivno povezavo med uspešnostjo trajnih trgovinskih reform in izboljšavami bistva standardov ter izpolnjevanjem delavskih pravic.

Globalizacija vpliva tudi na ravnovesje odgovornosti v javnem in privatnem sektorju. Večji delež zaposlenih odpade na privatni sektor (Lee, Vivarelli, 2004, str. 352), tako da je glavni cilj države, da podpira, pospešuje in ustvarja takšno okolje, ki omogoča rast zaposlenosti v privatnem sektorju. Naraščanje globalne integracije povečuje dinamizem tistih držav, ki imajo dovolj močno in raznoliko gospodarstvo, katero omogoča hitro naraščanje izvoza in privablja investicije. Po drugi strani pa naraščajoča medsebojna odvisnost zmanjšuje avtonomnost politik posameznih držav.

Kljub temu velja, da vlade niso brez moči, vendar pa obstaja tendenca pretiranega pritiska mednarodnih konkurenčnih sil na njihovo delovanje. Vse lahko privzamejo reforme, ki imajo namen izboljšati kvaliteto in učinkovitost vodenja, vključno z zmanjšanjem korupcije. Vlade lahko tudi delujejo skupaj z namenom zmanjšanja pokazateljev nestanovitnosti, nestabilnosti, neučinkovitosti in nepravilnosti. Eden izmed pomembnih odgovorov na naraščanje globalne povezanosti je ta, da večina standardov in infrastrukture mednarodne menjave morajo biti priskrbljeni s strani držav, ki delujejo skupaj. Norme in strukture trgovine ter financ, komunikacij in potovanj, javne skrbi za zdravje, preprečitve kriminala in tudi mednarodni standardi dela morajo biti univerzalni oziroma splošno veljavni, da so lahko popolnoma učinkoviti.

Osnove globalne organizacije za skrb določenih vrst javnih dobrin so bile sprejete že pred sto leti, ko so bile ustanovljene prve mednarodne organizacije za urejanje tega področja. V današnjem času je mednarodno usklajevanje »globalnih javnih dobrin« (ang. global public goods), kot so pošta in telekomunikacije, civilno letalstvo, delavski standardi, kontroling proizvodnje in ozonsko izčrpavanje, določen del mednarodne infrastrukture. Sodelovanje med državami na drugih področjih pa je zmanjševanje rizika nestabilnosti na finančnih trgih, omejevanje mednarodne konkurence in spodbujanje ekonomskega razvoja. Najbolj uravnotežena nacionalna strategija pa je tista, ki pripisuje pomembnost obema, tako učinkovitemu delovanju trgov kot tudi vlogi vlade pri delovanju v primerih, ko trg ne deluje in pri oskrbi z javnimi dobrinami.

Makroekonomske politike odražajo in povezujejo zaposlenost, rast in zmanjševanje revščine. To zahteva od držav, da ponovno presodijo, ali so makroekonomske politike v skladu s cilji večjega zaposlovanja in zmanjševanja revščine ter ohranjanje nizkih inflacijskih stopenj. Makroekonomsko stanje ima velik vpliv na zaposlenost. Za strategijo zaposlenosti je odločilno napovedovanje, v okviru katere industrije gre za največje možnosti za rast zaposlenosti. V številnih državah v razvoju je kmetijstvo tisto, kjer dela večina ljudi. Nasprotno pa na primer v ZDA zaposlenost zelo hitro narašča na področju storitev:

informacijska in telekomunikacijska tehnologija, zdravstvo in hitra prehrana (Lee, Vivarelli, 2004, str. 363). Globalno gledano, kot je bilo v nalogi že omenjeno, je večina delavcev v neformalnem sektorju gospodarstva. Zelo težko je definirati vrsto zaposlitvenega razmerja za delavce v kmetijstvu in v gospodinjstvih, ulične prodajalce, priložnostne delavce in za manualne delavce v gradbeništvu.

Pomembno je najti pravo pot, da se ljudem v neformalnem sektorju gospodarstva prikaže, da morajo bolj skrbeti za svoja življenja, da morajo imeti večjo varnost, da morajo bolj obvladovati posamezna tveganja in zaslužiti višji dohodek. To pa ne bo doseženo dokler se ne bo povečala produktivnost zaposlenih v neformalnem sektorju. Zanje je največje upanje, da se osvestijo in spoznajo, kaj je najboljše zanje in da organizirajo programe samopomoči in kampanje za socialne pravice. Možni koraki tako za vlade kot tudi za vse ljudi, na katere se navedeno nanaša, in za korporacije so:

- a) identificiranje neformalnega dela,
- b) izboljšanje dostopa do kreditov z najnižjimi obrestnimi merami, kolikor je mogoče,
- c) mikro finance in mikro zavarovanje, ki je koristno predvsem za ženske,
- d) izboljšanje transportnih in komunikacijskih dostopov do trgov in storitev za tiste v podeželskih regijah (uporaba delovno intenzivnih metod),
- e) sledenje slabi kakovosti izobraževanja in zdravstvenih storitev,
- f) podpiranje lokalnih oblasti glede izboljšanja nastanitve, vode in odpadkov,
- g) ojačiti pravne okvire za spodbuditev pridobivanja lastništva,
- h) vztrajnost glede organizacije skrbi za otroke.

4. 6 Mednarodno urejanje delavskih standardov oziroma norm

Pospešenost globalizacije v zadnjih letih vodi k vedno večji potrebi po urejanju delavskih norm. Njihova ureditev je bolj potrebna na mednarodni ravni kot pa na nacionalni ravni. Hkrati obstaja tudi tendenca, da bi jih povezali v okvir multilateralnega trgovinskega sistema (Levy-Livemore, 1998, str. 596). Potreba po ureditvi delavski norm vodi k organizaciji številnih združenj kot so ICFTU-International Confederation of Free Trade Unions, The World Confederation of Labour, European Trade Union Conference in AFL – American Federation of Labour. Navedena združenja podpirajo ameriška vlada, evropski parlament pa tudi večina vlad članic OECD. Te organizacije skušajo doseči vključitev delavskih klavzul v program Svetovne trgovinske organizacije (WTO). Slednja pa poskuša naložiti določene omejitve v okviru mednarodne trgovine tistim državam, ki odrekajo delavcem njihove osnovne pravice.

Ta ukrep je bil uspešno zavržen s strani koalicije razvitih držav (članic OECD), to je Nemčije, Japonske, Velike Britanije, Avstralije in nekaterih skupin službodajalcev razvitih in nerazvitih držav. Članstvo držav v WTO je zanje pomembno predvsem zato, da imajo enakovreden položaj v okviru svetovnega trgovinskega sistema. Če večina držav sprejme razvojno strategijo, ki je izvozno usmerjena, potem postane odločilen nediskriminatoren dostop do važnejših trgov. Države, ki so ostale zunaj organizacije GATT, kot sta Kitajska in Vietnam, v vrsti čakajo, da se pridružijo WTO, čeprav ima slednja najmočnejše mehanizme uveljavljanja določil od vseh multilateralnih mednarodnih institucij.

Za razmerje med trgovinsko politiko in človekovimi pravicami je potrebno odgovoriti na tri vprašanja (Leicht, 1998, str. 171):

- a) ali so človekove pravice univerzalne vrednote ali so nekaj, kar je samo v domeni ZDA in Evrope;
- b) ali so človekove pravice in delovni standardi luksuzno blago ali nekaj, kar je nujno potrebnega za razvoj;
- c) ali je svobodna trgovina najboljši način za njihovo uveljavljanje in ali sankcije pomagajo.

Vključitev delavskih norm v okvir določil WTO je doživela zelo glasno nasprotovanje nekaterih držav v razvoju in nekaterih najbolj razvitih držav ter s podporo Združenih držav, Francije in Evropskega parlamenta je zamisel počasi propadla. Možnost vključitve delavskih norm v okvir WTO predstavlja težak problem za številne države v razvoju. Zato so v zadnjem času te države sprejele strategijo zunanje usmerjenega razvoja (ang. outward-oriented development strategy), ki temelji na uspešnem modelu novejših azijskih industrializiranih gospodarstev v sedemdesetih letih (Levy-Livermore, 1998, str. 597). Bistven element te strategije je dostop do potrošniških trgov in trgov kapitala v državah v razvoju, ki je hkrati tudi povezan s spoštovanjem najosnovnejšega dela (ang. basic labour). Nasprotovanje povezavi med trgovino in delom (ang. trade-labour link) pa je povzročilo povečanje vloge organizacije ILO na področju mednarodnega urejanja dela.

Najboljši način za uveljavljanje človekovih pravic in delovnih standardov v državah v razvoju bi bil zamenjava avtoritativnih režimov in diktatorstev z demokracijo in uvedbo demokratičnih institucij, kar bi se doseglo z ekonomskim in socialnim razvojem teh držav.

4. 6. 1 Delavski standardi in mednarodna trgovina

Pojem delavski standard (norma) se lahko nanaša na aktualne pogoje zaposlovanja, ki so v določenem času poudarjeni ali pa je to predpisan pojem, za katerega se je mogoče dogovoriti, kaj sploh v določenem času pomeni. V obeh primerih obstajajo standardi za ureditev vedenjskih oblik in spodbujanja aktivnosti, ki so zaželeni na širšem območju (Levy-Livermore, 1998, str. 598). Torej delavske norme v splošnem pomenijo, da se ustvari takšna ureditev za vse konkurente konkretnega področja, da se določijo posamezni kriteriji, ki jih morajo vsi upoštevati. Institucije, ki skušajo doseči vključitev delavskih klavzul v program WTO, zahtevajo, da morajo biti določeni minimalni delavski standardi upoštevani s strani vseh izvoznih držav. Če izvozniki posameznih držav ne upoštevajo teh standardov, se lahko proti njim pravno veljavno uvedejo sankcije v obliki uvoznih omejitev ali carin. Tako določene sprejete norme prisilijo proizvajalce, da izbirajo med stroški zagotavljanja osnovnih delovnih pogojev ali stroški zaradi posameznih trgovinskih omejitev.

Organizacija ILO je že tri četrt stoletja primarni organ, ki prevzema odgovornost mednarodne skupnosti za postavljanje in urejanje delavskih standardov. Njena glavna naloga je razvoj in opredelitev delovnih standardov v obliki konvencij in priporočil za vse države sveta.

Glavni cilji Mednarodne organizacije dela so (Raynauld, Vidal, 1998, str. 16):

- a) polna zaposlenost in visok življenjski standard,
- b) ustvarjanje visoko kvalitetnih delovnih mest,
- c) pravični delovni pogoji za vse,
- d) pravica do kolektivnih pogajanj,
- e) varovanje življenja in zdravja ljudi,
- f) primerna prehrana in bivanje ljudi,
- g) enake priložnosti za vse.

Ob svoji ustanovitvi 1919 je organizacija ILO v uvodu določila, da neuspeh vsake države pri sprejemanju humanih pogojev dela pomeni oviro za druge države, ki želijo izboljšati pogoje dela. Ta navedba je bila sprejeta zato, da bi se države obvezale k uvajanju naprednih socialnih reform. Problem, s katerim se je ILO soočala, ko je uveljavljala svoje glavne cilje, je bilo sprejemanje konvencije s potrjevanjem parlamentov posameznih držav. Namreč vsaka država se je lahko svobodno odločila, ali bo standarde sprejela ali zavrnila.

Bistvo konvencije je bilo:

- a) svoboda združevanja: delavci in delodajalci imajo pravico ustanoviti organizacijo ali se vanjo povezati po lastni volji,
- b) svoboda pred prisiljenim delom,
- c) določitev minimalne starosti otrok, ki se zaposlujejo,
- d) svoboda pred diskriminacijo.

ILO je želela, da bi bili ti standardi splošno razširjeni, a je istočasno spoznala, da je njihovo uvajanje v veliki meri odvisno od stopnje gospodarskega razvoja posameznih članic. Vztrajala je tudi pri tem, da morajo osnovne standarde spoštovati vse države, ker so ti standardi tudi osnovne človekove pravice, in sicer ne glede na doseženo stopnjo razvoja posamezne države (Levy-Livermore, 1998, str. 599). Zagovorniki vključevanja osnovnih delavskih standardov v okvir WTO menijo, da bi bilo poleg zagotavljanja pridobljenih delavskih pravic doseženih še veliko drugih koristi prav z uveljavitvijo povezave med delavskimi standardi in trgovino. Gre za zahtevo, da bi delavske klavzule zagotavljale »pozitivno konkurenco« s tem, da države, ki spoštujejo osnovne delavske pravice, niso kaznovane za svoje napore. To bi povečalo sposobnost delavcev za uživanje koristi naraščajoče mednarodne trgovine, zmanjšalo pritisk naraščajočega protekcionizma v državah v razvoju in jih spodbudilo k pospešitvi prehoda iz ekstenzivnega v intenzivno obliko izrabe dela.

Veliko pomislekov držav v razvoju izhaja prav iz spoznanja, da je WTO močnejša organizacija kot pa njen predhodnik GATT (General Agreement of Tariffs and Trade). WTO je raztegnila območje multilateralnega urejanja trgovine na področja intelektualne lastnine, kmetijstva in storitev. Ima pa tudi moč pri razvoju socialnih klavzul na področju okolja in dela. Poskus, da bi dosegli povezanost delavskih standardov in trgovine s pomočjo WTO, je povzročil velik razkorak med razvitimi in nerazvitimi državami. Države v razvoju vidijo delavske standarde kot novo obliko imperializma, ki lahko upočasnijo njihova prizadevanja za doseganje navzven usmerjene razvojne strategije, ki je zasnovana na industrijski ekspanziji in uporabi poceni delovne sile za doseganje komparativnih prednosti. Z uvajanjem socialnih klavzul narašča tudi bojazen, da razvite države lahko ovržejo katerokoli politiko sprejeto s strani držav v razvoju, zlasti če ugovarjajo povezanosti med bistvom socialnih klavzul in trgovino.

Nekatere študije, ki so proučevale učinek uvajanja delavskih standardov v državah v razvoju, so ugotovile, da izboljšanje bistva delavskih standardov lahko pozitivno vpliva na razvoj z naraščanjem človeškega kapitala in povečanjem produktivnosti. Študije, ki se pa soočajo z vprašanjem delavskih standardov v povezavi s trgovino, pa so še daleč od zaključka. Na tem področju gre predvsem za politične cilje. V državah v razvoju to pomeni delovanje posameznih združenj, ki si prizadevajo za enačenje delavskih standardov s človekovimi pravicami.

4. 6. 2 ILO in delavski standardi oziroma norme

Po sestanku v Marakešu, so ZDA nadaljevale s podporo izgradnji multilateralne strategije glede delavskih standardov. Ameriško ministrstvo za delo je prevzelo glavno pokroviteljstvo simpozija v čast petinsedemdeseti obletnici organizacije ILO. Na srečanju, ki je bilo organizirano v Washingtonu aprila 1994, so sklenili, da se razumevanje in podpora mednarodnim delavskim standardom razširi v okviru globalnega gospodarstva. Glede na to, da se je prvotni pristop ZDA v zvezi z delavskimi standardi navezoval predvsem na nivoje plač in socialne zaščite, se bo v prihodnosti usmeril v zagovarjanje človekovih pravic (Levy-Livermore, 1998, str. 606). Ameriška politika mednarodnih delavskih standardov je postala središče širšega ameriškega programa glede človekovih pravic.

Človekove pravice so v splošnem definirane kot zakonita zahteva, ki jo uživajo vsi člani civilne družbe. Če pa teh pravic ne uživajo vsi državljani, potem mora biti taka družba izključena iz skupnosti civilnih narodov (ang. Community of civilized nations). Moralno vprašanje glede povezave trgovine in delavskih pravic predstavlja breme mednarodni skupnosti, da definira tiste delavske standarde, ki jih je treba spoštovati in se pojmujejo kot civilizirani. Pri oblikovanju liste standardov naj bi se narodi sklicevali na Konvencijo ILO. Obvezno je, da narodi podpirajo povezavo med trgovino in delavskimi pravicami in s tem zagotovijo, da je njihov običaj ali praksa enaka zahtevi, ki jo želijo plasirati tudi drugim.

Glede na predlog, da se Konvencije ILO koristno uporabijo kot primerni delavski standardi za posamezne civilizirane narode, je potrebno upoštevati, da vsaka država ne zmore ali ni sposobna izpolniti vseh ILO standardov (Levy-Livermore, 1998, str. 607). Zato je primerno, da mednarodna skupnost podrobno določi bistvo »liste človekovih pravic«, ki jih uživajo vsi delavci, ne glede na njihovo nacionalno stopnjo gospodarskega razvoja. S takšno določitvijo standardov, ki jih je potrebno spoštovati, mednarodna skupnost lahko na sekundaren način potrdi ekonomsko različnost in več različnih list standardov. Slednje bi bile specifične samo za določeno državo, ali skupino držav, ki bi se nanašala na njihovo stopnjo gospodarskega razvoja. Na primer za delo, ki ga opravljajo otroci, bi lista bistvenih delavskih standardov točno določila starost, pod katero otroci ne smejo biti zaposleni ne glede na stopnjo razvoja njihove države. Tak absolutni minimum bi bil edina spodnja meja, ki bi naraščala samo z ekonomskim razvojem države.

Kaj je za določeno državo primeren oziroma značilen standard, se lahko določi z »dvojnimi testom«. Če ima država zelo močne institucije demokracije, potem se domneva, da so obstoječi pogoji zaposlovanja posledica zakonitih ekonomskih sil. Kjer pa ni demokracije, obstaja trend, da se pogoji zaposlovanja izboljšujejo vzporedno z ekonomskim razvojem. Če navedenega trenda ni mogoče zaznati, se domneva, da je država kriva za sprejeto delavsko politiko, ki je usmerjena v

specifične trgovske interese ali zgrešene spodbude elit v škodo življenjskega standarda večine in globalnih ekonomskih učinkov.

S strani delavcev se je na določena dejstva odzval Thomas Donahue, ki je na washingtonskem simpoziju predstavljal organizacijo AFL-CIO. Zagovarjal je trditev, da ameriški delavci podpirajo oboje, tako svobodno trgovino kot tudi uvajanje delavskih standardov. Donahue je tudi zatrjeval, da posamezna združenja niso vprašala delodajalcev tretjega sveta, ali bi prevzeli standarde, ki jih uživajo delavci v razvitih državah. Gre za norme glede svobode združevanja, kolektivnih pogajanj, nediskriminacije pri zaposlovanju, uspešnost delavcev, norme glede dela in zaposlovanja otrok. Danahue je hvalil uspeh, ki ga je ILO dosegla pri pospešitvi razvoja mednarodnega delavskega prava. Izključil je tiste opazovalce, ki so skušali vztrajati pri tem, da trgovine in delavskih pravic ni mogoče spojiti ter da standarde lahko določi in vpelje samo ILO.

Čeprav veliko držav v razvoju in vodilnih mednarodnih organizacij delodajalcev nadaljujejo z ugovarjanjem glede spojitve trgovine in delavskih standardov, pa se strinjajo v prepričanju, da je edino pravilno in resnično primerno, da poteka mednarodni forum o delavskih pravicah v okviru ILO.

Vključitev izvrševanja mednarodnih priznanih delavskih standardov v WTO ministrsko deklaracijo, ki je bila v Singapurju 1996, je pomenila največji uspeh za ZDA. Do tedaj je bila samo ILO kompetentna za postavljanje in obravnavo delavskih standardov. Kar se je zgodilo v Singapurju, je pomenilo velik korak naprej in spremembo od leta 1994 (Levy-Livermor, 1998, str. 615). Singapurska deklaracija je tako naznanila, da bosta WTO in ILO sekretariat nadaljevala že obstoječe sodelovanje. To tudi pomeni, da bodo ZDA nadaljevale s pospeševanjem povezovanja trgovine in delavskih standardov v naslednjih nekaj letih.

5. OKOLJSKE POSLEDICE GLOBALIZACIJE

Svet postaja globalna vas, kar ima svojo žalostno planetarno razsežnost tudi v vedno večji onesnaženosti okolja, ki ponekod že preti s splošno katastrofo neslutnih razsežnosti (na to kažejo nekatere posledice, kot so učinek tople grede, tanjšanje ozonskega plašča, vedno večja onesnaženost morij in oceanov, izginjanje rastlinskih in živalskih vrst). Razvoj je ob velikem razmahu znanosti in tehnologije privedel do načina proizvodnje in porabe, ki nenehno rušita naravno ravnotežje in ogrožata zdravo življenje človeku ter živalskim in rastlinskim vrstam. Postaja tudi jasno, da je uničevanje narave tesno povezano z delovanjem modernih družb (Čebulj, Pichler, Prančič, 1994, str. 6).

Sodobni svet, na katerem živi že več kot 6 milijard prebivalcev, vedno bolj in bolj aktivno posega v okolje in ga čedalje temeljiteje preoblikuje. Prekomerna rast prebivalstva predvsem v nerazvitih državah in prekomerna ter razsipna poraba naravnih virov in prostora na prebivalca v gospodarsko razvitih državah sta temeljna vira povečanega onesnaževanja okolja in pokrajinskih ekosistemov. Zahodna civilizacija množične proizvodnje ter pospešene urbanizacije z industrijsko proizvodnjo gradi vzorec delovanja in organizacije na prepričanju o

možnostih neomejenega materialnega razvoja s predpostavko, da so naravni viri praktično neskončni in samočistilna sposobnost planeta neomejena.

V tem poglavju se bom osredotočila zlasti na obravnavo problema onesnaženosti z odpadki.

5.1 Vzdržen trajnostni razvoj in onesnaženost okolja

Vzdržen trajnostni razvoj (ang. sustainable development) je izbor metod, ki poženejo in vzdržujejo razvoj, s katerim se skuša doseči zmanjšanje bremena revščine, pravičen življenjski standard, varnost za osnovno preskrbo vseh ljudi in skušajo vzpostaviti takšno politiko, ki odvrta od škodljivega izkoriščanja naravnih bogastev na dolgi rok in uničevanja okolja.

Vzdržen razvoj je konceptualno mogoče razbiti na:

- a) vzdržnost do okolja,
- b) ekonomska vzdržnost,
- c) socialna vzdržnost,
- d) politična vzdržnost.

Vzdržnost do okolja je ena od komponent vzdržnega razvoja v celoti. V današnjem času hitre rasti človeške populacije in gospodarstva oziroma v času globalizacije pa vse pogosteje prihaja do degradacije okolja. O njegovi degradaciji govorimo:

- a) ko se naravna bogastva (gozdovi, zemlja, rastline in živali, voda ter zrak) porabljajo hitreje kot jih je narava sposobna spet obnoviti in nam zagotoviti oskrbo z njimi;
- b) ko je škoda za okolje zaradi onesnaževanja nepopravljiva;
- c) ko gre za takšno bivanje človeka, da zaradi razvoja in napredka poškoduje in uničuje ekosistem.

Koncepti in poti trajnostnega razvoja človeške družbe, ki bo trajen in bo ohranjal okolje, so podrobneje opisani v Agendi 21. To je eden najpomembnejših dokumentov svetovne konference v Riu de Janeiru leta 1992, ki je bila posvečena okolju in razvoju. Na tej konferenci so se srečali najvišji predstavniki vseh držav članic Združenih narodov. Sprejeti dokument jasno določa človekovo odgovornost za trajnostni razvoj in njegovo pravico do zdravega in ustvarjalnega življenja v skladu z naravo. Potrebe zdajšnje populacije naj ne bi spravljale v nevarnost bivanja in potreb prihodnjih generacij z ogrožanjem atmosfere, vode, tal in ekosistema, ki podpira življenje na zemlji. Trajnostni razvoj lahko pomeni upravljanje s finančnim, naravnim in človeškim premoženjem z namenom povečanja dolgoročnega bogastva z zemeljskim naravnim bogastvom, namesto da bi se naravni kapital le izčrpoval (Čebulj, Pichler, Prancič, 1994, str. 7).

Okoljska globalizacija pomeni skupni vpliv različnih gospodarskih, infrastrukturnih, prebivalstvenih, socialnih in drugih družbenih procesov na sestavo in delovanje planeta Zemlje kot ekosistema. Sedanje in prihodnje generacije bodo vedno eksistenčno odvisne zlasti od trajnega delovanja storitev okolja in ohranjanja naravnih virov planeta. Vendar so v številnih primerih že sedaj dosežene oziroma presežene zgornje meje zmogljivosti planeta z oskrbo človeštva z dobrinami in ekosistemskimi storitvami, vključno na primer z zmogljivostjo ozračja za sprejemanje antropogenih emisij toplogrednih plinov.

Degradacija okolja tako vključuje na primer opustošenost, krčenje gozdov (zlasti tropskih), iztrebljanje (izumrtje ogroža desetino vrst sesalcev) in radioaktivnost. Posamezne oblike se kažejo kot prenaseljenost, širjenje mestnega področja, industrijsko onesnaževanje, odlaganje odpadkov, intenzivno kmetijstvo (pašniki so prekomerno obremenjeni z živino), prekomerno ribištvo in industrializacija. Bistvo in cilj okoljske vzdržnosti pa je minimizirati vse naštete pojavnosti.

Dolgoročne posledice degradacije okolja oziroma »nasilja do narave« se bodo odrazile v nesposobnosti posameznih lokalnih območij za preživetje in vzdržnost posamezne populacije na določeni stopnji. Globalno gledano pa pomeni degradacija nevarnost za propad človeške populacije. Kratkoročne posledice se kažejo v slabšanju kvalitete bivanja, izumrtju posameznih vrst, zdravstvenih težavah ljudi, konfliktih, nasilju med skupinami zaradi pojava resursov, pomanjkanju vode in drugih težavah.

Kakšne so možnosti in povezave med porabo obnovljivih virov in vzdržnim razvojem, kaže spodnja tabela:

Tabela 21: Povezave med porabo obnovljivih virov in vzdržnim razvojem

Nivo porabe obnovljivih virov	Stanje okolja	Vzdržnost
Če je poraba večja od sposobnosti narave, da porabljene vire obnovi	Degradacija okolja	Ni vzdržnosti
Če je poraba enaka količini obnovljivih virov	Okoljsko ravnotežje	Vzdržnost je stanovitna
Če je poraba manjša od količine obnovljivih virov	Okoljsko obnavljanje	Vzdržen razvoj

Za pomoč posameznim državam pri doseganju vzdržnega razvoja v povezavi z zmanjševanjem revščine in vzpostavljanjem socialne enakosti obstajajo določeni programi. Eden izmed njih je Program finančne in nefinančne pomoči Interameriške razvojne banke (IDB) za države Latinske Amerike in Karibov v smislu okoljske vzdržnosti. Program točno določa osnovna načela nadzora nad okoljem in vzpodbuja razvoj na vzdržen način in doseganje vzdržnih outputov.

Tabela 22: Planetarni kazalci pritiskov na okolje 1900-2000

Planetarni kazalec	1900	2000	Razmerje 2000/1900
Število prebivalcev v mrd	1,6	6,1	3,8
Letna stopnja rasti svetovnega prebivalstva v %	Pod 1,0	1,3	
Letno število povečanja prebivalcev v mio	16	79	4,9
Število urbanega prebivalstva v mio	160	3200	20
Število mest z več kot enim milijonom prebivalcev	16	326	20,4
Pričakovana življenjska doba v letih	35	66	1,9

BDP v mrd \$	2.300	31.500	13,7
Poraba fosilnih goriv v mrd ton naftnih ekvivalentov	0,5	7,6	15,2
Poraba obnovljive energije v mrd ton naftnih ekvivalentov	0,4	1,8	4,8
Proizvodnja žit v mrd ton	0,4	1,9	4,8
Število osebnih avtomobilov v mio	0,4	520	1300
Delež CO2 v ozračju	280	368	1,3

Vir: World Resources Institute, 2001, str. 36.

Kakšna je bila poraba nafte, zemeljskega plina in premoga v zadnjih nekaj letih po nekaterih ključnih skupinah porabnikov, kaže naslednja tabela:

Tabela 23: Poraba posameznih naravnih virov v obdobju 1999 - 2004

Vrsta goriva	države	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Nafta							
v tisoč sodčkah na dan							
	svet	75.668	76.688	77.456	78.154	79.794	82.595
	OECD	47.814	47.909	47.965	47.949	48.652	49.510
	Non OECD	27.854	28.779	29.491	30.205	31.143	33.085
	OECD Evropa	15.287	15.164	15.327	15.269	15.426	15.620
	OPEC	5.855	6.059	6.445	6.676	6.857	7.248
	EU	14.379	14.221	14.421	14.334	14.489	14.641
Zemeljski plin							
v mrd kubičnih čevljev							
	svet	85,196	88,275	89,499	92,653	95,960	99,665
	OECD	47,113	48,683	48,305	49,775	50,519	51,479
	Non OECD	38,083	39,592	41,194	42,878	45,441	48,186
	OECD Evropa	16,045	16,437	16,908	17,161	18,166	18,840
	OPEC	9,010	9,261	9,740	10,210	10,437	11,187
	EU	15,533	15,891	16,312	16,486	17,338	17,905
Premog							
v milijonih ton							
	svet	4.969	5.100	5.177	5.263	5.698	6.099
	OECD	2.356	2.467	2.438	2.447	2.505	2.532
	Non OECD	2.614	2.633	2.739	2.815	3.193	3.566
	OECD Evropa	875	910	904	892	906	900
	OPEC	25	28	33	35	37	27
	EU	810	840	843	838	857	853

Vir: Energy Information Administration: International Energy Annual 2004

V tabeli so pod posamezne skupine držav zajete naslednje:

OECD: Severna Amerika (ZDA, Kanada, Mehika), OECD Evropa (Avstrija, Belgija, Češka, Danska, Finska, Francija, Nemčija, Grčija, Madžarska, Islandija, Irsko, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Norveška, Poljska, Portugalska,

Slovaška, Španija, Švedska, Švica, Turčija, Velika Britanija) in OECD Azija (Japonska, Severna Koreja, Avstralija, Nova Zelandija).

Non OECD:

Non OECD Evropa in Evrazija (Albanija, Armenija, Azarbejdžan, Belorusija, Bosna in Hercegovina, Bolgarija, Hrvatska, Estonija, Kazahstan, Latvija, Litva, Makedonija, Malta, Moldavija, Romunija,, Rusija, Srbija, Črna Gora, Slovenija, Tadžikistan, Ukrajina, Uzbekistan

Non OECD Azija (Afganistan, Bangladeš, Butan, Brunei, Kambodža, Kitajska, Francoska Polinezija, Hong Kong, Indija, Indonezija, Laos, malezija, Mongolija, Nepal, Južna Koreja, Pakistan, Filipini, Singapur, Šri Lanka, Taivan, Tajska, Vietnam.

OPEC: Alžirija, Indonezija, Iran, Irak, Kuvait, Libija, Nigerija, Katar, Saudska Arabija, Združeni arabski emirati, Venezuela

EU: Avstrija, Belgija, Ciper, Češka, Danska, Estonija, Finska, Francija, Nemčija, Grčija, Madžarska, Irska, Italija, Litva, Latvija, Luksemburg, Malta, Nizozemska, Poljska, Portugalska, Slovaška, Slovenija, Španija, Švedska, Velika Britanija.

Tabela 24: Trendi rasti svetovne populacije v mio

	1900	1950	1985	2000	2025	2100
Države v razvoju						
Afrika	133	224	555	872	1.617	2.591
Azija (brez Japonske)	867	1.292	2.697	3.419	4.403	4.919
Latinska Amerika	70	165	405	546	779	1.238
Skupaj	1.070	1.681	3.657	4.837	6.799	8.748
Industrijske države						
Evropa, Japonska, Oceanija, Sovjetska Zveza	478	669	917	987	1.062	1.055
Severna Amerika	82	166	264	297	345	382
Skupaj	560	835	1.181	1.284	1.407	1.437
Skupaj svet	1.630	2.516	4.838	6.121	8.206	10.185

Vir: IBRD, World Bank: Global economics prospects, 2006

Javna politika bi morala spoznati, da še vedno obstaja nesorazmerje med naraščajočo stopnjo onesnaževanja okolja in koristmi, ki izhajajo iz širjenja globalizacije. To nesorazmerje tudi izraža strateško dilemo med kratkoročno potrebo po izvoznih zaslužkih in naraščajočim izkoriščanjem naravnih virov (Hveem and Nordhaug, 2002, str. 40). V Argentini je na primer intenzivno izkoriščanje naravnih bogastev doseglo zelo visoko stopnjo. V državi ni obstajala javna politika, ki bi vključevala kmetijstvo, gozdarstvo, ribištvo in rudarstvo. Na podlagi strogih proračunskih omejitev in zelo nizke stopnje javne zavesti je oblast dala veliko večji poudarek razvoju kot pa ohranjanju okolja.

Razvoj globalnega svetovnega gospodarstva je prinesel stanje glede onesnaženja in uničenja okolja, ki je skrb vzbujajoče. Glede na to bi morale vlade, gospodarstveniki in tudi posamezniki ukrepati takoj. Podnebne spremembe naj bi povzročile škodo svetovnemu gospodarstvu vsaj v višini 5, pozneje pa tudi celo do 20 odstotkov bruto domačega proizvoda na leto.

Globalno segrevanje bo najbolj prizadelo države v razvoju, zaradi poplav ali suš pa bo svoj dom zapustilo do 200 milijonov ljudi. Po mnenju Nikolasa Sterna (Marcon, 2006, str.1) bodo ekonomske in družbene posledice podnebnih sprememb primerljive s tistimi, ki so jih v prvi polovici 20. stoletja povzročile obe svetovni vojni in gospodarska kriza. Za znižanje toplogrednih plinov so odgovorne razvite države.

Segrevanje ozračja je dokazan pojav, ki ga povzroča človeštvo. Vlade se morajo takoj začeti bojevati proti podnebnim spremembam in segrevanju ozračja. Vprašanje pa je, ali smo resnično pripravljeni spremeniti kratkoročno naravnano razmišljanje v dolgoročno. Lahko tudi slepo divjamo naprej in se vedemo, kot da nekega dne ne bo nikogar, ki bi podedoval našo zapuščino. Vsako podjetje ima danes možnost prispevati k reševanju okoljskih vprašanj, kot so klimatske spremembe, biotska raznovrstnost ali izkoriščanje naravnih virov.

Politični sistemi in svetovna politika večinoma niso opremljeni za resnične izzive današnjega sveta. Svetovna gospodarska rast in rastoče prebivalstvo sta fizično okolje obremenila kot še nikoli. Krize, ki so po naravi pravzaprav ekološke, se rešujejo z zastarelimi vojnimi in diplomatskimi strategijami (Marcon, 2006, str.1). Kot so se zaradi obremenitev naftnih in plinskih zalog zvišale cene za energijo, se bodo mogoče v številnih delih sveta zaradi okoljskih obremenitev zvišale cene za hrano in vodo. Zaradi okoljskih obremenitev so prizadeti prihodki in življenje po vsem svetu. Ena izmed idej je, da bi morale vlade ustanoviti ministrstva za trajnostni razvoj, ki bi se ves čas ukvarjala s povezavami med okoljskimi spremembami in človekovo blaginjo. Kmetijski ministri se ne bodo mogli sami spopadati s pomanjkanjem vode, ki čaka kmete. Zdravstveni ministri ne bodo kos nalezljivim boleznim, ki bodo posledica segrevanja svetovnega ozračja. Novo zmogljivo ministrstvo bi moralo biti odgovorno za usklajevanje odzivov na podnebne spremembe, vodne strese in druge ekosistemske krize.

5. 1. 1 Teorija onesnaženega pristana

V povezavi z onesnaževanjem okolja se je med kritiki multinacionalnih podjetij izoblikovalo mnenje, da multinacionalna podjetja s postavljanjem podružnic v države v razvoju močno vplivajo na stopnjo onesnaženja naravnega okolja. Države v razvoju imajo namreč slabše razvite standarde ohranjanja in varstva okolja. S selitvijo proizvodnih obratov naj bi se multinacionalna podjetja izognila strogim okoljevarstvenim standardom in predpisom, ki so v veljavi v razvitih državah. To kritiko imenujemo tudi »hipoteza onesnaženega pristana« (ang. pollution haven hypothesis), ki pravi, da bo okoljevarstvena regulativa prisilila multinacionalna podjetja k selitvi aktivnosti, ki obremenjujejo okolje, v revnejše in slabše razvite države.

Kljub naraščajočemu obsegu literature, ki se ukvarja z globalnim ohranjanjem okolja, je opravljenih malo raziskav za potrditev hipoteze onesnaženega pristana. Namesto tega se del literature osredotoča na odnos med rastjo dohodka in onesnaževanjem, ki naj bi bil izražen v obliki narobe obrnjene U-krivulje. To pomeni, da bo onesnaževanje sprva z naraščajočim dohodkom naraščalo. Z nadaljnjim naraščanjem dohodka pa se bo stopnja onesnaževanja začela zmanjševati. Naraščajoče onesnaževanje se pojavi zaradi pozitivne povezanosti povečanega outputa in dodatnimi emisijami. Ob povečevanju dohodka se

povečujejo tudi zahteve po kvalitetnem okolju oziroma po ohranjanju naravnega okolja in s tem povezanega zmanjšane obsega onesnaževanja. S temi novimi zahtevami se srečajo predvsem podjetja. Ob tem so prisiljena v proizvodni postopek vključiti čistejšo tehnologijo in spremeniti sam proces proizvodnje tako, da bo manj škodljiv za okolje (Eskeland, Harrison, 1997, str. 1).

Naslednji sklop literature proučuje odnos med odprtostjo države in kvaliteto naravnega okolja. Povezavo med njima lahko razdelimo na učinek sestave proizvodnje in učinek tehnologije. Učinek sestave proizvodnje se v tem primeru pokaže v drugačni obliki. Ob spremembi trgovanja oziroma spremembi odprtosti gospodarstva se posledično spremeni tudi sestava proizvodnje na državni ravni. Empirične raziskave so pokazale, da večja odprtost države zmanjšuje stopnjo onesnaževanja, a se njim nasproti hitro postavijo druge, ki ugotavljajo ravno nasprotno. Rezultati teoretičnega modela se razlikujejo glede na to, ali model onesnaževanje obravnava kot nacionalni ali kot transnacionalni problem. Obstaja model, v katerem problem onesnaževanja ostaja na ravni ene države in je kontrola onesnaževanja optimalna tako v državi matičnega podjetja (razvita država) in državi podružničnega podjetja (država v razvoju). Na podlagi tega modela pridemo do zaključka, da bodo podjetja pripravljena revnejšim državam ponuditi večjo premijo za »prevzem« dejavnosti, ki so za okolje bolj obremenilne. V tem primeru naj bi obe državi pridobili. Revnejša država oziroma država v razvoju, ki nudi višje stopnje dovoljenega onesnaževanja, s prihodom multinacionalnega podjetja pridobi nova delovna mesta in višji dohodek, v razviti državi pa se korist kaže predvsem v manjšem onesnaževanju. Z razvojem revne države sta tako za spreminjanje tehnologije in sestave proizvodnje, da bi se zmanjševalo onesnaževanje, obe državi bolj zainteresirani (Eskeland, Harrison, 1997, str. 2).

Hipoteza onesnaženega pristana sproža vrsto spornih vprašanj, ki so tako empirične, kot politične in celo etične narave. Empirično vprašanje se ukvarja z obsegom selitve proizvodnje, ki relativno bolj onesnažuje naravno okolje. Če je obseg teh selitev relativno majhen in tako relativno nepomemben, se tudi vprašanja politične in etične narave, ki se tičejo ohranjanja in izboljševanja kakovosti okolja, manj pomembna in manj pogosta.

Teorija onesnaženega pristana se osredotoča predvsem na možnost, da multinacionalna podjetja, ki so prisotna v visoko onesnažujočih dejavnostih, selijo svoje proizvodne obrate v države s šibkejšimi okoljevarstvenimi standardi. Smarzynska in Wei sta opozorila na naslednje ovire, ki bi utegnile ovirati raziskovalce pri njihovem delu in iskanju dokazov za potrjevanje teorije onesnaženega pristana:

- a) prvo oviro predstavljajo značilnosti držav, kjer multinacionalna podjetja postavljajo podružnice, kot so korupcija državne birokracije, ki lahko odvrne tuje investicije;
- b) naslednja ovira je možnost, da podatki na ravni industrijske panoge ali na državni ravni prikrivajo resnični vpliv, ki ga podružnice multinacionalnega podjetja v državah v razvoju imajo na okolje in gospodarstvo te države;
- c) zadnji dve skupini ovir pa sestavljajo težave glede merjenja oziroma ugotavljanja okoljevarstvenih standardov v državi, kjer multinacionalna podjetja gostujejo, ali pri ugotavljanju intenzivnosti onesnaževanja povzročene s strani multinacionalnega podjetja (Smazynska, Wei, 2001, str.1).

5. 2 Problemi onesnaževanja okolja z najnevarnejšimi odpadki

Kot sem že omenila, je v zadnjih nekaj desetletjih globalizacija svetovnega gospodarstva privedla do ugodne ekonomske rasti, zlasti v industrializiranih državah severa. Seveda pa ima omenjena ekonomska rast tudi stranske učinke, med njimi je tudi naraščajoča količina nevarnih odpadkov. Mednje štejemo tiste odpadke, ki so vnetljivi, korozivni, eksplozivni, toksični, radioaktivni in povzročajo okužbe pri ljudeh in živalih. Kar 90 odstotkov naj bi jih bilo proizvedenih v industrializiranih državah članicah OECD. Mnogo nevarnih odpadkov je izvoženih (za odlaganje, recikliranje in za ponovno vračanje virov v uporabo) iz držav, kjer so bili proizvedeni. Mnogi od teh najdejo svoj končni cilj v manj razvitih državah svetovnega juga.

Pred letom 1970 so industrializirane države severa (ta termin je tu uporabljen za države članice OECD) večinoma odlagale odpadke na svojem ozemlju. Problemi, povezani z odlaganjem nevarnih odpadkov, so prebudili in pritegnili pozornost svetovne javnosti, da se je začela zavedati nevarnosti neodgovornega odlaganja nevarnih odpadkov šele po ekološki tragediji in aferi Lov Canal v ZDA leta 1977 (tu so odkrili, da nevarne kemikalije pronicajo iz opuščene odlagališča odpadkov ter kontaminirajo stanovanjske zgradbe in šolsko poslopje). Takšni primeri neprimerne odlaganja odpadkov so povzročili resne zdravstvene in ekološke probleme. S tem je začelo naraščati tudi zavedanje javnosti, kakšne posledice lahko ima tako neprimerno odlaganje. To zavedanje je v ljudeh industrializiranih držav povzročilo, da so začeli izražati svoj odpor do odlaganja odpadkov doma – to je sindrom NIMBY.

Z NIMBY sindromom v razvitih državah so proizvajalci nevarnih odpadkov začeli pospešeno uveljavljati prakso odlaganja nevarnih odpadkov v nerazvitih državah. ZDA in določene evropske države so začele svoje odpadke odlagati v Afriki, Južni Ameriki in na Karibih. Večina trgovanja z nevarnimi odpadki je potekala med industrializiranimi državami. Glavna pot je bila med ZDA in Kanado. Po ocenah je bilo na primer leta 1989 kar 75 odstotkov odpadkov izvoženih iz ZDA odloženih v Kanadi. Manj znano pa je, da približno 80 odstotkov zakonitih transportov z nevarnimi odpadki poteka med državami članicami OECD, ostalih 20 odstotkov pa je izvoženih iz razvitih v manj razvite države (O`Neill, 1998, str. 139).

V osemdesetih letih se je v mednarodni trgovini z nevarnimi odpadki pojavil sporni trend naraščanja trgovanja med razvitimi in manj razvitimi državami. (na primer iz ZDA v Afriko). Razvite države izkoriščajo bedne ekonomske razmere v takih državah, ki izpostavljajo zdravje svojih prebivalcev in uničujejo naravno okolje le zato, da bi prišle do trdne valute. Zato so se afriške države združile in januarja 1991 podpisale Bamako konvencijo. Podpisale so jo države vključene v Organizacijo afriške enotnosti (OAU – Organization of African Unity). Tudi v Mehiki so se že zgodili incidenti, kjer so bila podjetja iz ZDA odgovorna za nezakonito odlaganje nevarnih odpadkov. Kalifornijska podjetja izvozijo vsako leto ogromne količine nevarnih odpadkov za sežiganje v Gvajano, eno izmed mnogih držav v razvoju, ki so zaradi svojega ekonomskega stanja dovzetne za sprejetje takšnih strupenih tovorov kljub dolgoročnim okoljskim stroškom (Lakhan, Singh, 1993, str. 212)

Kljub temu, da so v spodnji tabeli zajeti podatki izpred petnajstih let, pa nazorno kažejo, kako so se količine nevarnih odpadkov nastale v državah OECD naglo večale.

Tabela 25: Količine nevarnih odpadkov nastale v državah OECD v tisoč tonah

Država	Leto	Količina nevarnih odpadkov	Leto	Količina nevarnih odpadkov
Avstralija	1989	300	1992	426
Avstrija	1983	400	1995	550
Belgija	1989	915	1994	776
Danska	1988	112	1995	250
Finska	1987	230	1992	559
Francija	1989	3000	1992	7000
Grčija	1989	423	1992	450
Irska	1984	20	1992	99
Italija	1989	3.640	1995	2.708
Japonska	1985	666	-	666
Kanada	1990	6.080	1991	5.896
Nemčija	1990	6.000	1993	9.100
Nizozemska	1988	1.500	1993	1.520
Norveška	1989	200	1994	500
Nova Zelandija	1982	60	1990	110
Portugalska	1987	165	1994	1.365
Španija	1987	1.708	-	1.708
Švedska	1985	500	-	500
Švica	1989	400	1993	837
Turčija	1989	300	-	300
Velika Britanija	1989	2.220	1993	1.657
ZDA	1989	197.500	1993	258.000
Skupaj		226.339		295.277

Vir: O'Neill, 1998, str. 145

Podatki, ki so v tabeli navedeni, kažejo veliko razhajanje med posameznimi državami. Določene so proizvajalci zelo velikih količin nevarnih odpadkov. Sem sodijo Francija, Nemčija, Italija Kanada, Velika Britanija, ZDA in Španija. Nekatere od njih so količine proizvedenih nevarnih odpadkov zmanjšale (Italija, Velika Britanija), večina pa jih proizvede vedno več.

5. 2. 1 Razlogi za izvoz najnevarnejših odpadkov

Zavedanje problema nevarnosti odlaganja nevarnih odpadkov je vodilo v potrebo po boljši politiki zaščite okolja. Posledica tega je bila, da je okoljska politika v industrializiranih državah severa postala zelo stroga, stroški odlaganja nevarnih odpadkov v teh državah so poskočili, oprema, potrebna za odlaganje odpadkov v skladu s predpisi, je postala redka in bolj draga. Zaradi povečanja stroškov so začeli iskati alternativne načine, s katerimi bi se izognili stroškom in spremljajočim okoljskim predpisom. Zato se je povečal izvoz nevarnih odpadkov

za odlaganje v države z manj strogimi predpisi. Takšni nizki stroški so posledica pomanjkanja okoljskih standardov, manj strogih predpisov in ozaveščenosti lokalne javnosti, ki ni dovolj obveščena o tem, kakšna tveganja prinašajo ti nevarni odpadki.

Eden od razlogov, da so začele države izvažati nevarne odpadke, je tudi ta, da nobena noče graditi odlagališč odpadkov v svoji državi in jih imeti na svojem dvorišču. Drugi razlog je, da imajo lahko druge države boljše, učinkovitejšo tehnologijo predelave odpadkov. Možno je, da je obrat za predelavo odpadkov v sosednji državi bližje proizvajalcu odpadkov, kot ga imajo na domačem ozemlju, kar je povezano z nižjimi stroški transporta in ekonomijami obsega. Vsekakor pa je eden od pglavitnih razlogov za izvoz nevarnih odpadkov pomanjkljiva in manj stroga zakonodaja na tem področju v državah uvoznicah. Vlade same so odgovorne za ureditev odlaganja nevarnih odpadkov. Vedno bolj stroga ureditev na tem področju, vse višji stroški, povezani z odlaganjem nevarnih odpadkov ter vedno močnejša ekološka zavest v razvitih državah so bili dejavniki, ki so spodbudili mnoga podjetja v industrializiranih državah k izvozu v manj razvite države.

Vlade manj razvitih držav so dovoljevale uvoz nevarnih odpadkov zaradi potrebe po menjavi s tujino. Države uvoznice so bile pogosto zapeljane v sprejetje odpadkov z upanjem na večmilijonsko dolarsko okrepitev njihove ekonomije. Te države so bile zelo zunanje zadolžene, zato so potrebovale zunanjo menjavo, kar je povzročilo, da so bile dovzetne za vsako ponudbo, ki je omogočala dolarski zaslužek. V zameno za trdno valuto in nova delovna mesta so te vlade pripravljene ogroziti okolje. Koristi od takega trgovanja ima le peščica ljudi, ki so na visokih položajih, predvsem prekupčevalci v trgovanju z odpadki, večina revnega prebivalstva je izpostavljena zdravstvenemu tveganju in nevarnostim, povezanih z nevarnimi odpadki. Države uvoznice takih odpadkov se niso zavedale resnične narave uvoženih odpadkov. Večkrat se postavi vprašanje etičnosti trgovanja s takimi državami, katerih vlade ne kažejo nobene odgovornosti do svojih prebivalcev. To so države, katerih vlade oziroma politične elite ohranjajo svojo moč s silo in goljufijo. Da bi zaščitili prebivalce v takih državah, morajo razvite države same z ustrezno zakonodajo preprečiti izvoz nevarnih odpadkov (Lakhan, Singh, 1993, str. 215-216).

Izvoz nevarnih odpadkov v nerazvite države je povečal število problemov okolja:

- a) ko se odpadki izvažajo v države, ki nimajo tehnološko usposobljenih strokovnjakov in nimajo primerne opreme in zmogljivosti za odlaganje odpadkov na okolju varen način;
- b) pogosto so odpadki odvrženi v preperele sode, zato prihaja do onesnaževanja podtalne vode s pronicanjem v tla;
- c) stroški čiščenja odlagališč nevarnih odpadkov so veliko dražji za revne države;
- d) škoda, ki jo povzročijo nevarni odpadki, vključuje vplive na zdravje ljudi, nižjo donosnost v kmetijstvu, kontaminacijo prehranjevalne verige in vodnih virov, poškodbo narave in biološke raznolikosti;
- e) rezvrednotenje okolja, do katerega pride, zmanjšuje možnosti za trajen in za okolje vzdržen razvoj.

5. 2. 2 Pravna urejenost izvoza nevarnih odpadkov v svetu

Osveščena javnost o problemu nevarnih odpadkov je relativno nova. Industrializirane evropske države in Severna Amerika so začele z večjim uravnavanjem nevarnih odpadkov pred dvema desetletjema, medtem ko države v razvoju zahtevajo malo ali skoraj nič nadzora nad temi snovmi, kar je tudi problem njihove osveščenosti. Izvažanje nevarnih odpadkov razvitejših držav v manj razvite države je težko nadzorovati. Vprašanje etičnosti takega trgovanja in posledice, ki ga ima tako trgovanje z nevarnimi odpadki na okolje, poudarjajo nujnost mednarodnega nadzora in regulacije poslovanja multinacionalk na tem področju v razvitih državah. Želja po čistem, varnem in ekološko uravnovešenem okolju bi morala biti osnovna človekova pravica. Dejstvo je, da človek ne more živeti v kemično zastrupljenih področjih, niti ne more biti svoboden in srečen v industrijsko onesnaženem okolju, kjer ga nenehno skrbi kakovost zraka in vode. Prav zato, da bi zaščitili prebivalstvo v državah v razvoju pred uvozom nevarnih odpadkov, se pojavlja potreba po mednarodni regulaciji ravnanja in omejevanja trgovanja z njimi (Lakhan, Singh, 1993, str. 214).

Na mednarodni in regionalni ravni obstajajo sporazumi, ki omejujejo gibanje nevarnih odpadkov preko meje. Med njimi so sledeči:

- a) Baselska konvencija o nadzoru prehoda nevarnih odpadkov preko meja in njihovega odstranjevanja;
- b) Bamako konvencija, ki je bila podpisana s strani, vključenih v Organization of African Unity;
- c) Lome IV konvencija, ki je sprejeta med Evropsko unijo in 69-imi državami Afrike, Karibov in Pacifika;
- d) Waigani konvencija, ki ureja odlaganje odpadkov na Južnem Pacifiku;
- e) dvostranski sporazumi med sosednjimi državami (med ZDA in Kanado, ali Mehiko, Nemčijo in Francijo);
- f) številni regionalni sporazumi (na primer Barcelonska konvencija, ki ureja trgovanje v Sredozemlju);
- g) številni sklepi in priporočila, ki se nanašajo na izvoz nevarnih odpadkov in so bili privzeti od držav članic OECD;
- h) zakonodaja Evropske unije, ki se nanaša na nevarne odpadke.

Baselska konvencija o nadzoru prehoda nevarnih odpadkov preko meja in njihovega odstranjevanja je eden najpomembnejših korakov, ki je bil narejen v smeri mednarodne regulacije nevarnih odpadkov. Združeni narodi in OECD države delujejo na področju nadzora in reguliranja izvoza in uvoza odpadkov od začetka osemdesetih let.

Baselska konvencija je bila pod pokroviteljstvom UNEP (United Nations Environment Programme) soglasno sprejeta v 34. državah in Evropski skupnosti 22. marca 1989 v Baslu v Švici. V veljavo je prišla 5. maja 1992. Februarja 1998 je bilo njenih članic že 117 in države Evropske skupnosti, vključno z vsemi državami članicami OECD, razen ZDA (Trade Measures in Multilateral Environmental Agreements, 1999, str. 97).

Skupni namen Baselske konvencije je, da s strogim nadzorom zaščiti človeško zdravje in okolje pred negativnimi učinki, ki so lahko posledica nastajanja in

ravnanja z nevarnimi odpadki. V težnji po dosegu tega namena so se izoblikovali naslednji glavni cilji:

- a) zmanjšanje nastajanja nevarnih odpadkov;
- b) pospeševanje okolju zdravega ravnanja z nevarnimi odpadki;
- c) nadzor in zmanjšanje prehodov nevarnih odpadkov preko meja na minimum, s pospeševanjem obdelave in odlaganja čim bližje izviru nastajanja;
- d) preprečevanje nezakonitih prehodov nevarnih odpadkov.

Potrebno je poudariti, da mora že država sama izvajati različne politike zaščite okolja z uresničevanjem načela »onesnaževalec plača«, z ekološkim davkom, subvencijami za spodbujanje ustrežnejšega ravnanja z odpadki, uvajanjem neposrednih ukrepov zaradi neustreznega ravnanja, obveščanjem in osveščanjem javnosti. Zaradi spodbujanja manjšega obremenjevanja okolja in zagotavljanja uporabe manj škodljivih alternativ se lahko predpiše ekološki davek glede na vsebnost okolju škodljive sestavine.

5. 3 Deset najbolj onesnaženih mest na svetu

Glede na poročilo Inštituta Blacksmith (Blachsmith Institute, 2006) je več kot deset milijonov ljudi iz deset najbolj onesnaženih mest na svetu v osmih različnih državah sveta podvrženo resnim tveganjem obolenj za rakom, boleznimi dihal in prezgodnjemu umiranju. Ta mesta so:

1. Černobil, Ukrajina
2. Dzerzhinsk, Rusija
3. Hain, Dominikanska Republika
4. Kabwe, Zambija
5. La Oroya, Peru
6. Linfen, Kitajska
7. Maiuu Suu, Kirgistan
8. Norilsk, Rusija
9. Ranipet, Indija
10. Rudnaya Pristan, Rusija

Omenila sem že, da je onesnaženost okolja problem, ki se ga razvite države veliko bolj zavedajo kot države v razvoju, ki so poleg tega še najbolj revne. Zato je onesnaženost daljnoročni in pomemben vzrok velikega števila umrlih, številnih bolezni in okoljske škode. Zaradi enormne onesnaženosti se znižuje življenjska doba, vidni so negativni vplivi na razvoj in rast otrok ter pojavljajo se številne kronične bolezni, ki hkrati slabijo nadaljnji ekonomski razvoj teh držav.

Veliko revnih držav ima skoncentrirano industrijo v mestih ali na področjih, ki so dovolj daleč od njihovih glavnih mest. Na teh področjih je mogoče najti zelo onesnaženo zemljo, vodo in zrak ne samo zaradi trenutno delujočih podjetij, ampak je vse to posledica tega, da je bilo onesnaževanje vseskozi nekontrolirano. Zastrupljena je zemlja in podtalna voda, reke in jezera vsebujejo toksične snovi, zato jih ni mogoče uporabiti niti za namakanje. Na teh področjih so okvare pri novorojenčkih nekaj normalnega ne pa izjema, življenjska doba ljudi pa je celo lahko za polovico nižja kot v razvitih državah. Poročilo Inštituta Blacksmith navaja, da je kar 20 odstotkov prezgodnjih smrti posledica okoljskih

faktorjev. Največjo skrb pa inštitut namenja onesnaževanju s težkimi kovinami, kot so svinec, krom in živo srebro ter onesnaževanju s kemikalijami.

Postavlja se vprašanje, zakaj je do takega stanja prišlo. Države v razvoju imajo neprimerno in nezadostno kontrolo nad onesnaževanjem okolja. Kljub temu, da skušajo svoje zastarele standarde prilagoditi modernim, je zapuščina preteklega onesnaževanja prevelika in še naprej zastruplja prebivalce. Inštitut Blacksmith se že leta trudi, da bi posameznim skupnostim in lokalnim skupinam pomagal pri reševanju njihovih specifičnih problemov. Gre za tristo onesnaženih mest v več kot tridesetih državah (Blacksmith Institut, 2006, str. 4). Številni problemi onesnaženosti so bili v razvitih državah rešeni, zato inštitut verjame, da ima sposobnost in tehnologijo, da lahko svoje izkušnje širi na prizadeta območja držav v razvoju.

5. 3. 1 Metoda oblikovanja liste deset najbolj onesnaženih mest

Izbor za listo deset najbolj onesnaženih mest na svetu je bil oblikovan na podlagi raziskav in izkušenj strokovnjakov, ki sestavljajo Blacksmithovo tehnično posvetovalno telo (Blacksmith's Technical Advisory Board – TAB), in specialistov iz Hunter Collage, Harvard University, IIT India, University of Idaho, Mt. Sinai Hospital in na podlagi strokovnjakov iz številnih mednarodnih okoljskih organizacij (Blacksmith Institute, 2006, str. 6). Najprej so oblikovali listo 35 mest od 300 –ih, ki so bila v zadnjih šestih letih izbrana z različnih kontinentov.

Strokovnjaki so sprejeli tudi določeno metodo za izbor omenjenih 35 izbranih mest, s katerim so določili lokacije, kjer je zdravje ljudi najbolj ogroženo in kjer so najbolj ogrožena življenja otrok. Na podlagi tega so bile zbrane individualne ocene posameznih članov zgoraj navedenega posvetovalnega telesa in oblikovala se je lista desetih najbolj prizadetih mest na svetu. Določitev liste je bil velik dosežek, vendar realno gledano ni mogoče določiti stroge meje med posameznimi stopnjami teh desetih onesnaženih mest (na primer razlike med tretjim in četrtem mestom, ali četrtem in petim, itd). Pomembnejše je to, da lista izbranih mest označuje področja in stopnjo problema onesnaženosti.

Kriteriji, na podlagi katerih so člani Blacksmith's Technical Advisory Board in ostali strokovnjaki določali svojo listo desetih najbolj onesnaženih, so bili (Blacksmith Institute, 2006, str. 6):

- a) število prizadetega prebivalstva oziroma populacije,
- b) nevarnost strupov, ki so bili vključeni v raziskavo,
- c) vplivi na zdravje otrok in njihov razvoj,
- d) evidence natančnega poteka onesnaženosti,
- e) obstoječe in zanesljive evidence vplivov na zdravje ljudi.

Tabela 26: Lista desetih najbolj onesnaženih mest na svetu

Lokacija	Onesnaženo st zraka, vode ali zemlje	Onesnaže- valci	Kaj onesnažuje	Status preprečevanja onesnaženosti
Linfen, Kitajska	zrak, voda	različni plini	razna industrija	neznan
Haina, Dominikanska republika	zemlja	svinec	recikliranje akumulatorjev	ni
Ranipet, Indija	voda in zemlja	kemikalije	industrija strojenja kož	planirana, ni še začeta
Mailuu-Suu, Kirgizstan	voda in zemlja	radioaktivni odpadki	tovarne urana	planirana in finančna pomoč Svetovne banke
Dzerzhinsk, Rusija	voda in zemlja	kemikalije	tovarne kemičnega orožja in druge	planirana
Norilsk, Rusija	zrak, voda in zemlja	žveplov dioksid, stroncij, cezij	proizvodnja platine in druge tovarne	neznana
Rudnaya Pristan, Rusija	zemlja	svinec	rudniki svinca	ni
Černobil, Ukrajina	zemlja in voda	radioaktivne snovi	nesreča v černobilski tovarni	je v teku
Kabwe, Zambija	zemlja	svinec	rudniki svinca	je v teku s podporo Svetovne banke
La Oroya, perz	Zrak in zemlja	svinec	Rudniki kovin in njihova proizvodnja	neznana

Vir: Blacksmith Institute, 2006, str. 8

Iz tabele je razvidno, da največ najbolj onesnaženih izhaja iz Rusije oziroma držav nekdanje Sovjetske zveze in da gre zlasti za onesnaženja z radioaktivnimi odpadki in svincom. Številna omenjena mesta so neznana in celo nepoznana v omenjenih državah. V večini so skrita in daleč od velikih glavnih mest ter v celoti pozabljena.

Visoka stopnja onesnaženosti v teh mestih neposredno ogroža človeško zdravje s pronicanjem kemikalij preko prsti v podtalnico, kjer se neposredno onesnažuje sistem pitne vode. Raziskave so pokazale, da lahko neposredna izpostavljenost nevarnim snovem povzroči reakcijo umetnih sestavin z določenimi encimi ali drugimi kemikalijami v telesu. Posledica so razne hibe komaj rojenih otrok, mutacije, rakava obolenja, resne poškodbe jeter, dihalni problemi ter številni psihološki in nevrološki problemi. Težke kovine (svinec, kadmij in živo srebro) povzročajo okvare možganov ledvic in jeter. Izpostavljenost radioaktivnim snovem pa povzroča razne oblike rakavih obolenj.

5. 4 Možnosti preprečevanja onesnaževanja

Vsi proizvodni procesi proizvajajo odpadke, ki onesnažujejo okolje, ko prekoračijo dovoljeno mejo ali vzdržnost okolja. Smiselno je preprečevanje prevelikih količin odpadkov, še preden pride do onesnaževanja. Tako je bil na primer v ZDA že leta 1969 sprejet poseben Akt okoljske politike (National Environmental Policy Act), ki je vzpodbujal zlasti prizadevanja za preprečevanje ali zmanjšanje škode povzročene okolju in biosferi. Kombinacija okoljske regulative, pričakovanja javnosti in strogi konkurenčni pogoji, vodijo podjetja do spoznanja, da je pomembno sprejeti tudi strategije varovanja okolja. Eden izmed pomembnejših spodbudnejših elementov za države članice OECD so naraščajoči stroški odprave odpadkov: predelava odpadkov stane podjetje v povprečju 380 \$ za tono, za najnevarnejše odpadke pa od 3.000 \$ do 10.000 \$ za tono (Schmidheinly Stephan, 1992, str. 99).

Izkušnje so pokazale, da je glavna ovira pri preprečevanju onesnaženosti pomanjkanje informacij, zahtev in primernih vzpodbud. Tako mala kot velika podjetja lahko preprečijo odpadke in onesnaževanje in na ta način rešujejo dragocene surovine, zmanjšujejo stroške onesnaženosti, zmanjšujejo odgovornosti in izboljšujejo produktivnost. Tak primer je Chromolux (podjetje za galvanizacijo) iz Nizozemske, ki zaposluje samo 30 delavcev in je s spremembo načina proizvodnje zmanjšalo odpadke za 60 odstotkov. Tako podjetje letno prihrani za 92.600 \$ na račun zmanjšane porabe surovin in stroškov odpadkov.

Veliko nacionalnih in sektorskih študij je ugotovilo, da ima industrija velike potencialne glede izboljšav tako okoljske kot ekonomske učinkovitosti. Nizozemska organizacija Tehnology Assessment Organization je proučevala možnosti preprečevanja onesnaženosti v desetih tipičnih podjetjih v študiji znani pod imenom PRISMA. S študijo so prišli do ugotovitve, da industrija lahko zmanjša od 30 do 60 odstotkov onesnaževanja z zmanjševanjem odpadkov in strupenih izpustov z uporabo ustreznih proizvodnih tehnik in že razpoložljive tehnologije. V ZDA pa je leta 1986 Office of Technology Assessment objavil, da je polovico vseh industrijskih odpadkov mogoče preprečiti z uporabo že obstoječe tehnologije.

Številne možnosti preprečevanja onesnaževanja je mogoče razdeliti v štiri velike skupine:

- a) dobra in koristna gospodinjstva,
- b) nadomeščanje materialov,
- c) prilagoditev proizvodnje,
- d) ponovna uporaba razpoložljivih virov.

Dobra in koristna gospodinjstva:

cilj in namen dobrih gospodinjstev je uporabljati aparate in izvajati procese na najbolj učinkovit način. Pravilna uporaba opreme in njeno predpisano vzdrževanje dokazano zmanjšuje prekomerno uporabo posameznih materialov. Dobra gospodinjstva zmanjšujejo odpadne vode, ko posameznim aparatom določajo optimalne porabljene količine vode, zmanjšujejo pa tudi porabo energije z nakupom ekonomičnih aparatov.

Nadomeščanje materialov:

nadomeščanje enega materiala z drugim, zlasti če gre za nevarne materiale, veliko pripomore k zmanjšanju onesnaževanja. Na primer eno izmed največjih spornih vprašanj za podjetja je, kako ravnati s hitro hlapljivimi snovmi. To vprašanje je povezano z dvema problemoma onesnaževanja zraka: s smogom in globalnim segrevanjem ozračja. Hitro hlapljive snovi so zlasti topila, ki se uporabljajo v proizvodnji barv in premazov, ki sta pomembni surovini v avtomobilski industriji. Številni proizvajalci prehajajo na uporabo vodotopnih barv v procesu njihove proizvodnje. Številne novosti je v te procese uvedel Volkswagen v Nemčiji in švedski Volvo.

Prilagoditev proizvodnje:

podjetja lahko zmanjšajo emisije tudi z uvedbo preprostejših proizvodnih procesov, ki zahtevajo manjše število skupnih postopkov. Prehod na take procese zmanjša potrebo po surovinah pa tudi škodljive emisije. V tem smislu je mogoče zmanjšati porabo vode, na primer v tekstilni industriji z namestitvijo sistema »protismernega toka« vode (najmanj onesnažena voda zadnjega pranja je uporabljena za naslednje pranje itd.). Uporaba mehanskih procesov namesto kemijskih tudi zmanjša onesnaževanje.

Ponovna uporaba razpoložljivih virov:

emisije, zaradi katerih prihaja do onesnaževanja, je mogoče zmanjšati tako, da elemente, ki povzročajo onesnaževanje, obdržimo v proizvodnem procesu in jih ponovno uporabimo v istem ali drugem procesu. Določene industrije so ustanovile tako imenovane »industrijske ekosisteme«, s čimer odpadki enega procesa postanejo vhodni inputi drugega procesa. Takšno recikliranje je zlasti značilno za petrokemično industrijo, kjer določena topila in katalizatorje ponovno uporabijo v nadaljevanju procesov. Materiali, ki pomenijo odpadke v eni industriji, se lahko uporabljajo kot koristni inputi v drugi industriji. Organski odpadki se na primer uporabljajo kot gnojilo v kmetijstvu.

SKLEP

Globalizacija kot proces povezovanja posameznih gospodarskih aktivnosti, vključno z mednarodno menjavo, poteka pravzaprav že zelo dolgo. Po letu 1980 je zaznana vse večja intenziteta medsebojnega povezovanja gospodarstev, kar je vplivalo ne samo na rast obsega mednarodnih ekonomskih aktivnosti, ampak tudi na večjo soodvisnost med gospodarstvi in njihovimi ekonomskimi subjekti. Trend liberalizacije mednarodne menjave je še dodatno pripomogel k njenemu skokovitemu razvoju. Pomembno vlogo v procesu globalizacije imata tudi občutno znižanje transportnih stroškov in hiter razvoj informacijsko komunikacijske tehnologije, ki sta pospešila mednarodno ekonomsko povezovanje. Vzporedno z naraščanjem obsega mednarodnih ekonomskih aktivnosti postaja vse bolj pomembna tudi vloga velikih multinacionalnih podjetij.

Hitrost in intenziteta sprememb na področju mednarodnega ekonomskega udejstvovanja najbolj prizadenejo tiste subjekte, ki se nenadnim zasukom v dogajanjih niso zmogli hitro in uspešno prilagoditi. V javnosti so se začeli vse bolj množično pojavljati dokazi o izredno slabih delovnih razmerah, kršenju najosnovnejših človekovih pravic na delovnem mestu, izkoriščanju otrok za delo v proizvodnji, onesnaževanju okolja in vsiljevanju načina življenja razvitega sveta državam v razvoju. Širi se strah pred globalizacijo in najbolj neposredno z globalizacijo povezano vprašanje za večino ljudi je, kako je in kako bo globalizacija vplivala na njihove možnosti na trgu.

Globalizacija je povezana z delovanjem multinacionalk, ki so prve zaznale in izkoristile priložnosti, ki jih ponuja globalizacija. To je razvidno predvsem iz postavitve proizvodnih enot v manj razvitih državah s poceni delovno silo in surovinami.

Globalizacija je povzročila napačno razporeditev virov med zasebnimi in javnimi dobrinami. Trg učinkovito ustvarja blaginjo, vendar ni ustvarjen za to, da skrbi za druge socialne potrebe. Nepazljivo prizadevanje za ustvarjanje dobička lahko škoduje okolju in ustvarja konflikt z ostalimi socialnimi vrednotami.

Novejši statistični podatki kažejo, da dohodek na svetovni ravni ni bistveno porastel in da je svetovna proizvodnja hrane na prebivalca padla. Veliko ljudi se komaj preživlja in je že pod mejo revščine, nezaposlenost je visoka ter izvajanje sistema »nizkih plač« in neformalnih del zmanjšuje enakost. Na drugi strani pa gre za kapital, ki dosega najvišje donose v zgodovini. Veliko je »mega« bogatih in tistih, ki imajo zelo velike koristi. Razkorak med zelo bogatimi in revnimi narašča predvsem na račun hitrejšega naraščanja števila zelo revnih. Dolgoročno prinaša globalizacija tako zmagovalce kot tudi poražence.

Ohranjanje takšnih razmerij med bogatimi in revnimi državami je bila dosežena tudi s pomočjo manipulacije posameznih institucij v procesu globalizacije. Izraba institucij, kot sta Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad je omogočila, da so ZDA in nekatere zahodne države pritiskale na manjše in ekonomsko manj stabilne države v smislu, da odprejo svoje trge svobodni trgovini, medtem ko so podpirale nekoliko šibkejše segmente lastnih ekonomij.

Na milijone ljudi globalizacija ne deluje pozitivno. Poslabšuje njihovo stanje, nemočno opazujejo, kako propadajo delovna mesta in kako postaja njihov obstoj vedno manj varen. Počutijo se popolnoma brez moči pred tistimi, ki imajo nad njimi prevlado.

Razkorak v dohodku med revnimi in bogatimi državami v zadnjih desetletjih vedno bolj narašča. Le peščici držav v razvoju (predvsem vzhodnoazijskim) je uspelo prerasti revščino. Nekatere najrevnejše države (Kitajska, Indija in Uganda) v razvoju in tranzicijske države so v zadnjih nekaj letih dosegle velik napredek. Obstaja pa dejstvo, da so se bogate države razvijale hitreje in dosegale visoke stopnje rasti v primerjavi z revnejšimi. Na ta način je naraščala dohodkovna neenakost na globalni ravni.

Ko govorimo o vlogi globalizacije, lahko trdimo, da povečana odprtost trgovine in investicij vpliva na pospešitev rasti in zmanjševanje moči naraščajočega števila držav v razvoju in s tem na zmanjšanje globalne neenakosti. Potreba po odprtosti pa povzroča naraščanje neenakosti med državami. Zaprte države v razvoju so se izkazale za revnejše kot odprte države. Učinek revščine nekaterih držav ni rezultat povezovanja v okviru svetovnega gospodarstva, ampak njihove nesposobnosti, da bi dosegle nekakšno celovito in močno integracijo. Najpogosteje so te države nesposobne doseči nivo tovrstne integracije predvsem zaradi neugodnih domačih razmer, kot so vojne in makro nestabilnost, pa tudi zaradi omejitev pri povezovanju, ki jih določajo bogate države.

Države v razvoju, ki se niso uspele tako hitro prilagoditi obsegu zahtev globalizacije, bi morale biti deležne posebne pozornosti in zlasti finančne pomoči, da ne bi v svetu prihajalo do prevelikega razkoraka med bogatimi in revnimi ter do vseh posledic, kot so vojne, lakota in visoka nezaposlenost.

S finančnega in gospodarskega vidika je globalizacija ekonomski fenomen, ki pa za države v razvoju pomeni prej vse kaj drugega, kot to. Eden izmed razlogov, zakaj so pogledi na globalizacijo tudi negativni, je ta, da je globalizacija spodkopala in oslabilala tradicionalne vrednote. Gospodarska rast se izraža v urbanizaciji in s tem v spodkopavanju tradicionalnih podeželskih skupnosti. Skozi proces globalnih povezav je pomembno, da se tradicionalne institucije in norme prilagodijo novim izzivom.

V današnjem času hitre rasti človeške populacije in gospodarstva oziroma v času globalizacije pa vse pogosteje prihaja do degradacije okolja. O njegovi degradaciji govorimo zato, ker:

- a) se naravna bogastva (gozdovi, zemlja, rastline in živali, voda ter zrak) porabljajo hitreje kot jih je narava sposobna spet obnoviti in nam zagotoviti oskrbo z njimi;
- b) je škoda za okolje zaradi onesnaževanja nepopravljiva;
- c) gre za takšno bivanje človeka, da zaradi razvoja in napredka poškoduje in uničuje ekosistem.

V povezavi z onesnaževanjem okolja se je med kritiki multinacionalnih podjetij izoblikovalo mnenje, da multinacionalna podjetja s postavljanjem podružnic v države v razvoju močno vplivajo na stopnjo onesnaženja naravnega okolja. Države v razvoju imajo namreč slabše razvite standarde ohranjanja in varstva okolja. S selitvijo proizvodnih obratov naj bi se multinacionalna podjetja izognila

strogim okoljevarstvenim standardom in predpisom, ki so v veljavi v razvitih državah. V zvezi s tem govorimo o »hipotezi onesnaženega pristana«, ki pravi, da bo okoljevarstvena regulativa prisilila multinacionalna podjetja k selitvi aktivnosti, ki obremenjujejo okolje, v revnejše in slabše razvite države. Glavne ovire pri preprečevanju onesnaženosti so zlasti pomanjkanje informacij, zahtev in primernih vzpodbud. Mislim, da tako mala kot velika podjetja lahko preprečijo odpadke in onesnaževanje in na ta način rešujejo dragocene surovine, zmanjšujejo stroške onesnaženosti, zmanjšujejo odgovornosti in izboljšujejo produktivnost. Nujno potrebno je vzpodbuditi zavest, da neomejeno onesnaževanje in izkoriščanje narave vodi v popolno pogubo.

LITERATURA

1. Abbas J., Ali M.: Globalization of Business. New York: International Business Press, 2000. Str. 1-50.
2. Albor Martin, King Elizabeth: Globalization, Knowledge and Society. London: Sage Publications, 1990. 280 str.
3. Arestis Philip, Baddely Michelle and McCombie: What Global Economic Crisis. Hampshire: Palgrave, 2001. Str. 104-199.
4. Amin Ash and Thrift Nigel: Globalization, Institutions and regional development in Europe. Oxford University Press: Bookcraft, Bath Ltd., 1994. Str. 147 – 254.
5. Ballanced Robert H., Ansari Javed A., Singer Hans W.: The International Economy and industrial development: The Impact of Trade and Investment on The Third World. Brighton: Wheatsheaf Books Ltd., 1982. Str. 223-259.
6. Blomstroem Magnus, Kokko Ari: Multinational Corporations and Spillovers. Journal of Economic Surveys, Oxford, 12 (1998), 3, str. 247-277.
7. Buckley Peter J., Casson Mark: The future of the Multinational Enterprise. New York: Palgrave MacMillan, 2002, 116 str.
8. Castle Stephen: Globalization and Migration: Some Some Pressing Contradictions. Oxford: Blackwell Publishers, International Social Science Journal, 1998 Volume 156. Str. 179 – 186.
9. Cohen S., Zaidi A.: Globalization, Skill Shortages and Surpluses in the New Economy. Paper for the special Session on »Can the Labor Market of the Network Economy Cope with Economic Shocks and World Political Uncertainty?«. Berlin: International Industrial Relations Association, 2003. 14 str.
10. Coleman William D.: Financial Services, Globalization and Domestic Policy Change. London: Macmillan Press Ltd., 1996. 297 str.
11. Crockett Andrew: How Should Financial Market Regulators Respond to The New Challenges of Global Economic Integration? Predstavljeno na Global Economic Integration: Opportunities and Challenges. A symposium sponsored by the Federal Reserve Bank of Kansas City, 2000.
12. Čebulj Janez, Pichler Dušan, Prančič Ana: Zakon o varstvu okolja s komentarjem. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 1994. 304 str.
13. DanBen David: Special Studies: Trade, Income and Poverty. Geneva: World Trade Organization, 1999. 60 str.
14. Derber Charles: Corporation Nation: Introduction. St. Martin's griffin, 1998, 5 str.
15. Dicken Peter: Global Shift: Transforming the Global Economy. London: Sage, 1998. 496 str.
16. Dicken Peter: The Internationalization of Economic Activity. London: Paul Chapman Publishing Ltd., 1992. Str. 120 – 458.
17. Dunning John H.: Governments, Globalization and International Business. Oxford: Biddles Ltd, Guildford and King's Lynn, 1997, 518 str.
18. Dunning John H.: Transnational Corporations and World Development. London: International Thomson Business Press, 1996, 581 str.
19. Eskeland Gunnar S., Harrison Ann E.: Moving to Greener Pastures? Washington: The World Bank policy Research Department, Public Economics Division, 1997. 30 str.

20. Etemad Hamid and Wright Richard: Globalization and Enterprenership. Massachusetts: Edward Elger Publishing Ltd., 2003, 251 str.
21. Glas Miroslav: Prispevki k politični ekonomiji. Skripta. Ljubljana; Ekonomska fakulteta, 1996, 256 str.
22. Graham Edward M., Richardson David: Global Competition Policy. Washington: Institut for International Economics, 1997. 581 str.
23. Griswold Daniel T.: Free Trade Myth. Washington: The International Economy, 1999, Volume 13, Issue 6. Str. 43-44.
24. Grodzicki Jacek P.: Labor Market in the Era of Globalization. Chicago – Gdansk: Polish-American Center for Resolution of Labor Management, Disputes University of Gdansk, 2003. Str. 22-28.
25. Guillen Mauro F.: Corporate Governance and Globalization: Arguments and Evidence against Convergence. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1999. 45 str.
26. Held David: Global Transformations: Politisc, Economics and Culture. Oxford: Polity Press, 1999. 515 str.
27. Helleiner Eric: Post-Globalization: Is the Financial Liberalization Trend Likely to Be Reversed? Boyer Robert, Dranche Daniel: States against Markets: The Limits of Globalization. London: Routledge, 1996. Str. 193-210.
28. Hirst Paul anmd Grahame Thompson: Globalization in Qauestion. Cambridge: Polity Press Ltd., 1996. Str. 1-208.
29. Hveem Helge and Nordhaug Kristen: Public Policy in The Age of Globalization. New York: Palgrave Macmillan Ltd., 2002. Str. 40-42, 175-180.
30. Jilberto Fernandez Alex E. and Mommen Andre: Regionalization and Globalization in the Modern World Economy. London and New York: Routledge, 1998. 366 str.
31. Korten David: When Corporations Rule the World: Adjusting the Poor. Bloomfield: Kumarian Press, Inc., 2001, 383 str.
32. Kobrin Stephen J.: The Architecture of Globalization: State Sovereignty in a Networked Global Economy. Dunning John H. Ur.: Governments, Globalization and International Business. Oxford: Oxford University Press, 1999. Str. 146-171.
33. Krakowski Michael: Attacking Poverty: What makes growth pro-poor? Baden Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2004. Str. 1-126.
34. Kwa Aileen: Agriculture in Developing Countries: Which Way Forward, T.R.A.D.E.: South Centre, June 2001. 85 str.
35. Lakhan V. C., Singh Jang B.: Business Ethics and the International Trade in Hazardous Wastes. Beauchamp L. Tom, Bowie E. Norman, ed., Ethical Theory and Business. Fourth Edition. New Jersey: Prentice Hall, 1993, str. 210-217.
36. Lee Eddy, Marco Vivarelli: Understanding Globalization, Employment and Poverty Reduction. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan, 2004. Str. 309-371.
37. Leicht Michael: Trade Policy and Human Rights. Intereconomics, Dordrecht, 33 (1998), 4, str. 171-176.
38. Levy – Livermore Amon: Handbook on the Globalization of the World Economy. Cheltenham UK: Edward Elgar Publishing Ltd., 1998. Str. 596-682.
39. Lomborg Bjorn: Global Crises, Global Solutions. Global Cost – Benefit Analysis. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 670 str.

40. McGrew Anthony G.: The Globalisation Debate: Putting the Advanced Capitalist State in its Place. Canterbury, UK: Global Society: Journal of Interdisciplinary International Relations, September 1998, Vol. 12, Issue 3. Str. 299-322.
41. Ohmae Kenichi: The End of the Nation State: The Rise of regional Economics. London: Harper Collins, 1996. 214 str.
42. Olssen Mark, Codd John, O'Neill Anne-Marie: Education Policy: Globalization, Citizenship & Democracy. London: Sage Publications Ltd., 2004. Str. 4-15.
43. O'Neill Kate: Out of the Backyard: The Problems of Hazardous Waste Management at a Global Level. Journal of Environment & Development, La joll, 7(1998), 2, str. 138-163.
44. Panić M.: Globalization and National Economic Welfare. New York: Palgrave Macmillan, 2003. Str. 3-50.
45. Pearce David W., Warford Jeremy J.: Economics, Environment and Sustainable Development. New York: Oxford University Press Inc., 1993. 440 str.
46. Perraton Jonathan, Goldblatt David: The Globalisation of Economic Activity. Sheffield: New Political Economy, Volume 2, Issue 2, July 1997. Str. 257-277.
47. Požarnik Hubert: Prihodnost napredka: Politična ekonomija za začetnike. Celje. Mohorjeva družba, 1999. 272 str.
48. Raynauld Andre, Vidal Jean Pierre: Labour Standards and International Competitiveness. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 1998. 117 str.
49. Reynolds Lloyd G. : Economic Growth in The Third World. New York: Vail – Ballou Press, 1985, 149 str.
50. Schmidheiny Stephan: A Global Business Perspective on Development and The Environment. Massachusetts: Massachusetts Institute of technology, 1992. 374 str.
51. Smarzynska Beata K., Wei Shang-Jin: Pollution Havens and Foreign Direct Investment. Washington: The World Bank Development Research Group. 2001. 31 str.
52. Stiglitz Joseph E.: Globalization and its Discontents. Is Globalization Passe? Oxford University Press, 2005, 320 str.
53. Svetličič Marjan: Svetovno podjetje: izzivi mednarodne proizvodnje. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1996. 426 str.
54. Soros George: Globalizacija. Ljubljana: Tisk Euroadria, 2003. 184 str.
55. Webster Allan and Dunning John H.: Structural Change in the World Economy. London: Routhledge, 1990. Str. 67-89.
56. Wolf Martin: Why Globalization Works? New Haven and London: Yale Nota Bene Book, 2005. 398 str.
57. Woods Ngaire: The Political Economy of Globalization. London: Macmillan Press Ltd., 2000. 230 str.
[URL:<http://www1.worldbank.org/economicpolicy/globalization>].
58. Vietor Richard H. K. and Kennedy Robert E.: Globalization and Growth. Orlando: Harcourt Inc., 2001. 269 str.

VIRI

1. A.T.Kerney: Globalization Index 2001, 2002, 2003, 2004, 2005. [URL:http://www.atkearney.com/pdf/eng/Rankings_2005_S.pdf], 20.10.2006;
2. Amin Samir: Imperialism and Globalization. Monthly Review, Volume 53 Number 2, 2001. [URL:<http://www.monthlyreview.org/0601amin>].13.6.2006
3. Blacksmith Institute New York City: The World's Worst Polluted Places, The Top Ten. New York, 2006. 57 str.
4. Blanchard Oliver J.: Is Europe Falling Behind? [URL:<http://www.globalenvision.org/index.php?fuseaction=library.print&printerfriendly>], 13.6.2006.
5. Dunklin Arthur L.: Globalization: A Portrait of Exploitation, Inequqlity, and Limits. Western Washington University, 2005. [URL:<http://globalization.icaap.org/content/v5.2/dunklin.html>].
6. Easterly William: Why doesn't Aid Work? [URL:<http://www.globalenvision.org/index.php?fuseaction=library.print&printerfriendly>], 25.4.2006.
7. Energy Information Administration: International Energy Annual 2004.
8. Epstein Barbara: Anarchism and The Anti-Globalization Movements. Mounthly Review, vol. 53, Number 4, september 2001. [URL:<http://www.monthlyreview.org/0901epstein>].
9. Fisher Richard W.: Globalization's Hidden Benefits. Yale Global, 2006. [URL:<http://www.globalenvision.org/index.php?fuseaction=library.print&printerfriendly>], 26.7.2006.
10. Gautam Sen: Is Globalisation cheating the World's Poor? [URL:<http://www.theglobalsite.ac.uk/press/012sen.htm>], 26.7.2006.
11. Held David and McGrew Anthony: Globalization. [URL:<http://www.polity.co.uk/global/globocp.htm>], 2.8.2006.
12. IBRD and World Bank: Global Economic prospects: Economic Implication of remittances and Migration. Washington, 2006. 182 str.
13. IMF Issue Brief: Globalization: Threat or Opportunity? [URL:<http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/041200.htm>], 12.7.2006.
14. International Organization for migration: World Migration 2005. Geneva, 2005. Str. 377-421.
15. International Food Policy Research Institute: WTO, Agriculture and Developing Countries. Washington, 2002. Str. 14-38.
16. Kellner Douglas: Globalization and the Postmodern Turn. [URL:<http://www.gseis.ucla.edu/courses/ed253a/dk/GLOBPM.htm>], 2.8.2007.
17. Marcon Petra: Neprijetne okoljske številke. Finance, november 2006. Str. 1
18. Marcuse Peter: The Language of Globalization. [URL:<http://www.monthlyreview.org/700marc.htm>], 2.8. 2006.
19. OECD: OECD-FAO Agricultural Outlook 2006-2015, 2006. Str. 10-31.
20. Rodrik Dani: Globalization for Whom? Harvard Magazine, Vol. 104, Number 6, 2002. [URL:<http://www.harvardmagazine.com/on-line/070280.html>].
21. Sweezy Paul M.: More (or Less) on Globalization. Monthley Review, vol. 49, Number 4, 1997. [URL:<http://www.monthlyreview.org/997pms.htm>].

22. UNCTAD: World Investment Report. Geneva, 2005. Str. 2 – 9.
23. UNCTAD: World Investment Report, 2003, str. 267;
24. UNCTAD: World Investment Report, 2006, str. 299-302;
25. Usenik Boštjan: Podnebne spremembe bodo uničevalne za gospodarstvo. Finance, 15. december 2006. Str. 5.
26. Wolfensohn James D.: The Challenges of Globalization. The World Bank Group, Berlin, 2001.
[URL:[http:// web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/print:Y](http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/print:Y)], 2.8.2006.
27. World Bank: Poverty Reduction and the World Bank. Washington, D.C., 2000, str. 12.
28. World Bank: World Development Report, 1983.
29. World Bank, World Resources Institute: World Resources 2000-2001. Washington, 2001. 36 str.
30. WTO: Annual Report 2002. Geneva: WTO, 2002. Str. 13-24.
31. Tabb William: Globalization Is an Issue, The Power of Capital is the Issue. Monthly Review, vol. 49, Number 2, 1997.
[URL:<http://www.monthlyreview.org/697tabb.htm>], 2.7.2006.
32. Tabb William: The World Trade Organization? Stop World Takeover. [URL:<http://www.monthlyreview.org/100tabb.htm>], 2.7.2006.
33. The World Bank Group: Poverty in Age of Globalization. Monthly Review, vol. 51, Number 8, 2000.
[URL:<http://www1.worldbank.org/economicpolicy/globalization>], 15.8.2006.
34. Trade Measures in Multilateral Environmental Agreements. Paris: OECD, 1999. 214 str.